

BÜLTEN'DEN

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

BÜLTEN

Eylül-Aralık 2012

Yıl 24 Sayı 80

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,**

Mustafa Demiray, Salih Pulcu,

Betül Özel Çiçek, Z. Tuba Kor, Eyüp Süzgülün,

F. Samime İnceoğlu, Semih Atış

Baskı **Denizatı Ofset**

Sertifika No: 15351

Tel: 0212 325 71 25

100. Yıl Mahallesi, Matbaacılar Sitesi, 2. Cadde

No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Baskı Tarihi Şubat 2013

Vefa Cad. No. 41 34134 Vefa İstanbul

Tel: 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu

yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS 2

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 7

MOLA Koşma / Âşık Ömer 37

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 38

MOLA Koşma / Âşık Ömer 49

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 50

MOLA Koşma / Âşık Ömer 81

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 82

SEVRÜSEFER Cleveland, Gölümün Yeni Hasreti / Alperen Manisalıgil 112

BSV Bülten'in Bilim ve Sanat Vakfı'nın Eylül-Aralık 2012'de düzenlediği faaliyetleri kapsayan 80. sayısı ile karşınızdayız.

2012 Güz Seminerlerini geride bıraktığımız bu dönemde öne çıkan başlıklar şunlardır: Küresel Araştırmalar Merkezi (KAM) üç panele ev sahipliği yaptı: "Afganistan Müdahalesi ve Nato'nun Rolü", "2013'e Girerken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Şoklarla İmtihan" ve "2012 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi". Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) de "Şehirötesi Ağlar" başlıklı yeni panel dizisinin ilkini gerçekleştirdi: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik -Kişiler, Kurumlar, İlişkiler-". Sanat Araştırmaları Merkezi ise "Hafıza Sanatı ve Vladimir Nabokov" adıyla yeni bir atölyeye ve "SanatHafıza" başlıklı yeni bir program dizisine başladı.

Bu programlar haricinde Yuvarlak Masa Toplantıları da devam etti. Yuvarlak Masa toplantıları ile KAM ve TAM'ın düzenlediği panellere dair ayrıntıları ilgili merkezlere ayrılan sayfalarda bulabilirsiniz.

Vakfın disiplinlerarası çalışmalar dergisi *Dîvân*'ın 33. sayısı ve *Türkiye Araştırmaları Literatür* dergisinin "Türk Felsefe Tarihi" bu dönemde yayınlanan dergilerimiz. Ayrıca, *Notlar* serisinden de üç yeni çalışma yayınlandı. Bu yayınlara dair ayrıntılar Havadis sayfalarımızda yer almaktadır.

Dr. Turgay Şafak'ın hazırladığı Mola sayfalarımızdaki şiirler 17. yüzyılın önemli âşıklarından Âşık Ömer'e ait.

Uzun bir aradan sonra, Alperen Manisalıgil de "Cleveland, Gölümün Yeni Hasreti" başlıklı yazısıyla Seyrüsefer sayfalarımızın konuğu.

8 Mart-13 Nisan tarihleri arasında altı hafta sürecek 47. dönem 2013 Bahar Seminerleri'nin faydalı olması ve verimli geçmesi dileğiyle...

Hayırda kalın!

Divan 33. sayı çıktı!

Fıkıh ve İslâm felsefesi ağırlıklı yazılardan oluşan *Divân*'ın 33. sayısı iki nokta etrafında temerküz etti: *ilmihâl* kavramı ve fıkıh usulü. M. Cüneyt Kaya “felsefe ilmihali”, Sami Erdem “ahir zaman fıkıh ilmihali” ve Özgür Kavak “siyaset ilmihali” olarak tanımlanabilecek metinleri ele alırken, Osman Güman, Mehmet Özşenel, Soner Duman ve diğer makalesiyle Özgür Kavak, çalışmalarını fıkıh usulü meseleleri üzerine inşa ediyorlar. M. Talha Çiçek'in yakın tarihe ve Mehmet Birgül'ün felsefe tarihine dair çalışmalarıyla *Divan* tamamlanıyor.

Hayal Perdesi Sinema Topluluğu Atölye Çalışması 2012-2013 (Yapım) başladı

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde Murat Pay'ın koordinatörlüğünde yürütülecek bu atölyenin amacı filmleri ve film yapımını teorik ve pratik düzlemde anlamaya çalışmaktır. Teorik çalışmaların ağırlıkta ele alınacağı atölye programında yazın pratik çalışmalara (kısa film yapımı) yer verilecektir.

TALİD'in 17. sayısı "Türk Felsefe Tarihi" çıktı!

Felsefenin Türkiye'deki macerasına odaklanan *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nin (TALİD) bu sayısı, söz konusu macerayı genel olarak felsefe tarihi yazımı, felsefi eser türlerinin gelişim seyirleri, belli başlı felsefe disiplinlerine dair literatür değerlendirmeleri, bazı Batılı felsefi ekol/yaklaşımların Türkiye'deki yansımaları, felsefe çalışmalarını yönlendiren kurumsal yapılar ve süreli yayın dünyası ile Türkiye'de felsefenin çeşitli alanlarına önemli katkılarda bulunan isimlere dair tanıtımlar çerçevesinde inceliyor ve her sayıda olduğu gibi bu sayıda da felsefenin Türkiye'deki tarihini iki duayenin, Mahmut Kaya ve Doğan Özlem'in hayat hikayeleri özelinde irdeliyor.

Hayal Perdesi'nin 30. ve 31. sayısı çıktı!

İki aylık sinema e-dergisi *Hayal Perdesi*'nin 30. ve 31. sayıları www.hayalperdesi.net adresinde yayınlandı. Derginin 30. sayısında İranlı usta yönetmen Abbas Kiyarüstemi'nin sineması “Yakın Plan Kiyarüstemi” başlıklı bir dosya ile incelemeye alınıyor. 2012 Ağustosunda vefat eden, Türk sinemasının kurucu yönetmenlerinden Metin Erksan üzerine Kurtuluş Kayalı, Agâh Özgüç ve Giovanni Scognamillo'nun görüşlerine başvuruluyor. 31. sayısında Béla Tarr, Michael Haneke ve Lars von Trier'i ortak bir paydada buluşturan Zeynep Gemuhluoğlu'nun “Yedinci Sanat ve Yedinci Gün Üzerine: Son ve Başlangıç Arasında Tarr, Trier ve Haneke” başlıklı makalesi kapağa taşındı. Semih Kaplanoğlu'nun Nederlands Film Festivali'nde sinema anlayışı üzerine yaptığı “Bir Yaprak da Oyuncu Kadar Önemlidir” başlıklı konuşmanın metni dergide yer aldı. Ayrıca, 2012 yılının en iyi yerli yapımlarından *Tepenin Ardı* filminin yönetmeni Emin Alper ile gerçekleştirilen söyleşi bulunuyor.

2013'e girerken Türkiye ekonomisi KAM'ın panelinde tartışıldı

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin, yılsonu ekonomi değerlendirme panellerinin ikincisi 22 Aralık'ta gerçekleştirildi. T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi Lokman Gündüz'ün oturum başkanlığını yaptığı panelde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndan Orhan Erdem, Odeabank'tan Serkan Özcan, Albaraka Türk'ten Melikşah Utku ve HSBC-Londra'dan Murat Ülgen, Türkiye ve dünya ekonomisinin mevcut durumuna ilişkin görüşlerini ve önümüzdeki süreçte yaşanabilecek gelişmelere dair öngörülerini paylaştılar.

Türk dış politikasının değerlendirildiği panele ilgi büyüktü

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin ilkinin 2011'de gerçekleştirdiği dış politika değerlendirme panellerinin ikincisi 26 Aralık'ta yapıldı. 2012 yılında Türkiye'nin Ortadoğu, ABD, AB ve Avrasya'ya yönelik dış politikasının tartışıldığı ve muhtemel meydan okumaların dile getirildiği panelin konuşmacıları İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Prof. Dr. İlder Turan, Bilkent Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hasan Ali Karasar, İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Hasan Kösebalaban ve Marmara Üniversitesi'nden Nuh Yılmaz idi.

Hikmet Çetin, Afganistan müdahalesini ve NATO'nun rolünü değerlendirdi

17 Kasım'da Küresel Araştırmalar Merkezi, işgalinin 11. yıldönümünde Afganistan'a müdahaleyi ve NATO'nun rolünü konu alan bir panel düzenledi. 2003-2006 döneminde Afganistan'da NATO Kıdemli Sivil Temsilciliğini yürüten eski Dışişleri Bakanı ve TBMM Başkanı Hikmet Çetin'in konuşmacı, NATO ve güvenlik çalışmaları uzmanı Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney'in de müzakereci olarak katıldığı panel, büyük ilgi gördü.

"Şehirötesi Ağlar" başlıklı panel dizisinin ilki yapıldı...

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, network-ağ analizi yaklaşımının Osmanlı tarihçiliğindeki imkânlarını araştırmak ve tartışmak için "Şehirötesi Ağlar" başlığı ile bir seri panel düzenleyecek. Bu çerçevede ilk olarak 15 Aralık 2012'de, "Şehirötesi Ağlar 1: Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik -Kişiler, Kurumlar, İlişkiler-" başlıklı bir panel düzenlendi. Oturum başkanlığını Emrah Safa Gürkan'ın yürüttüğü; Şamil Mutlu, Mehmet Ali Doğan ve Ayşe Aksu'nun panelist olarak katıldığı bu panelde, Katolik ve Protestan misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri ve Anadolu'daki Amerikan okulları tartışıldı.

SanatHafıza program dizisi başladı

Sanat Araştırmaları Merkezi, Ekim ayında yeni bir konuşma dizisi başlattı. SanatHafıza başlıklı bu program dizisinde sanatın hafıza ile kurduğu ilişkinin irdelenmesi hedefleniyor. Dizinin ilk konuğu Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nden Eyüp Süzgülü oldu. Süzgülü ile "Öznel Deneyim Mekânı Olarak Biyolojik Hafıza: Hafızanın Bilinç ve Benlikle İlişkisi" üzerine konuştuk. Serinin ikinci konuğu olan İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mahmut Mutman ile "Deleuze'ün Felsefesinde Hafıza ve Sinema"yı konuştuk. Programın üçüncü konuğu, Mardin Artuklu Üniversitesi'nden Prof. Dr. Bülent Tanju ile Aralık ayında cumartesi günleri gerçekleştirilen dört oturumda "Mimarlık ve Hafıza", "Mimarlık ve Anıt", "Mimarlık ve Kimlik", "Mimarlık ve Temsiliyet" başlıkları tartışıldı.

Osmanlıca Seminerleri 19. döneminde...

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde beş senedir devam eden Osmanlıca Seminerlerinin kapsamı genişletilerek öğrenim, kullanım ve neşir kademeleri şeklinde yeniden yapılandırıldı. Bu bağlamda, Osmanlı Türkçesi'ne giriş ve paleografya birinci kademe; diplomatika, epigrafi, hüsn-i hat, nümizmatik, inşa, el yazmaları, metin tahlilleri, transkripsiyon ve tahkik usulleri ve neşir çalışmaları diğer kademeler çerçevesinde önümüzdeki dönemlerde ayrı ayrı ilan edilecektir. Osmanlı Türkçesi'ne Giriş ve Paleografya olmak üzere iki ayrı seviyede yapılandırılan ilk kademe seminerlerine, 8 Ekim 2012-4 Ocak 2013 tarihleri arasında düzenlenen 19. dönem Osmanlıca seminerleri ile devam edildi. 29 Eylül 2012'de yapılan seviye tespit sınavı neticesinde, 6 grup ile 9 Ekim'de başlayan 19. Dönem seminerleri 4 Ocak 2013'te tamamlanacaktır. 4 Mart-24 Mayıs 2013 tarihleri arasında devam edecek 12 haftalık 20. dönem seminerleri için başvurular ise 15-22 Şubat 2013 tarihleri arasında www.bisav.org.tr üzerinden kabul edilecektir.

Müzik Odası Atölyesi 2012-2013 başladı

Bu atölye hem Türk hem de Batı müziğini öğrenmeye yöneliktir ve makam teorilerinden Batı müziği ton ve modlarına kadar geniş bir alanı kapsayacaktır. Atölyenin amacı sadece Türk müziğini veya sadece Batı müziğini değil; her iki müziği de teknik ve teorik yapılarının yanı sıra tarihleri, felsefeleri ile öğrenebilmiş öğrenciler yetiştirmeye yöneliktir.

Mete Tunçay TAM'ın misafiriydi

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin gerçekleştirdiği özel toplantı serisinin ikinci konuğu Mete Tunçay idi. Tunçay ile *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931* adlı kitabı çerçevesinde, Türkiye'de sol ve tek parti dönemi tartışıldı.

Hafıza Sanatı ve Vladimir Nabokov Atölyesi başladı

Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından Dr. Nagihan Haliloğlu yönetiminde düzenlenen atölyede, 'hafıza' bir tahlil birimi olarak ele alınarak metin okumaları yapılacaktır. Metinlerin çoğunu, günümüz roman yazarları üzerindeki etkisi büyük olan Vladimir Nabokov'un kitapları oluşturmaktadır. Atölyede hafıza hakkında kuramsal metinlerle Nabokov'un metinlerinin okumaları beraber yürütülecektir. Katılımcıların çağdaş edebiyat ve/veya Türk edebiyatından karşılaştırmalar yapmaları teşvik edilecektir.

Senaryo Atölyesi 2013 başladı

Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde Gökhan Yorgancıgil'in koordinatörlüğünde devam edecek atölyede, süreçlerin en başından bitmiş bir senaryo metni elde edilmesine kadar geçen aşamalar kolektif çalışma şeklinde teorik ve pratik dersler halinde yürütülecektir. Atölyenin öncelikli amacı 90 dakikalık bir sinema filmi senaryosu yazılmasıdır.

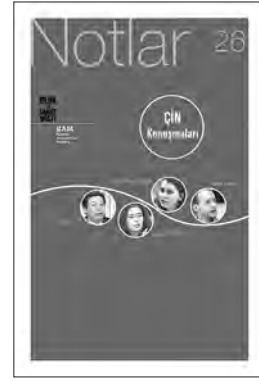
2013 Bahar Dönemi seminerleri başlıyor

Bilim ve Sanat Vakfı seminerleri 47. dönemi kayıtları 25 Şubat-8 Mart tarihleri arasında alınmaya başlıyor. Seminerler ise 8 Mart-13 Nisan tarihleri arasında geçen dönem olduğu gibi 6 hafta sürecek. Seminerler herkese açık olup katılım için herhangi bir şart aranmamaktadır. Seminer ayrıntılarına www.bisav.org.tr üzerinden ulaşılabilir.

BSV Notlar 25: Yaynevleri ve Yayıncılık Üzerine Sohbetler çıktı

BSV Notlar serisinin yirmi beşincisi Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından "Yaynevleri ve Yayıncılık Üzerine Sohbetler" başlığı ile yayımlandı. Notlar, çeşitli tarihlerde Türkiye Araştırmaları tarafından düzenlenen Türkiye üzerine yayın yapan yaynevleri konulu TAM sohbet programlarının geniş özetlerini içermektedir. Ayrıntılı bilgi için <http://bisav.org.tr/yayinlar> web adresi ziyaret edilebilir.

BSV Notlar 26: Çin Konuşmaları çıktı

BSV Notlar serisinin yirmi altıncısı Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından "Çin Konuşmaları" başlığıyla yayımlandı. Notlar Zeyneb Hale Eroğlu, Kadir Temiz ve Çağdaş Üngör'ün yüksek lisans ve doktora tez sunumları ile Çinli insan hakları aktivisti Yang Jian-li'nin konuşmasını içeriyor.

BSV Notlar 27: Medeniyetleri Karşılaştırmak, George Makdisi Örneği çıktı

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından 31 Mart 2012 tarihinde düzenlenen "Medeniyetleri Karşılaştırmak: George Makdisi Örneği" panelindeki sunumlar Notlar serisinin 27. eseri olarak yayımlandı. Eyyüp Said Kaya'nın (İstanbul Şehir Üniversitesi) başkanlığındaki oturumda Ali Hakan Çavuşoğlu (İSAM), H. Tuncay Başoğlu (İSAM) ve Harun Yılmaz (Marmara Üniversitesi) medrese çalışmalarının Batı'daki en önemli isimlerinden George Makdisi'nin İslam ve Ortaçağ Batı yükseköğretimleri hakkındaki yaklaşımı çerçevesinde medeniyetleri mukayese etmenin imkânlarını ele aldılar.

PANEL **Afganistan Müdahalesi ve NATO'nun Rolü: 11 Eylül Sonrası Uluslararası Barış ve İstikrar Operasyonları**

17 Kasım 2012 Cumartesi / Vefa Salonu / 19.15-21.00

Oturum Başkanı **Talha Köse**

Konuşmacı **Hikmet Çetin**

Müzakereci **Nurşin Ateşoğlu Güney**

PANEL **Şehirötesi Ağlar 1: Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik / Kişiler, Kurumlar, İlişkiler**

15 Aralık 2012 / Zeyrek Salonu / 16.00

Oturum Başkanı **Emrah Safa Gürkan**

Konuşmacılar

Şamil Mutlu

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Katolik Misyonerler"

Mehmet Ali Doğan

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyonerlik Faaliyetleri"

Ayşe Aksu

"Okuma Öğretiminden Koleje Çıkan Yol: Anadolu'da Amerikan Okulları"

PANEL **2012 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi**

26 Aralık 2012 Çarşamba

Vefa Salonu

18.30-20.30

Oturum Başkanı **Talha Köse**

Konuşmacılar

İlter Turan

Avro-Atlantik Hattında Türk Dış Politikası

Nuh Yılmaz

Arap Dünyasındaki Dönüşüm Sancılarının Türk Dış Politikasına Etkisi

Hasan Kösebalaban

Rekabetten Gerilime Türkiye'nin Değişen İran ve İsrail Politikası

Hasan Ali Karasar

Türk Dış Politikasında Avrasya Derinliği

PANEL **2013'e Girenken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Dış Şoklarla İmtihan**

22 Aralık 2012 Cumartesi

Vefa Salonu

18.30-20.30

Oturum Başkanı **Lokman Gündüz**

Konuşmacılar

Orhan Erdem - Serkan Özcan - Melikşah Utku - Murat Ügen

KAM Küresele Kuramsal Bakışlar

11 Eylül Sonrası Küresel Sistemde Dönüşüm Fuat Keyman

22 Eylül 2012

Değerlendirme: Bilal Yıldırım

“Küresele Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin dördüncüsünde, İstanbul Politikalar Merkezi direktörü ve Sabancı Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Fuat Keyman’ı misafir etiket Keyman, üzerinden on bir yıl geçen 11 Eylül saldırılarının küresel sistemde yol açtığı dönüşümü değerlendirdi.

Uluslararası ilişkilere eleştirel teoriler perspektifinden bakan Keyman, küreselleşen dünyayı, kimliği ve devletin rolünü bu çerçevede değerlendiriyor. 1981-1996 yılları arasında yapılan modernite eleştirilerinin prematüre olduğunu ve bugün bu eleştirilerin daha ileri boyutlara taşınması gerektiğini düşünüyor. Çünkü meta-teorik düzeyde yapılan kimlik tartışmalarından kimliğin önem kazandığı bir sürece gelmiş durumda. Keyman’a göre, dünyanın daha riskli hale geldiği bu dönemde, uluslararası ilişkileri sadece meta-teorik ve yönetsel düzeyde tartışmak yetersiz. Dolayısıyla teorileri bu risklere cevap verebilecek tarzda yeniden düşünmek gerekiyor.

Keyman’a göre, bu süreçte Türkiye’nin de önemini artıran dört kırılma yaşandı. Bunlardan ilki Soğuk Savaş’ın sona ermesidir. Bu dönemde modernite ve realizm eleştirisi güçlenmekteydi; lakin kimlik temelinde gerçekleşen kırılmalar ve yapısal dönüşümler esnasında farklılığı nereye kadar götürmemiz gerektiği sorusunun cevabı yoktu. Kırılma, farklılık temelinde etnik bir kıyım yapıldığı Yugoslavya ve Bosna ile gerçekleşti.

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KÜRESELE KURAMSAL BAKIŞLAR

11 Eylül Sonrası Küresel Sistemde Dönüşüm

Fuat Keyman • 22 Eylül 2012

Critical Geopolitics and International Relations

Gerard Toal • 6 Ekim 2012

TEZAT

Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası

Ramazan Erdağ • 29 Eylül 2012

ÖZEL ETKİNLİK

Türk Dış Politikasında Balkanlar

Birgül Demirtaş • 17 Ekim 2012

ORTADOĞU KONUŞMALARI

Syrian Crisis and the Responsibility to Protect

Vasilka Sancin • 19 Eylül 2012

ASYA KONUŞMALARI

The Effects of Afghan War on South Asia Region

Naveed Ahmad Rana • 21 Kasım 2012

AVRUPA KONUŞMALARI

The Political and Economic Consequences of the Greek Debt Crisis

Dimitrios Triantaphyllou
28 Kasım 2012

İKTİSAT KONUŞMALARI

Osmanlı Anonim Şirketleri (1908-1922)

Celali Yılmaz • 3 Kasım 2012

Ticari Bankalar ile İslami Bankaların Mukayesesi

Hüseyin Aytuğ • 22 Aralık 2012

ETKİN YÖNETİM SÖYLEŞİLERİ

Bireysel ve Kurumsal Performans

Bahattin Aydın • 29 Eylül 2012

PANEL

Afganistan Müdahalesi ve NATO’nun Rolü:

17 Kasım 2012

11 Eylül Sonrası Uluslararası Barış ve İstikrar Operasyonları

2013’e Girerken Türkiye Ekonomisi:

22 Aralık 2012

İktisadi ve Siyasi Dış Şoklarla İmtihan

2012 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi

26 Aralık 2012

Netice itibarıyla 1995 sonrasında, uluslararası ilişkilerde ahlaki ve normatif görüş öne çıkmaya başladı. Böylece, konstrüktivist okulun da etkisiyle, “güç” ve “çkar”ın yanı sıra “norm” ve “değer” de disipline girdi. İkinci kırılma, 11 Eylül saldırıları ile gerçekleşti. 2008 Küresel Ekonomik Krizi ile gerçekleşen üçüncü kırılma ise 11 Eylül temelinde düşünmenin krizini temsil etmekteydi. Bu anlamda, küreselleşmenin 11 Eylül’le başlayan krizinin sağlanması demektir. Keyman’a göre, ekonomik krizin derinleşmesi gibi, bu kriz de artarak devam edecektir. Dolayısıyla “11 Eylül’den sonra kriz içerisinde nasıl bir dünyada uluslararası ilişkileri nasıl düşüneliyiz?” sorusu önemlidir. Dördüncü kırılma ise 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve Suriye’de çıkmaza giren “Arap Baharı”dır. Arap Baharı, genel uluslararası ilişkiler kuramını ve modernite tartışmasını düşündüğümüzde, dört noktada önemli

kırılmalar doğurdu: (i) Batı dışındaki toplumların kendilerini değiştiremeyecekleri düşüncesini yıkarak oryantalizmin sonunu getirdi. (ii) Oksidentalizmin de sonunu bir düzen ve şeriat devleti değil, daha fazla iş, eşitlik ve onurlu hayat sağlayacak iyi yönetilen bir devlet ve demokratik bir siyasi düzenin de sonuna işaret etti ki bunun en tipik örneği, Londra’daki terör saldırılarının düzenleyen Pakistan asıllı kişilerin İngiliz vatandaşları olmasıydı. (iv) 2008 Krizi, Arap Baharının asıl tarihsel bağlamı olarak neo-liberal küresel ekonomik düzeni eleştirdi ve daha adil bir yönetim düzeni istediğini gösterdi. Böylece “adalet” kavramı ile pazarın birleştiği bir düzen arayışı tebarüz etti.

Sözkonusu dört kırılma, uluslararası ilişkiler kuramını yeniden düşünmeyi gerektiriyor. Bu bağlamda Keyman, 11 Eylül’ün Arap Baharı ve sonrasında provokasyonlar içinde niçin devam ettiğine ve 11 Eylül’ü 2008 Krizi ve Arap Baharıyla neden birlikte

2012 GÜZ DÖNEMİ KAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 İktisadın Temel Kavramları

A. Faruk Aysan
Halil Tunali
Lokman Gündüz
Mustafa Çelen

2 Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları

Ali Aslan
Mesut Özcan
Muzaffer Şenel
Talha Köse

TEMEL SEMİNERLER

1 İletişim Psikolojisi

İ. Zeyd Gerçik
Bahattin Aydın
Z. Tuba Kor

2 İnsan Kaynakları Yönetimi

3 Orta Doğu Tarihi II:

Osmanlı Sonrası Dönem

4 Siyaset Bilimine Giriş

Burhanettin Duran
M. Akif Kayapınar

5 Stratejik Yönetim ve Planlama

6 Türk Dış Politikası: Teori ve Pratik

7 Türkiye Ekonomi Politikası

8 Uluslararası Finansal Krizler

OKUMA GRUPLARI

1 Etnisite, Milliyetçilik ve Gruplar Arası Çatışmaları Anlamak

Talha Köse

2 İnsan Kaynakları Yönetimi

Bahattin Aydın

3 İslam ve İktisat

A. Faruk Aysan
Lokman Gündüz

4 Uluslararası İlişkiler Teorisi

Hasan Basri Yalçın

5 Yönetim Düşüncesi

Haluk Dortluoğlu

İ. Zeyd Gerçik

ATÖLYELER

1 Stratejik Derinlik Atölyesi

KAM-MAM

düşünmek gerektiğine odaklandı. 11 Eylül, beraberinde işgalleri ve İslâmfobiyi getirdi. Bununla birlikte, daha önceki prematüre tartışmayı canlandıran üç meydan okumayla yol açtı. Uluslararası ilişkiler kuramının epistemolojik ve yöntemsel düzeyde tartışılması, yapı-sökümcü ve yeniden-kurucu bir süreç olsa da, alternatif getirmedir. Zira bu tartışmada modernitenin tutamadığı sözlerini gerçekleştireceği beklentisi durumunda sorunların çözüleceği bekleniyordu. Modernitenin üzerine kurulduğu iki ilkeden “ilerleme” gerçekleşirken, gelişen emperyalizm dolayısıyla “özgürlük” kısıtlandı. Bu durumda, modernite içerisinde kalıp insan haklarını ve demokratik ilkeleri uygulayarak sorunların çözüleceği mantıksal sonucuna vardı.

Bu bağlamda ilk meydan okuma, *devlet ve egemenlik* kavramlarının uluslararası ilişkiler için önemini anlaşılması oldu ve devlet egemenliğini ve aklını aşmanın imkânsızlığını gösterdi. Carl Schmitt, dolaylı bir katkıyla, siyasetin bir uzlaşmadan ziyade karar verme ve istisnai olanı belirleme süreci olduğunu ortaya çıkardı. Keyman’a göre, 11 Eylül sonrasında bu mentalite belirginleşti. Giorgio Agamben için Schmitt, devlet eliyle gerçekleşen bu karar verme sürecinde, bir cemaatin öncelik kazanmasına ve diğerinin düşman haline getirilmesine işaret etti. Böylece devlet aklı “öteki”ni düşman haline getirdi. Leo Strauss ise direkt etkide bulunarak “dost”un Batı’dan, özellikle de Kutsal Kitap’tan çıkacağına işaret etti. Böylece Straussçu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde etkinlik kazandı ve Kutsal Kitap’ın

okunmadığı Batı dışında içsel dönüşümlerin yaşanmayacağı varsaydı. İşte Arap Baharı bu düşünceye meydan okudu. Son meydan okuma ise 2008 Küresel Ekonomik Krizi ile birlikte “belirsizlik” ve “risk” kavramlarının uluslararası ilişkilere girmesi oldu.

Tüm bunlardan iki sonuç çıkıyor: Aktörler, ya sonuçlarına bakarak mesruiyet aramaktadır ya da normlar ve süreçler temelinde hareket etmektedir. Keyman’a göre, artık uluslararası ilişkilerin temelinde norm dairesinde bakmak bulunmaktadır. Bu tarz bir uluslararası ilişkiler ve dış politika Türkiye, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerin önemini artırmaktadır. Son olarak, modernite kritiği içerisinde ve “norm” a önem vererek, farklı görüşler arasında bir diyalog oluşturulabilir ve farklı katmanlardan bakılabilirse, o derece çoğulcu ve birbirinden öğrenen bir epistemoloji mümkün olabilir. Hem epistemolojik bağlamda çoğulculuk hem de öğrenme zorunluluğu, uluslararası ilişkilerin temeli olmak durumundadır.

Prof. Dr. Fuat Keyman’ın konuşma kaydını,
http://www.bisav.org.tr/merkez.aspx?modul=e=yuvarlakmasaayrinti&dizi=1&altturid=80&menuID=9_6_80&merkezid=6&yuvarlakmasaid=997 linkinden izleyebilirsiniz.

Eleştirel Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler (Critical Geopolitics and International Relations) Gerard Toal

6 Ekim 2012

Değerlendirme: Murat Yeşiltaş

“Küresel Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin beşinci konuşmacısı, eleştirel jeopolitiğin kurucu isimlerinden Virginia Tech Üniversitesi Yönetim ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Gerard Toal (Gearóid Ó Tuathail) idi. Eleştirel jeopolitik, Toal’ın ifadesiyle, klasik devlet-merkezli jeopolitik bakışın toplumsal ve siyasal ilişkileri mekânsal konumlanışın bir türevi olarak gören ana akım “stratejik bakış”ın entelektüel açıdan karşısında duran muhalif bir söylem olarak 1980’li yılların son çeyreğinde ortaya çıktı. Toal, kuşkusuz bu muhalif duruşun gerek entelektüel gerekse kuramsal düzeyde en önemli öncülerinden biri.

Eleştirel jeopolitik, son yirmi yılda siyasal coğrafya ve uluslararası ilişkiler disiplini içinde, coğrafyayı uluslararası ilişkilerin ya da toplumsal varoluşun değişmez bir unsuru olarak yerleştiren determinist klasik jeopolitik kültürün karşısında toplumsal ilişkilerin özneler arası kurulumuna, mekânın toplumsal üretimine ve her şeyden önemlisi jeopolitiğin hâkim iktidar ilişkilerini doğaya başvurmak suretiyle pekiştirme temayülüne bir direnç

noktası oluşturmaya çalışan bir yaklaşım olarak gelişti. Eleştirel jeopolitik bu nedenle, hâkim iktidar ilişkilerinin coğrafi olarak deterministik, siyasal olarak anti-demokratik ve güç açısından hiyerarşik dünya temsillerinin ifşa edilmesinde analitik ve metodolojik bir temel sağlama iddiasında oldu.

Toal, 20. yüzyılda hâkim olan ve farklı formlarda varlığını sürdüren hâkim jeopolitik paradigmanın serüveninin dört temel kültür üzerine oturduğunu anlattı.

Politika Karşısında Doğa

Jeopolitik, bir kavram olarak ilk defa İsveçli bilim adamı Kjellen tarafından 1899’da kullanıldı. Kjellen’in Alman Ratzel’in siyasal coğrafi düşüncesinden hareketle geliştirdiği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde belirginleşen jeopolitik tartışmalarda fark edilen ilk eğilimlerden biri, Toal’e göre, doğanın politika karşısında ontolojik bir üstünlüğünün olmasıydı. Fiziki çevre, iklim ve coğrafi konumun siyaseti nasıl etkilediği bu döneme has jeopolitik kültürün en temel sorularındandı. İngiliz jeopolitikçi Mackinder ile en yalın örneklerini veren bu jeopolitik gelenek açısından siyaset, ancak doğanın şartlarından mülhem bir şekilde belirlenmekteydi. Diğer bir ifadeyle, siyaset ancak coğrafyanın şartları dikkate alınarak icra edilebilirdi. Toal, bu geleneğin hâkim anlatusının toplumdan önce doğayı düşünen bir bakış açısının yerleşmesine hizmet ettiğini, eleştirel jeopolitik perspektifinden ele alındığında ise doğayı düşünmenin toplumu düşünmeden mümkün olmayacağını altını çizdi.

Sosyal Darwinizm ve Jeopolitik

Özellikle 1930'larda Almanya'da yaygın "organik jeopolitik" anlayışın ise nüfusu hedefine alan yeni bir jeopolitik pratik ve kültür ürettiğini söyleyen Toal'e göre, bu jeopolitik kültür, devleti bir organizma olarak ele aldı. Ratzelci organik devlet telakkisinin hâkim olduğu bu jeopolitik geleneğin örneğini ise Nazi Almanya'sında jeopolitiği bir devlet bilimi olarak tanımlayarak ele alan Karl Haushofer oldu. Haushofer'in jeopolitik tahayyülünde klasik jeopolitik kültürün geneline nüfuz etmiş "ikilikler", Mackinder'de olduğu gibi deniz güçleri karşısında kara güçleri şeklinde coğrafi olmaktan ziyade, etnik ve kültürel temele dayanıyordu. *Lebensraum* siyaseti olarak Almanya'da kendini nüfuz eden bu jeopolitik dayanan devlet-millet uyumu içinde devletin ancak genişleyerek ve merkezileşerek hayatta kalacağını öngören bir siyaset pratiğinin yerleşmesine hizmet etti. Toal'e göre bu siyaset tarzı, jeopolitiğin birçoğlarının gözünde gayrimeşru ilan edilmesine yol açtı.

Pratik Jeopolitik

Jeopolitik geleneğin üçüncü temel alanı ise özellikle politik realizmle aynı köke yaslanan Amerikan merkezli Soğuk Savaş jeopolitik siyasetidir. Toal'e göre bu gelenek, tıpkı klasik jeopolitikte hâkim olan dünya siyaseti hakkındaki temel varsayımlarda olduğu gibi, mekân ile siyaset arasında sağlam ve sarsılmaz bir ilişki olduğunu ileri sürerek mekânın kontrolünün Amerikan hegemonyasının sürdürülmesi için vazgeçilmez olduğunu savundu. Bu anlamda, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Sovyetler

Birliği'ni çevreleme siyaseti jeopolitik pratiğin en yalın örneklerini sundu. Ayrıca Türkiye dâhil birçok ülkede Soğuk Savaş döneminde dünya siyaseti jeopolitik metaforlara referanslarla açıklandı.

Eleştirel Jeopolitik

Diğer üç eğilime meydan okuyan bir perspektif olarak öncülüğünü John Agnew, Simon Dalby ve Toal'in yaptığı eleştirel bir perspektif olarak ortaya çıktı. Toal, eleştirel jeopolitiğin bir çeşit "jeopolitik" düşünme biçimi olmadığını, geleneksel jeopolitiğin ötesinde coğrafyayı, mekânı ve en önemlisi de dünya siyasetini alternatif bir biçimde kavramsallaştırabileceğimizi ifade etti. Toal'e göre bu, jeopolitiğin bilimsellik iddiasına şüphe ile yaklaşmayı gerekli kılan oldukça önemli bir başlangıç noktasıdır. Toal'in eleştirel jeopolitik çalışmalarının özünde ise Foucaultcu bilgi/iktidar perspektifi yer alır ve çalışmalarında önemli bir yer tutan jeo-iktidar kavramsallaştırması da bu anlamda Foucaultcu biyo-iktidar perspektifiyle paraleldir. Bu haliyle eleştirel jeopolitik, küresel siyasetin bir girişimdir. Bu nedenle Toal'e göre, coğrafi jeopolitik, küresel siyasetin ve jeopolitiğin aşırı abartılmış anlamını ve hiyerarşik tahakküm ilişkilerini göstermek bakımından son derece önemlidir. Diğer bir ifadeyle, yerin (fiziki bir gerçeklik olarak) dış politikanın yapımında "değişmez ve daimi unsur" olmadığını farkına varmak, bunun da ötesinde jeopolitiğin modern ulus-devlet paradigmasıyla sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve bu paradigmanın

politik mekân araştırma, düzenleme ve yeniden üretme kapasitesine sahip olduğunu yüksek sesle dile getirmektedir. Bu nedenle eleştirel jeopolitik, jeostratejik bir muhakeme tarzı olmak yerine hâkim “stratejizm” paradigmasına ve bu paradigmanın dünyayı objektif olarak tasvir ettiğine ilişkin yerleşik bakış açısına hem entelektüel hem de metodolojik olarak meydan okumayı gerektirir. Prof. Gerard Toal’in konuşma kaydını http://www.bisav.org.tr/merkez.aspx?module=yuvarlakmasaayrinti&dizi=1&altturid=80&menuID=9_6_80&merkezid=6&yuyvarlakmasa id=1000 linkinden izleyebilirsiniz.

KAM Tezat

Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası

Ramazan Erdağ

29 Eylül 2012

Değerlendirme: Abdullah Erboğa

Elli sekizinci KAM Tezat toplantısının konuğu, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden Dr. Ramazan Erdağ idi. Erdağ, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamladığı “Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası: Süreçler, Aktörler ve Eylemler” başlıklı doktora tezi çerçevesinde bir sunum gerçekleştirdi. Doktora tezinde Türkiye’nin yeni dış politika davranışının kuramsal ve pratik yönünü araştırmayı amaçlayan Erdağ, kuramsal çerçeveye olarak Alastair Iain Johnston’un “stratejik kültür” kuramını referans almış.

Pratik yön için Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* ve Abdullah Gül’ün *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları* kitaplarını temel almakla birlikte, dış politikada karar alma mekanizmasındaki aktörlerin makale, demec ve konuşmaları gibi çeşitli dokümanlardan da faydalanmış.

Değerlendirmesine Soğuk Savaş döneminden 2002 yılına kadarki süreçte Türk dış politikasının temel ilkelelerini izahla başlayan Erdağ, bu dönemde dış politikanın daha ziyade tepkisel, inisiyatif almaktan daha içe kapalı bir yapı arz ettiğini vurguladı. Son dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişim ve dönüşümü izah etmenin önemi olduğuna dikkat çeken Erdağ, 2002-2010 yılları arasında özellikle Ahmet Davutoğlu’nun etkili bir aktör olarak belirmesiyle birlikte Türk dış politikasında paradigmatik dönüşümlerin yaşandığını belirtti.

Erdağ, tezin kuramsal yönünün dayandığı “stratejik kültür”ü, devletlerin stratejik tercihlerini açıklamaya çalışsan, düşünsel ve kültürel düzeyde zihinsel arkaplam ortaya çıkaran semboller sistemi olarak tanımladı. Soğuk Savaş sonrasında daha politikalarnı açıklamada kültüre daha fazla önem atfedildiğine ve küreselleşme süreciyle birlikte kültürün devletlerin dış politika tercihlerinde mühim bir unsur olarak rol almaya başladığına dikkat çekti. Johnston’un stratejik kültür çalışmaları üç kuşağa ayırdığını belirtti: (i) ABD ve Sovyetlerin nükleer strateji hakkında farklı görüşlerini izah etme çabasında olan kuşak; (ii) aktörlerin davranışları söylemleri ile pratikteki davranışları arasındaki büyük farklara odaklanan kültürlerinin oluşup oluşmadığını,

oluşmuş ise güvenlik politikaları ile dış politika üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan –Johnston’un da dâhil olduğu– kuşak.

Sunumuna stratejik kültürün ana paradigmasını aktararak devam eden Erdağ, stratejik kültürün incelendiği ülke ve aktörlerin çatışmalara bakış açısı, şiddetin etkinliğinde güç kullanımının boyutu ve nasıl bir sonuç beklendiklerinin önem arz ettiğini belirtirken ülke ve aktörlerin çok taraflı ilişkilere, uluslararası örgütlerin rolüne ve dış politikada yeni araçların kullanımına yönelik bakış açılarının da irdelenmesi gerektiğini vurguladı. Tezinde özellikle Davutoğlu’nun önemli bir aktör olarak devreye girdiği 2002-2010 döneminde belirli bir stratejik stratejik kültürün oluşmadığını ve Türk dış politikasındaki etkisini inceleyen Erdağ, Türk dış politikasında bölgesel ve küresel alanda ikili ilişkilerde karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşturarak sorun ve kriz alanlarını minimize, çıkarları ise maksimize etme anlayışını benimseyen bir stratejik kültür oluştuğunu iddia etti. Bu bağlamda, Türkiye’nin stratejik kültüründe “ekonomi kalmacı” özelliğın ön planda olduğunu belirtti.

2002-2010 döneminde Türk dış politikasında çatışma ve savaşları önlemeye yönelik çok yoğun bir çabanın olduğunu, diplomasiyi ön planda tutarak yumuşak güç kullanımının tercih edildiğini, bölgesel ve küresel çok taraflı ilişkilerin artırıldığını, uluslararası örgütlerde daha aktif roller üstlenildiğini ve bu süreçlere destek sağlayacak yeni dış politika araçlarının devreye sokulduğunu belirten Erdağ; Türkiye’nin Medeniyetler İttifakı Projesi ile çatışma ve savaşların önlenabilir olduğunu pratikte göstermeye, komşularla sınır problem ideali çerçevesinde geleneksel

yakın tehdit algılamalarından kurtulmaya ve maksimum işbirliği geliştirmeye çalışıldığını aktardı. Türkiye’nin BMGK, NATO, İKT, AKPM, UAEK, KEİ, D-8, CICA gibi uluslararası örgütlerde etkin ve aktif olmaya çalışıldığını ve TİKA, THY, TRT ve TUSKON gibi kuruluşların bu dönemde dış politikada stratejik bir değer olarak belirildiğini söyledi. Erdağ, Türk dış politikasını analiz ederken Türkiye’nin stratejik tercihlerini öncelikle uzlaşmadan, daha sonra stratejik savunmadan ve en nihayetinde saldırı seçeneğinden yana kullandığını belirtti.

Türkiye’nin oluşan bu stratejik zihinsel arkaplanın Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* kitabında belirttiği güç formülünde görülebileceğini ifade eden Erdağ, Türkiye’nin güvenlik ve dış politika tercihlerinin oluşumunda gücün kullanımına yönelik perspektifinin klasik bakış açısından daha kapsamlı ve çok boyutlu olduğunu aktardı. Erdağ, Türkiye’nin stratejik kültürünün reel politikten ziyade ideal politik bir yaklaşımı olduğunu belirtmekle birlikte, stratejik tercih ve seçenekleri açıklamada ideal politik bir tanımlamanın da tek başına yeterli olmayacağını göz önünde bulundurulması gerektiğini söyledi. Sunumun soru-cevap kısmında ise Türk dış politikasında stratejik kültürün henüz yerleşmediği yönündeki görüşler dikkat çekti.

KAM Özel Etkinlik

Türk Dış Politikasında Balkanlar Birgül Demirtaş

17 Ekim 2012

Değerlendirme: Nedim Emin

Osmanlı'nın Balkanlardan geri çekilişinin 100. yıldönümünde Küresel Araştırmalar Merkezi, önde gelen Balkan uzmanlarından TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Birgül Demirtaş'ı misafir etti. Balkanlardaki Osmanlı mirasına, dolayısıyla Türkiye'nin bölge ile tarihten beslenen organik ilişkisine vurgu yaparak sunumuna başlayan Demirtaş, tarihte ve günümüzde Türk dış politikasının Balkanlar perspektifini ve bölgeye gösterdiği ilginin nedenlerini konu edindi. Balkanların iç sorunlarına da değinen Demirtaş, Türk dış politikasının bu sorunlara yaklaşımını ve çözüm önerilerini değerlendirdi.

Türkiye'de Balkanlar dendiğinde zihinlerde Osmanlı ve bölgedeki Osmanlı mirası canlanır. Zira Balkanlar, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişinde kilit bir role sahip hem de çöküşünü hızlandıran en kritik bölge olarak hafızalarımıza kazandı. Türkiye'deki Balkan algısı bölgedeki tarihî ve kültürel miras üzerinden pozitif anlamlar yüklenerek şekillendi. Gerek Balkanlarda halen Osmanlı'yı benimseyen ve "canlı miras" olarak nitelenebilecek Müslüman unsurların varlığı gerekse nüfusumuzun

dikkate değer bir kısmının Balkan göçmenlerinin oluşturması, Türkiye'yi bölgeye daha fazla yaklaştıran bir etken oldu. Balkan halkları nezdinde ise Osmanlı, ya reddedilen ve ötekileştirilen bir miras ya da ortak geçmişe gönülsüz bir şekilde aidiyet hissedilen bir İmparatorluk olarak algılanageldi. Bu farklı algı biçimlerini anlatmak için Adela Peeva'nın *Bu Şarkı Kimin* isimli belgeselinden yola çıkan Demirtaş, Balkanlardaki ortak kültürün ne şekilde sahiplenildiğine/ötekileştirildiğine ilginç açılardan değindi.

Demirtaş'a göre, Cumhuriyet'in kuruluşunun akabinde Türkiye'nin Balkan politikası, bölgedeki sorunlara ve tehditlere karşı önlem almaya ağırlık verilerek şekillendi. Bulgaristan'ın yayılmacı politikalarına karşı 1934'te Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya ile imzalanan Balkan Pakti ve 1954'te Yugoslavya ve Yunanistan ile yapılan Bled Antlaşması, bölgesel ittifaklara yönelen Türkiye'nin güvenlik kaygılarına delalet ediyordu. Soğuk Savaş döneminde ise Türkiye'nin Balkan politikaları çok daha sınırlı kaldı, Doğu ile Batı bloklarının sıkıştırdığı alanda çok fazla hareket alanı bulamadı. Balkan politikalarında değişimi, küresel çapta Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bölgesel anlamda Yugoslavya'nın parçalanma sürecine girmesi tetikledi ve Türkiye, tıpkı Ortadoğu ve Kafkasya'da olduğu gibi, Balkanlarda da daha geniş bir manevra alanı elde etti. Başta Balkanlarda çıkarlarının örtüştüğü ABD ile ortak politikalar izleyen Türkiye, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan Bosna ve Kosova Savaşları esnasında, barış

ve güvenliği esas alarak uluslararası sistemi harekete geçirme eğilimi gösterdi. 2000'lerde özellikle AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ise Türk dış politikasında ciddi bir hareketlenme gözlemlendiğini belirten Demirtaş'a göre, küresel aktörler özellikle son yıllarda Balkanlar Türk dış politikasının etkisine daha fazla açıldı.

Ankara bu fırsatı iyi değerlendiren son on yıldır kademeli olarak bölgede etkinliğini artırdı. Önceden güvenlik odaklı politikalar izleyen Türkiye, yeni dönemde ekonomik olarak daha görünür olmaya başladı. Dış politikasının yumuşak gücünü temsil eden kurumlara Yunus Emre Enstitüsü eklenirken, Diyanet İşleri Başkanlığı da kendini göstermeye başladı. Bazı negatif tepkilere ve tartışmalara yol açmasına rağmen bölgede yaygınlaşan Türk dizileri de birtakım önyargıların yıkılmasına katkı sağladı.

Önceden sadece resmî temaslar ile yetinen Türk Dışişleri, Balkan halkları ile direkt ilişki kurmaya çalıştı.

Son yıllarda Türk dış politikasının Balkanlara sorunlardan ziyade vizyon odaklı yaklaşması Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin daha kapsayıcı olmasını sağladı. Demirtaş'a göre, ekonomik olarak da bölgedeki varlığının belirginleşmesi ile birlikte Türkiye, neo-Osmanlılık tartışmalarıyla bölge için bir tehditmiş gibi sunulmaya çalışıldı. Oysa Türk Dışişlerinin üzerinde durduğu bölgesel yeniden bütünleşme, bölgesel sahiplenme, AB ile NATO entegrasyonu ve bölgesel ve küresel örgütlerle uyum içinde olma gibi tarihsel olmaktan ziyade geleceğe yönelik perspektif sunan yaklaşımlar, Türk

dış politikasının Balkanlarda daha ciddi adımlar atmasını yolunu açtı. Balkanların içinde barındırdığı bölgesel sorunlar, Türkiye'nin bu yaklaşımlarının pratikte bir karşılığının olmasını sağladı ve sorunlu üç ülke -Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek- arasında üçlü mekanizmanın kurulması, yine Türkiye'nin inisiyatifleriyle gerçekleşen önemli bir gelişmeydi.

Demirtaş sunumun sonunda, Türkiye'nin Balkanlarda artık çok daha geniş bir hareket alanı elde ettiğini, ancak bölgenin negatif bir barışa sahip olduğunu, dolayısıyla bölgenin AB ve NATO'ya entegrasyonunun Türkiye tarafından önemsenerek yoğun bir şekilde desteklendiğini vurguladı. Türkiye'nin bölgede çok daha aktif bir rol almasını daha görürken, yine de bölgedeki sorunların daha fazla büyüme ve yayılma ihtimalinin yüksek olduğuna dikkat çekti. Sırbistan'da yeni seçilen ve Kosova konusunda daha milliyetçi bir tavır takınan Sırp Hükümeti, Bosna-Dayton ürünü yönetim biçimi, yükselen sonradan Bulgaristan tarafından da AB üyeliği veto edilen Makedonya, bölgede halen büyük krizlere dönüşme potansiyeli taşıyan sorunlar barındırıyor. Bu açıdan Demirtaş'ın da altını çizdiği gibi, Türkiye'nin bölgede acil olarak daha fazla inisiyatif alması gerekebilir; de etkileneceği bir çatışma bölgesine dönüşebilir.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Suriye Krizi ve Koruma Sorumluluğu (Syrian Crisis and the Responsibility to Protect)

Vasilka Sancin

19 Eylül 2012

Değerlendirme: Kadir Temiz

“Ortadoğu Konuşmaları” toplantı dizisinin sekizincisine Slovenya Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Hukuk Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Vasilka Sancin konuk oldu. Sancin sunumunda “koruma yükümlülüğü” kavramı ile beraber Suriye Krizini değerlendirdi.

Sancin, günümüzde devletlerin egemenlik haklarının, vatandaşlarına karşı belirli sorumluluk ilkeleri ile beraber yeniden tanımlanmaya başlandığını altını çizdi. “İnsan hakları” ile “koruma yükümlülüğü” kavramlarının gelişiminin paralellikler içerdiğini de ifade eden Sancin, kavramın daha çok insani müdahale ve devletlerin egemenlik hakları ile beraber anlaşılması gerektiğini dile getirdi. 1990’lı yıllarda Ruanda, Srebrenitsa ve Kosova örnekleri insani müdahale ve bunun uluslararası hukuki sonuçları konusunda yeni perspektiflere ihtiyaç duyulduğunu gösterdi. Buradaki temel mesele, bir başka devletin egemenliği altındaki topraklar içinde şiddete maruz kalan insanların nasıl ve hangi yollarla korunacağıdır. Kanada hükümeti ve BM’nin desteği ile *devlet egemenliği* ve *müdahale* kavramlarını ele almak üzere

2001’de oluşturulan geçici bir komisyonun (ICISS) hazırladığı raporda ilk defa “koruma yükümlülüğü” kavramı dile getirildi ve 2005’te herhangi bir devletin itirazı olmaksızın kavram kabul edildi.

“Koruma yükümlülüğü” kavramı dört kitlesel mezalim ile birlikte eşit önemdeki üç ayağa dayanmaktadır:

Dört kitlesel mezalim olarak sıralanan soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçların bir kısmı daha önce imzalanan uluslararası belgelerde tanımlanmış olsa da “koruma yükümlülüğü” kavramı ile önemli yenilikler ortaya çıktı. Mesela en temel konulardan biri bu dört mezalim esnasında kimin korunacağı ile ilgilidir. Mezalim altında yaşayan bütün insanların yanı sıra komşu devletlerin sınırlarına sığınan mülteciler de devletlerin koruma yükümlülüğü kapsamında sokulmuştur. Böylece sadece sorunu olan devletin değil, diğer devletlerin de üzerinde önemli bir nokta da bahse konu olan korumanın ne zaman başlayacağıdır. Yeni tanıma göre dört mezalim ile ilgili en ufak bir işaret ortaya çıktığında “koruma yükümlülüğü” devreye girer. Bu kavram “sivililerin korunması”ndan ayrılan en temel özellik ise onun barış dönemlerinde de uygulanabilir olmasıdır; yani mezalim ortaya çıkmadan müdahale etmek önemli yeniliklerden biridir. Eşit önemdeki üç yükümlülük ise “mani olma”, “tepki verme” ve “yeniden inşa etme”dir. Sancin’e göre koruma yükümlülüğü kavramı ile asıl vurgulanan, zannedildiği gibi sadece somut bir müdahale

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

değil, müdahaleden önce sorunu çözebilecek eylemleri gündeme getirmektir; yani birinci amaç engellemektir. Müdahale söz konusu olduğu hallerde bile yükümlülükler sona ermemekte, sorunun yaşandığı bölgenin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir.

Kavramın üç temel ayağına gelince, herhangi bir mezalim karşısında ilk yükümlülük devletlerdir. İkinci olarak uluslararası toplumun yardımı gelir. Gerek uluslararası organizasyonlar gerekse devletlerin organize ettiği yardım kampanyaları ile mezalime karşı mücadele gerekse devletleri ile mezalime gerekli önlemleri almazsa üçüncü ayak olarak uluslararası toplumun barışçı veya zorlayıcı önlemleri devreye girer.

Koruma yükümlülüğü kavramını bu şekilde tanımlayan Sancin, Suriye Krizinde bu kavramın nasıl bir rol oynadığını tartıştı. Libya Krizini koruma yükümlülüğünün ilk defa BM tarafından onaylanarak uygulandığı bir örnek olarak açıklayan Sancin, bu krizde yazılı olarak ifade edilen amacın hayatı tehdit altında olan sivilleri ve sivillerin yaşadığı bölgeleri kurtarmak olduğunu dile getirdi. Suriye’de ise durum Libya’ dan oldukça farklı bir yönde gelişti ve aktörlerin siyasi önceliği mevcut ihlallere karşı eyleme geçmelerine engel oldu. Kavrama eleştirel yaklaşımlar Suriye Krizi sürecinde kavramın içinin ne kadar da boş olduğunu ortaya çıkarttı. Suriye’de aslında sorunun çözümüne yönelik “koruma yükümlülüğü” çerçevesinde adımlar atıldı. BM Genel Kurulu’nda Suriye’yi knayan 22 Kasım 2011 tarihli önerge, 122 devletler lehine, 13’ünün aleyhte, 41’inin de çekimser oyuyla kabul edildi. Daha sonra bölgesel organizasyonlar devreye sokuldu. Netice

alınmayınca diğer bir kanama önergesi BM Güvenlik Konseyi’ne getirilse de Rusya ve Çin vetosuna takıldı.

Suriye Krizi için BM ve Arap Birliği Özel Temsilcisi Kofi Annan’ın 16 Mart’ ta Güvenlik Konseyi’ne sunduğu altı maddelik çözüm önerisi desteklendi ve nisan ayında otuz silahsız askerî gözlemci Suriye’ye gönderildi. Ancak bir sonuç alınmadı ve ağustos ayında Lakhdar Brahimi, Annan’ın yerine getirildi. Bölgesel bir organizasyon olan Arap Birliği’nin yanı sıra Türkiye, ABD ile beraber Brezilya gibi ülkeler de sorunun çözümü için çaba harcadı; ancak Rusya ve Çin’in vetosu aşlamadı. Kısaca “koruma yükümlülüğü” kavramının içerdiği ve uygulanması konusunda aslında bir sorun durumu mu, yoksa müdahale edildikten sonra ortaya çıkacak yeni durumun mu daha kötü olacağı tam anlamıyla kestirilemiyor. Herhangi bir dış müdahale, sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirebilir ki bu da “koruma yükümlülüğü” kavramı ile ulaşılmak istenen amaçların dışındadır.

Sonuç olarak “koruma yükümlülüğü” kavramı Suriye Krizi sürecinde yerli yerinde duruyor. Ancak sorunun siyasi boyutu ile insani boyutu birbirleriyle çakışıyor. Bu sebeple Vasilka Sancin’e göre Suriye Krizi kısa vadede çözülecek bir kriz gibi görünmüyor. Rusya ve Çin’in vetosu bir yana, Suriye içindeki durumun siyasi ve insani boyutu da tam anlamıyla değerlendirilebilmiş değil. Her şeye rağmen krize karşı “koruma yükümlülüğü” kavramının temel üç ayağından son ikisini oluşturan uluslararası toplumun oynayacağı rol önemli.

KAM Asya Konuşmaları

Afganistan Savaşı'nın Güney Asya Bölgesine Etkileri (The Effects of Afghan War on South Asia Region) Naveed Ahmad Rana

21 Kasım 2012

Değerlendirme: Ebru Afat

“Asya Konuşmaları” toplantı dizisinin onuncusuna, Pakistanlı gazeteci ve akademisyen Naveed Ahmad Rana konuk oldu. Savunma ve strateji, küreselleşme, nükleer silahsızlanma ve çatışma çözümü üzerine konuşmaları bulunan Rana, 2001’de başlayan Afganistan işgalinin başta Pakistan ve Hindistan olmak üzere Güney Asya bölgesine etkilerini değerlendirdi.

Rana, Pakistan’ın sadece bir Güney Asya ülkesi olarak değerlendirilmesinin bir hata olduğunu belirterek sözlerine başladı. Zira Pakistanlılar kendilerini Güney Asya’dan daha çok Orta Asya ve Ortadoğu’ya yakın hissederler. Hint alt-kıtasının bilhassa kuzeyinde yaşayanlar, Orta Asya’dan gelen Turan kökenli kavimler ve Acemler vasıtasıyla İslâm ile tanışıyorlar, Orta Asya’ya yakın geçiren etnik olarak da Turan kavimleri ve Acemlerle karışıyorlar. Günümüz Pakistanlı kimliğinin temelleri de bu bağlantının getirdiği kültürel ve etnik etkileşim üzerinde yükselir.

Soğuk Savaş boyunca Batı kutbunu tercih eden ve ABD ile yakın bir işbirliği kuran

Pakistan, Hindistan ile girdiği nükleer yarışta geri kalmayıp kendi nükleer silahlarını üretmeyi başarmıştı. Ancak Rana’ya göre Pakistan’ın istikrarı 1970’lerde bozulmaya başladı. Özellikle 1979 yılı ülke tarihinde bir kırılma noktasıydı. General Ziyailhak’ın yaptığı bir darbeyle 1977’de devrilen Başbakan Zülfiqar Ali Butto’nun 1979’da idam edilmesi Pakistan’ın uluslararası alanda güvenilirliği ve imajını yerle bir etti. Aynı yıl uzun bir sınırı paylaştığı Afganistan’ın SSCB tarafından işgali de Pakistan’a çok ağır bir şekilde yansdı. Sovyet işgali nedeniyle Pakistan’a sığınan Peştun mültecilerin, ABD-Suudi Arabistan-Pakistan işbirliğiyle Sovyetlere karşı mücadele için medreselerde eğitilip silahlandırılması, 1990’larda Taliban adıyla ortaya çıkan hareketin altyapısını sonucunda İran’da İslâmi bir rejimin kurulması ve bölgede Şii nüfuz kurma çabaları da önemli bir oranda Şii nüfusu barındıran Pakistan’ı olumsuz yönde etkiledi. 11 Eylül 2001’de ABD’nin New York şehrindeki İkiz Kulelere düzenlenen terör saldırıları, Pakistan’ın bu saldırılardan değişti. ABD’nin bu saldırıların lider ve sorumlu tuttuğu el-Kaide örgütünün barındıran savaşçılarını sınırları dâhilinde işgal edildi. Afganistan, 7 Ekim 2001’de Amerikan ve İngiliz güçleri tarafından işgal edildi. 1996’dan beri ülke topraklarının büyük tutan Taliban yönetimi devrilenken, Afganistan’daki yabancı güçlerin idaresi de Aralık 2001’de Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) Komutanlığı’na devredildi. ISAF’ın Afganistan’da devlet otoritesini

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

sağlama, imar ve islah faaliyetlerine yönelik olarak Taliban 2003 yılında karşı saldırıya geçti. ABD ve ülkede asker bulunduran diğer NATO ülkeleri, çoğu intihar eylemi şeklinde gerçekleşen Taliban saldırıları nedeniyle büyük kayıplara uğradı.

ABD'nin "terörle savaş" programını destekleyen, ama bunu yaparken kendi iç dengelerini korumak isteyen Pakistan ordusu ve istihbarat teşkilatı ISI, dönemin Amerikan Başkanı George W. Bush'un "Ortaçağ'a döndürme" tehdidine maruz kaldı. Rana'ya göre, ABD'nin bu baskısı karşısında Afganistan'daki savaşın ana lojistik üssüne dönüşen Pakistan'ın, zaten 1979'dan beri mütemadiyen sarsılan iç dengeleri kelimenin tam anlamıyla altüst oldu.

Pakistan Taliban'ı, 2003 yılında hem devlet görevlilerini hem de sivilleri hedef alan eylemlerine başladı. Bu eylemler, son birkaç yılda, Pakistan'ı dünyanın en tehlikeli ülkelerinden biri haline getirecek kadar yoğunlaştı. Rana, Pakistan halkının, Taliban güçlerinin uyguladığı şiddetin ülkenin barış ve istikrarını tehdit eder düzeye ulaşmasından ABD'yi sorumlu tuttuğunu belirtti. Ayrıca Amerikan insansız hava araçları tarafından Pakistan topraklarındaki Taliban ve el-Kaide mensuplarına yönelik düzenlenen saldırıların da büyük bir sorun oranda sivil kayıpları da büyük bir sorun zaman Pakistanlı yetkililerin bilgisi dışında yapılması ülkede büyük tepki çekiyor. Rana, bugün gelinen aşamada, ülkesinin bütünlüğünü korumak ve ağır iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunlara çözüm üretmek için mücadele ettiğinin altını çizdi. Bir yandan terör saldırılarının, diğer yandan her türden

kaçakçılığın Pakistan'ın ulusal serveti ve gençliğini yok ettiğini belirtti. 2001-2012 yılları arasında Pakistan'da yaklaşık 40 bin insanın terör saldırıları nedeniyle hayatını kaybetmesi de bu tehlikenin boyutunu ortaya koyuyor.

Sözlerini, Pakistan'da dindar halk kitleleri ile liberal kesimler arasında yoğun bir kültür çatışması yaşandığını anlatarak tamamlayan Rana'nın analizinde 2013 yılında yapılacak parlamento seçimleri hayati bir yer tutuyor. Zira Rana'nın da ortaya koyduğu gibi, bu seçimlerde çalışabilir bir parlamento tablosunun ortaya çıkması, Pakistan'ın gelecekte barış ve istikrara kavuşmasında kilit rol oynayacaktır.

KAM Avrupa Konuşmaları

Yunan Borç Krizi'nin Siyasi ve İktisadi Sonuçları (The Political and Economic Consequences of the Greek Debt Crisis)

Dimitrios Triantaphyllou

28 Kasım 2012

Değerlendirme: Emre Metin Bilginer

Yunan Borç Krizi'ni konu alan "Avrupa Konuşmaları" toplantı dizisinin beşincisinde, Kadir Has Üniversitesinin Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve aynı zamanda bu üniversitenin Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

Enstitüsü direktörü Yrd. Doç. Dr. Dimitrios Triantaphyllou, konuşmasında Yunanistan'ın yıllar içerisinde ekonomik krize nasıl sürüklendiği ve gelecekte Avrupa'da nasıl bir konumda olacağı konusunda çok yönlü değerlendirmelerde bulundu. Öncelikle 1999 sonrasında İsmail Cem ve Yorgo Papandreu arasında geliştirilen "deprem diplomasisi"nin önemine vurgu yapıp Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşama dönemine girdiği ve bu sayede kendisinin de Türkiye'de öğretim üyesi olarak çalışma fırsatı bulduğundan bahsetti.

Triantaphyllou, farklı yıllarda Atatürk ve Karamanlis'in "Batı'ya aitiz" demelerine karşın kendilerinden alıntı yaparak Batı (NATO)'ya Türkiye ve Yunanistan'ın aynı anda (1952) dâhil olduğunun büyük bir çoğunluğunun Yunan halkının çok uzun yıllardır Avrupa'nın bir parçası olarak gördüğünü belirtti.

Ancak gelinen noktada Borç Krizi'nin halkın kültürel ve sosyal açıdan büyük değişikliklere uğramasına ve sosyal yaşamda çöküntüye yol açtığına dikkat çekti. Bunun ötesinde 1974'te sona eren askerî rejim ertesinde demokrasi birlikte kuran PASOK ve Yeni Demokrasi (ND) partilerinin artık dinazorlaşmaya başladığını ve bunun da siyasetin hem sağ hem de sol kanadında yeni hareketlenmelere sebep olduğunu vurguladı. Krizle beraber gelen en radikal oluşum aşırı sağcı Altın Şafak Partisi oldu. Triantaphyllou, bu partiyi faşist, yabancı düşmanı, cinsiyetçi ve ırkçı olarak niteledi ve son anketlerde Altın Şafak'ın üçüncü parti konumunda olmasının Yunanistan için büyük bir utanç olduğunu sözlerine ekledi.

Krizin boyutlarını en açık gözler önüne seren tablo herhalde özel sektörde çalışanların üçte birinin işlerini kaybetmeleri. Bununla birlikte yükselen vergiler ve yaşam standardının iyice düşmesi suç oranlarında da ciddi bir artışa sebep oluyor. Ayrıca ekonomik krize bağlı Yunanistan'da yaşamın gün geçtikçe zorlaştığını bize gösteriyor. Bunlara ek olarak, entelektüellerin ve gençlerin daha iyi iş imkânları için farklı ülkelere göç etmeleri Yunanistan'ı uzun vadede daha zor durumlara düşürecek gibi gözüküyor. Gençlerin büyük bir kısmının son dönemde Türkiye'ye de rağbet ettiğini belirten Triantaphyllou, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Yunanistan'a gelen yüz binlerce Amavut'un bile ülkeyi terk etmeye başladığını sözlerine ekledi.

Özellikle 2010 yılından beri Yunanistan'a yapılan mali yardımlarla birlikte ticari ilişkilerin üst düzeyde olduğu ülkeler de değişkenlik gösterdi. Buna bağlı olarak alınan mali yardımlarla dayatılan bazı koşullar yerine getirildiği takdirde Yunanistan ekonomisi 2014-2020 yılları arasında büyümeye başlayabilecek. Ancak bu koşulları halka kabul ettirmek oldukça güç. Yunan Komünist Partisi (KKE) yapılan gösterilerde gayet disiplinli bir biçimde ön safta yer alıyor ve polis birçok yerde görevini yapmaktan güçlük çekiyor. Ayrıca son dönemde yükselişe geçen Radikal Sol Koalisyon (SYRIZA), ülke çapında gerçekleştirdiği "ödemiyorum" kampanyasıyla devlete ve sisteme karşı büyük bir hareket içerisine girdi. Ancak birçok farklı görüşün içinde toplandığı SYRIZA'nın uzun

vadede çözümler üretebileceğine şüpheli yaklaşan Triantaphyllou, parti içerisinde her gün farklı bir çatlak sesin çıktığını ve partinin ideolojik olarak nerede olduğu konusunda kesin yargıya varamadığını belirtti.

Yunanistan'da yıllardır en çok eleştirilen konuların başında yüksek savunma giderleri geliyordu. Eskiden GSMH'nin %5'ine ulaşan bu giderler son dönemde krizle beraber büyük kesintilere uğradı. Halkta en ilımlı karşılanan kesinti de şüphesiz bu oldu. Diğer taraftan kamu alanındaki özelleştirmeler ciddi siyasi kırılmalara sebep oluyor ve halkı kutba bölüyor. Tabii bu, "avro" ve "drahmi" kamplaşmasını da beraberinde getirdi. Bu durumda safını henüz belirleyememiş olan yurtseverlerin büyük bir sıkıntı çektiğini belirten Triantaphyllou, bunun en çok ırkçı Altın Şafak Partisi'ne yarar sağladığını altını çizdi. Son dönemde birçok yasadışı eylemle bir oluşumla hareketine devam edeceğine anılan Altın Şafak, eğer kapatılırsa başka duyurdu. Bir seçim önce parlamentoda bulunan Ortodoks Halk Birliği'nin (LAOS) de aşırı sağcı olduğunu, ancak birçok üyesi eski ND üyesi olduğu için Altın Şafak kadar radikalleşmediğini belirten Triantaphyllou, Altın Şafak'ı destekleyenlerin her geçen gün artmasını insanların sosyal bir şokta oluşuna bağladı.

"Kıyıyı gözden kaybetmeye cesaret etmedikçe insan, yeni okyanuslar keşfedemez." André Gide'in bu ünlü sözüyle, kriz konusunda Yunanistan'ın yine de ümitsizliğe kapılmayıp her şekilde mücadeleyi sürdürmesi gerektiğini belirten Triantaphyllou, Yunanistan'ın son dönemde dış politika arenasında tamamen kaybolduğunu ve

yurtdışında görev yapan birçok diplomatın maaşlarında kesintiler yapıldığını, büyük sıkıntılar çekildiğini, hatta İstanbul'daki konsolosun bir çevirmenin dahi olmadığını sözlerine ekledi. Bu bağlamda Borç Krizinin Yunanistan'ın sadece siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatında değil, dış politikasında da ciddi bir erozyona sebep olduğunu söyleyebiliriz.

KAM İktisat Konuşmaları Osmanlı Anonim Şirketleri (1908-1922) Celali Yılmaz

3 Kasım 2012

Değerlendirme: Melike Akkuş

"İktisat Konuşmaları" toplantı dizisinin yedincisinde, *Osmanlı Anonim Şirketleri* (Scala Yayıncılık, 2011) kitabını yayına hazırlayan Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) İstanbul Temsilcisi Doç. Dr. Celali Yılmaz'ı misafir ettik. Yılmaz, "Osmanlı Anonim Şirketleri (1908-1922)" başlığıyla gerçekleştirdiği sunumunda, şirketler hukukuna ilişkin geçmişe ışık tutarken bugüne dair ipuçları vererek iki dönem arasındaki benzerliği ve farklılıklar örneklerinden izah etti. Sözlerine sermaye piyasalarının asıl mantığına dikkat çekerek başlayan Yılmaz, günümüz şirketlerinin halka arz süreçlerini şu şekilde açıkladı: "Şu anki halka arz süreçlerinde önce

bir şirket kuruluyor, belirli bir büyüklüğe ulaşınca hisselerin bir kısmı satılarak halka arz ediliyor. Ya patron kendi hisselerinin bir kısmını satıp parayı cebe atıyor ya da sermaye artırımını yaparak şirketin borçlarını kapatıyor. Hâlbuki sermaye piyasalarının asıl mantığında ortada bir iş fikri olur; o iş fikrini hayata geçirmek için yeterli kaynağa sahip olmayan kuralım bu işte iyi para var" diyerek şirket kurulumu davet eder. Bu nedenle Cumhuriyet sermaye oranı %10'dur. Yani bir şirket kurmak için 100 lira sermaye koyuyorsanız 10 lirayı fiilen ödeyerek şirketi kurarsınız, kalan 90 lirayı sermaye artırımlarıyla ya da kâr ettikçe karşılırsınız. Bu uygulama sermaye piyasası mantığına daha uygundur. Bizim Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) göre bu oran %25 iken, SPK'ya göre %100 olmalıdır ki bu, önce parayı bulup şirketi kurun, büyütün demektir."

Akabinde Yılmaz, Osmanlı Anonim Şirketleri (OAS) ile ilgili bilgiler verdi. Buna göre, OAS en geniş haliyle Osmanlı topraklarında Osmanlı kanunlarına göre kurulmuş şirket demektir. Osmanlı Bankası gibi bu topraklarda faaliyet gösterdiği halde Osmanlı kanunlarına tabi olmayan birçok şirket olduğu için bu ayrım oldukça önemlidir. Ayrıca unvanında Osmanlı kelimesi geçen şirketlerin ortaklarının büyük bir kısmı Osmanlı vatandaşlarıdır, bu açıdan OAS'lerin "millî" bir yönü de vardır. Cumhuriyet döneminde OAS'ye benzer olarak "Türk Anonim Şirketi (TAŞ)" tabiri kullanılmıştır, hatta 1950'lerden önce kurulmuş Akbank gibi şirketler TAŞ olarak kayıtlıdır. Yılmaz'a göre, Osmanlı sistemi esnek bir sistem olduğu için

ticaret hukuku da bu esneklikten nasibini almıştır. Şirketlerin türlerini düzenleyen nizamname dışında her şey özel hukuk çerçevesinde belirlenmiştir. O dönemde TTK olmadığı için şirket tüzüklerinde şirketin genel kural ve yönetim ilkeleri, genel kurul şartları, yönetim kurulunun toplanma sıklığı gibi detayları içeren maddeler vardır. Öte yandan şirket unvanları da farklı bir şekilde kurgulanmıştır. Mesela bir şirket banka unvanına sahip olmasa bile bankacılık yapabilirken unvanında banka kelimesi geçen bazı şirketler bankacılık yapmayabilir.

Yılmaz, Osmanlı dönemindeki genel şirketleşme sürecine de değindi. Buna göre, Osmanlı'da 1909'dan itibaren hızlanan şirketleşmeyi bir ihtiyaç haline getiren iki önemli olay vardır. Farklı ülkelere karşı yapılan ticari boykotların ilk örneklerinden olan 1908 tarihli Avusturya boykotu, Avusturya'nın Osmanlı toprağı olan Bosna'yı denetim altına almasına cevaben başlayan boykotla birlikte Avusturya mallarının pazardaki hakimiyeti fark edilmiş, bu malların muadillerini üretmek için şirketler kurulmuştur. Mesela Avusturya yapımı feslerin yerine kalpak bu vesileyle moda olmuştur. Boykottan dolayı eksikliği duyulan malların ikamesini sağlayacak şirketleri destekleri ise 1909 öncesi şirketleşmeyi artıran ikinci faktördür. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan sonra verilen teşvikler şirket kurmayı cazip hale getirince konut kooperatifleri gibi çok sayıda niteliksiz şirket kurulmuştur. 1909 sonrası dönem ise zannedilenin aksine çok daha değişkendir; çünkü savaş hali ülkenin

Ticari Bankalar ile İslâmi Bankaların Mukayesesi

Hüseyin Aytuğ

22 Aralık 2012

Değerlendirme: Süleyman Aytuğ

tamamında aynı şekilde hissedilmemiştir. Mesela Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da sinema şirketi, mesire yeri işletmeleri vs. kurulmuştur.

Son olarak Yılmaz, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin şirketler üzerindeki etkisinden bahsederken, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş için bir travmaydı. Kurucuların büyük bir kısmı İttihatçılardan oluştu Osmanlı şirketleri, kârlılıklarındaki düşüş nedeniyle batırılmışlardı. mülkiyet yapıları nedeniyle batırılmışlardı. Mesela sermayesi İş Bankası'nın on katı olan İttihatçı şirketi olduğu için İş Bankası'na devredilmiş, İş Bankası bu sayede sıçrama yapabiliyordu. Nuri Demirağ'ın uçak fabrikası teşebbüsü sırf muhalif diye baltalanmamış olsaydı bugün birçok şey farklı olabilirdi. Demokratik dönemde bile basit iktidar değişiklikleri ticari kesim üzerinde yarıpratici ya da şans getirici etkiler yaparken, Cumhuriyet'e geçiş İstanbul ekonomisinin bütün dengelerini değiştirmişti" diyerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplu iğneyi bile üretmeyen bir ülke olmamasını arkasındaki farklı etkenlere de dikkat çekti. Katılımcıların yoğun alakası ve katkılarıyla devam eden sunum soru-cevap kısmıyla son buldu.

"İktisat Konuşmaları" toplantı dizisinin sekizincisinde Kaliforniya Üniversitesi (UC Santa Cruz) doktora öğrencisi Hüseyin Aytuğ'u misafir ettik. Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü'nde tamamlayan Aytuğ, sunduğu makaleyi Hazine Müsteşarlığı'ndan Hüseyin Öztürk ile birlikte hazırladıklarını belirtti.

Sunumu iki ana bölüme ayırdı. İlk bölümde ticari bankalar ile İslâmi banka modelini birbirinden ayıran temel özellik olan faiz ile ilgili Bakara Suresinde geçen ayetleri aktararak başladı. Ardından sıklıkla dile getirilen, faiz oranları ile kâr payı oranlarının aynı yapıya sahip olduğunu belirtti ve iki birbirinin aynısı yapıya sahip olduğunu aktardı. Buna göre dünya bankacılığın payı 2000 genelinde İslâmi bankacılığın payı %5 ile %24 arasında değişirken, 2008'de bu rakamlar %11 ile %35 bandına çıktı. Genel olarak İslâmi bankacılığın ticari bankacılığa göre daha hızlı büyüdüğünü söyleyen Aytuğ, 2008 yılı verilerine göre Türkiye'de İslâmi

bankaların sektördeki payının %3,5 iken büyüme hızlarının %41, ticari bankaların ise büyüme hızlarının %20 kadar olduğunu belirterek bu durumun Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine ekledi.

Daha sonra Aytuğ makaleyi kaleme almalarının ardındaki üç temel sebebi dile getirdi. Bunlardan ilki, İslâmi bankaların finansal istikrarı sağlaması gerekir fikri. Bu konuda IMF'nin 2010'da yaptığı bir çalışmada buldukları yerlerde İslâmi bankaların diğer bankalara göre daha kârlı olduklarının ve kriz sırasında finansal istikrarına katkı sağladıklarının tespit edilmesini örnek gösteren Aytuğ, kriz sonrasında ise kârlılık açısından durumunun gerçek işlemlere Bütün para işlemlerinin gerçek işlemlere dayanıyor olması ve kredi derecelendirme kuruluşlarının kriz sonrasında İslâmi bankaların kredi notlarını artırmalarını da diğer iki temel sebep olarak belirten Aytuğ, aynı dönemde ticari bankaların bir kısmının battığını bir kısmının da kredi notlarının düştüğünü hatırlattı.

İslâmi ve ticari bankaların yaptıkları bazı işlemlerin benzerliklerine de değinen Aytuğ, bu noktada Amerikan mortgage sektörü ile İslâmi bankaların yaptığı murabahanın örnek verilebileceğini söyledi. Bunun yanında İslâmi bankalarda da asimetrik bilgi, yani hem alıcının hem de satıcının aynı bilgiye sahip olmama durumunun var olabileceğini aktaran Aytuğ, iki banka modelindeki mevcut bazı farklılıklardan da bahsetti. En temel farkın İslâmi bankalardaki şeriat kurulları olduğunu, bunun esasının adaleti sağlama düşüncesinden geldiğini belirtti. Bu kurulların varlığının riskin dağıtılmasını sağladığını söyleyen Aytuğ'a göre İslâmi

bankalar ile ticari bankalar arasındaki iki temel fark, ilkinde faiz ve spekülasyonun olmamasıdır. Bu noktada önemli bir konuyu dile getiren Aytuğ, Adam Smith'in de iktisadi faaliyetlerin gerçek işlemlere dayanması, yani faizin olmaması gerektiğine dair sözlerini aktardı. Aytuğ bir diğer farkı, "Ticari bankalar borç temellidir ve riski transfer ederler; İslâmi bankalar ise gerçek işlemlere dayanır ve risk paylaşılır" diyerek açıkladı.

Sunumun ikinci bölümünde makalenin asıl konusu olan bankacılık sektöründeki kârlılığa geçti. Burada iki temel soru ile yola çıktıklarını belirten Aytuğ, bu soruları şöyle dile getirdi: (i) Ticari bankacılıkta olduğu gibi İslâmi bankacılıkta da kârlılığı belirleyen çeşitli sebepler mi var? (ii) İslâmi banka olmak ile kârlılık arasında nasıl bir ilişki var? Buradan kârlılığı ölçen iki temel faktöre geçen Aytuğ, bunların aktif kârlılığı (*return on asset*) ile özkaynak kârlılığı (*return on equity*) olduğunu ve bazı sebeplerin kârlılık üzerinde etkili olduğunu söyledi. Banka büyüklüğü ile kârlılık, enflasyon ile kârlılık, kredilerin aktiflere oranı ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki olduğunu da vurguladı.

Makalede yirmi dokuz ticari ve dört İslâmi bankaya ait veriler üç aylık hesaplamalara göre kullanılıyor. Verilere bütün olarak bakıldığında İslâmi bankalar daha kârlı gözükürken yukarıda bahsedilen her iki kârlılık ölçütünde ticari bankalar daha kârlı gözüküyor. Ama özkaynak kârlılığında oranlar birbirine yakın. Kullanılan *propensity score matching* ekonometrik modeli ile dikkati çeken çalışmada Aytuğ, verileri 1994-2000, kriz öncesi ve kriz sonrası olarak üzere üç dönemde incelediklerini belirtti. Aktif kârlılığı açısından

bakıldığında gerek 1994-2000 döneminde gerekse kriz öncesi dönemde İslâmi banka olmak ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki varken, kriz sonrası dönem için aynı şeyin söylenemeyeceği belirten Aytuğ, bazı teknik bilgiler vererek sonuç kısmına geçti.

“Bankacılık sektöründe İslâmi banka olmak ile aktif kârlılığın ilişkisi pozitif iken net faiz aralığında bu etki negatif çıkıyor” diyen Aytuğ, kriz öncesi ve sonrası dönemler için farklı sonuçlar çıktığını belirtti. Bu konuda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu tespitinin ardından soru-cevap kısmı ile sunum sona erdi.

KAM Etkin Yönetim Söyleşileri

Bireysel ve Kurumsal Performans Bahattin Aydın

29 Eylül 2012
Değerlendirme: Mahmut Celap

İnsan hayatta maişetini kazanmak için bir şekilde çalışmak zorundadır; bazen bir işveren olarak, bazen bir kurumda çalışarak, bazen de ferdi olarak kendi işini yaparak. İnsanın her ne şekilde olursa olsun harcadığı bir çaba vardır. Bu çabanın bir sonuç getirebilmesi için doğru ve etkin bir şekilde sarf edilmesi gerekir. İşte bu konularda Yönetim Söyleşileri”nin yirmi ikincisinde, insan kaynakları uzmanı olan ve halen Avea kıdemli insan kaynakları direktörlüğü görevini yürüten Bahattin Aydın ile “Bireysel ve Kurumsal Performans” başlığı altında bir söyleşi gerçekleştirdik.

“Performans nedir?”, “Performansı etkileyen şeyler nelerdir?” sorularıyla konuşmasına başlayan Aydın, bireysel performans ile ilgili dört aşamadan bahsetti: (i) İşin, yapacak kişi tarafından anlaşılması aşaması. Bu aşamada sorulması gereken “ne” sorusudur. (Benden beklenen ne? Yapmam gereken ne?) Bu noktada önemli olan iki kavram iletişim ve geri bildirimdir. Tanımlanan işin, yapacak kişi tarafından doğru anlaşılması gerekirden geri gelişmesi, kişinin motivasyonu açısından geri bildirim verilmelidir. (iii) İşin kabul edilmesi aşaması. Burada “neden” sorusu devreye girer. (Neden bu işi yapmalıyım?) Bu, insanın yaptığı işin hangi bütüne ait olduğunu görmesini sağlar ve motivasyon faktörü için önem arz eder. (iv) İşin yapılabilirliği aşaması. Bu da “nasıl” sorusunun cevabıdır ve nitelikle alakalıdır... Aydın, bu şekilde izah ettiği performans kısaca şöyle formüle etti:

$$\text{Performans} = \text{İletişim} \times \text{Motivasyon} \times \text{Nitelik}$$

Kurumsal performansa gelince, Aydın’a göre, organizasyona ait değerler ile kişiye ait değerlerin üst düzeyde çakıştığı noktada etkin performans sağlanır. Bir kurumu farklılaştıran “ne” yaptığı değil, “nasıl” yaptığıdır. Bu noktada “nasıl” sorusuna istinaden Aydın’ın bizimle paylaştığı bir anekdota değinmek yerinde olur. Tadım şirketinin sahibi şunu söylemiş: “Sabri Ülker’le aşağı

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

yukarı bu işlere aynı zamanda girdik, fakat o etrafında daha iyi insanları topladığı için daha çok ilerledi..." Kurumsal performans açısından işe almışlar dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, Aydın'a göre "tutum"lardır. Zira "tutum"lar zor göre "tutum"ların görünmeyen kısmıdır. değişir ve buzağının sıralayan insanlar "Evet, ama..." deyip bir işin yapılamayacağı hakkında olumsuzlukları sıralayan insanlar olduğu gibi, "Neden olmasın?" deyip işin yapılması üzerine kafa yoran çalışanlar da vardır. Bu iki farklı tutum arasında "Neden olmasın?" diyen kişilerin tercih edilmesi yerinde olur.

Aydın, hayata dair, insanın kariyeri açısından dikkat etmesi gereken birçok şeyden bahsetti, fakat bunlardan bir tanesi özellikle dikkatimizi çekti. "Kişi için iki alan vardır: etki alanı ve ilgi alanı. İnsanın başarılı olabilmesi ve kariyer yapabilmesi için sürekli etki alanı üzerinde yoğunlaşması gerekir. Zamanla etki alanı, ilgi alanı olmaya başlar ve kişi alanında söz sahibi hale gelebilir" diyen Aydın, bunu kendi kariyerinde bizzat uyguladığını şu anekdotla aktardı: "İlk çalıştığım firmada düzenli, insanlara zor güvenen, kolay kolay işi delege etmeyen bir yöneticim vardı. Bu yüzden iki yıl boyunca telefonda iş görüşmesine çağrılacak kişiler organize edilmesine baktım. Fakat bu arada kafamda Türkiye'nin en iyi işe almıcısı olma planı vardı; buradaki işleri yaparken bu amaca yönelik çalıştım ve sabrettim. Bir gün holding bünyesinde yeni bir şirket kurulması aşamasında, o şirkete atanan yeni genel müdüre şirket kadrosunun oluşturulması sırasında sekreteryaya işleri vs. yaparak yardımcı oldum. Uzun görüşmeler sonrası genel müdürün performansı düştüğünde

devreye girmeye başladım. Bu durumum genel müdürün dikkatini çekti ve kendisiyle ilgili tüm işleri yapmam noktasında 'Ben bu çocuğa hayran kaldım, bu işleri o yapсын' diyerek beni işaret etmeye başladı. Benim için bir kırılma noktası olan bu gelişme, sürekli etki alanı üzerinde çalışmamın ve sabretmemin bir sonucuydu."

Bireysel ve kurumsal performans ile ilgili bu ve benzeri bilgilerini ve tecrübelerini bizimle paylaşan Aydın, Acar Baltaş'ın "Enerjinizi nereye koyarsanız hayat orada akar" sözünü hatırlatarak "Etki alanınız üzerinde yoğunlaşın, kesinlikle sonuç alacaksınız" diyerek konuşmasını sonlandırdı.

KAM Panel

Afganistan Müdahalesi ve NATO'nun Rolü: 11 Eylül Sonrası Uluslararası Barış ve İstikrar Operasyonları

17 Kasım 2012

Değerlendirme: Mücahid Eker

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği "Afganistan Müdahalesi ve NATO'nun Rolü" panelinde Ekim 2012 itibarıyla işgalinin üzerinden on bir yıl geçen Afganistan ve bu ülkedeki NATO varlığı tartışıldı. Panelde 2003-2006 yılları arasında NATO'nun Afganistan'daki kademli sivil temsilciliğini yürüten eski Dışişleri Bakanı ve TBMM Başkanı Hikmet Çetin konuşmacı, NATO ve güvenlik çalışmaları

alanında uzman Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney de müzakereci olarak katıldı.

Afganistan'daki sürece bölgedeki tecrübelerinden hareketle anlatan **Hikmet Çetin** ülkenin tarih boyunca işgallerle karşı karşıya kaldığını belirtti. Afganistan'ı 20. yüzyılın büyük trajedisini yaşayan ve Soğuk Savaş döneminin bedelini ödeyen ülkelerden biri olarak tanımlayan Çetin'e göre Afganistan'ı stratejik açıdan önemli gören Sovyetler 1960'lerden itibaren işgalin altyapısını hazırladı. Gorbacov'un başa gelmesiyle Sovyetlerin 1989'da geri çekilmesinin ardından yaşanan iç savaşta 2001'de Afganistan'da 28 yaşına gelmiş olanlar boşlukta Taliban iktidara geldi. Afgan hayatını kaybederken, 6 milyonu da Pakistan ve İran'a, daha şanslı olanlar Avrupa, Amerika ve Kanada'ya göç etti. Çetin'e göre, Sovyetlerin çekilmesiyle Afganistan'ı kaderiyle başbaşa bırakıp 11 Eylül'e kadar yaşayanların farkında bile olmayan dünya, özellikle Batı, onlardan manen sorumludur. Bu ülke için 11 Eylül beklenmemeliydi. Çünkü 2001'e gelindiğinde Afganistan'da devleti devlet yapan hiçbir kurum kalmamıştı.

BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Eylül'den bir gün sonra ABD öncülüğünde çıkardığı 1368 sayılı müdahale kararında 11 Eylül "uluslararası bir terör saldırısı" olarak tanımlanır ve gerekli tedbirlerin alınması çağrısı yapılır. ISAF'ın Kabil'de olması

kararlaştırılır ve ABD öncülüğünde müdahale başlar. Kendi tarihi açısından önemli bir karar alan NATO, 11 Eylül'ü bir üyesine dışardan yapılan bir müdahale olarak görür ve 5. Madde'yi devreye sokarak tüm üyelerini Afganistan'daki müdahaleye destek için çağırır. ISAF'ın komutasını ilk önce İngiltere, sonra Türkiye, ardından Almanya ile Hollanda ortaklaşa yürütür. NATO ise 2003 yılı ağustos ayında ISAF komutasını devralır; önce Kabil ve çevresinde görevli iken 2004'te kuzeyde Mezar-ı Şerif'in, 2005'te batıda Herat'ın, 2006'da da güneye yönelerek Afganistan'ın tüm güvenliğinden sorumlu hale gelir.

Afganistan, NATO için üç önemli ilkin yaşandığı bir alandır. Bunlar ilk kez 5. maddenin işletilmesi, NATO'nun hem alan hem kıta dışı bir bölgeye gitmesi ve kara savaşına girilmesidir. NATO'nun Soğuk Savaş döneminin izlerini hâlâ taşıdığı karar almamın zorlaştığını, NATO'ya asker gönderen her ulusun kendi masraflarını karşılamasının bir zaf teşkil ettiğini ve bölgedeki NATO komutanının asker ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılandığı bir yapılanmaya ihtiyaç olduğunu söyledi. Çetin, NATO'nun başarılı olup olmadığını konusunda "Hem evet hem de hayır" diyor. NATO'nun 200 bin değil bir milyon askeri de olsa Afganistan sorununu çözemeyeceğinin altını çizen Çetin, siyasi anlaşmalara gidilmeden ülkede güvenliğin sağlanamayacağı düşüncesinde.

Çetin, on bir yılın sonunda Afganistan'da her alanda önemli gelişmeler yaşandığını anlattı. Buna göre terör kampları yok edilmiş, kilometrelerce yol yapılmış, 5 milyon göçmen memleketine dönmüş. Bütçe disiplini sağlanmış ve Merkez Bankası kurulmuş, 330 bin civarında asker ve polise sahip olunmuş, demokrasi açısından önemli bir adım atılarak ilk kez 2004'te ve ardından 2009'da cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış, okul ve hastane bakımından büyük adımlar atılmış. Ancak Afganistan'daki büyük sorunları yüzünden rağmen, terör ve güvenlik sorunları yüzünden bunların hepsi geri planda kalmış durumda. Çetin'in NATO'nun Afganistan'dan 2014'te çekilecek olması üzerine biri iyimser, diğeri kötümser iki senaryosu var. NATO'nun 2014'te Afganistan'dan çekilmesini, ardından iyi senaryonun gerçekleşmesini, önümüzdeki iki yıl içerisinde (i) ülkedeki yaklaşık 320 bin asker ve polis nitelik kazanabilmesi için eğitilmesi ve gerekli teçhizatın sağlanması, (ii) ülkeye ekonomik yardımın artırılması, (iii) Taliban'la anlaşma yapılması, (iv) rüşvet meselesinin halledilmesi, (v) temiz insanlarla bir devlet yönetimi kurulması şartlarına işaret eden Çetin, özellikle Taliban'la anlaşma sürecinde iki tarafın da kırmızı çizgileri olduğunu ifade ederken Taliban'ın kadın hakları konusunu ve anayasayı dikkate alması gerektiğini ifade etti. Çetin, bunlar gerçekleşmediği takdirde Afganistan'da yeniden iç savaş çıkma ihtimali olduğunu söyledi.

“Pakistan olmadan Afganistan sorunu çözülemez” görüşünü savunan Çetin, Pakistan'ın Afganistan'da Taliban üzerine yatırım yaptığını, eğer istikrar sağlarsa kullanıma açılacak zengin yeraltı kaynakları

sayesinde kısa süre içinde Afganistan'ın kalkınacağını, bu madenlerin çoğunun şu an Çin tarafından kullanıldığını ifade etti. Afganistan operasyonlarında mesruiyet sorunu olmadığını, çünkü tüm kararların BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayandığı ve bu yanıyla Irak'tan ayrıldığını belirten Çetin, terörü, “ideoloji tabanlı” ve “etnik ve mezhep tabanlı” terör diye ikiye ayırdı. İdeolojik terörle mücadelede başarı sağlamanın kolay olduğunu, insanın ideolojisini değiştirebileceğini ya da askeri güçle ideolojik tabanın yok edilebileceğini, ama etnik ve mezhep tabanlı terörün müzakere edilmeden çözülemeyeceğini vurguladı.

Afganistan'daki uyuşturucu meselesini “illegal realite” olarak tanımlayan Çetin, uyuşturucudan yılda yaklaşık 3 milyar doların ülke içinde kaldığını, bunun 800 milyon ila 1 milyar doların ise ülkedeki uyuşturucu 2 milyar doların üreticiye, geri kalan mafyasına gittiğini, bu uyuşturucunun Avrupa pazarındaki değerinin 40-50 milyar dolar olduğunu ifade etti. On yıl süreyle Afganistan'a yılda 3 milyar dolar kaynak aktarmak suretiyle ülkedeki uyuşturucu üretimini durdurup kalkınmayı sağlayacak bir proje hazırladığını aktaran Çetin, bunun yerine askerî alanda Amerika'nın Afganistan'da yılda yaklaşık 11 milyar dolar, NATO'nun 4 milyar dolar harcamayı tercih ettiğine dikkat çekti.

Afganistan'la 2014 sonrasında ilişkin stratejik bir anlaşma yapılacaksa buna en çok Türkiye'nin hakkı olduğunu belirten Çetin, Afganlıların da istemesi halinde, herkes çekilse bile Türkiye'nin orada kalıp özellikle ordunun eğitimine

katkısını sürdürmesi ve mevcut ekonomik yardımlarını artırması gerektiğini söyledi. Askerî bakımdan Afganistan'ın hem NATO hem Türkiye için bir örnek vaka olduğunu belirten Çetin'e göre, NATO olması gerekeni, Türk askeri de başka ülkelerle birlikte çalışmayı orada öğrendi ve TSK, uluslararası alanda başka ülkelerin askerlerine komuta etmede büyük bir deneyim kazandı. "Afganistan'da Türk askerinin ne işi var?" sorularının ortaya atılmasına anlam veremediğini kaydeden Çetin, Türkiye'nin tarafından ortaya atılmasına anlam veremediğini kaydeden Çetin, Türkiye'nin eşit koşullarda üye olduğu tek uluslararası kuruluşun NATO olduğunu hatırlattı.

Nurşin Ateşoğlu Güney ise 11 Eylül'ün Batı güvenlik algılamaları açısından bir dönüm noktası olduğunu söyledi. 11 Eylül ile birlikte hem NATO hem de ABD güvenliğinin değiştiğine ve en önemlisi tehditlerin ülkelerin sınırları ötesinden geldiğinin görüldüğüne işaret eden Güney, ABD'nin o dönemdeki esas ilgi alanı olan Irak'ta zorlandığından Afganistan'da NATO yardım istediğini kaydetti.

Güney'e göre, NATO'nun 2003'te ISAF komutanlığını devralmasından sonra Kabil'de gerçekleştiği "başarılı" operasyonlarda 2009'a gelindiğinde bir tıkanıklık yaşandı. Zira NATO, Soğuk Savaş döneminde askerî bir operasyon yapmamış, ilk kez Avro-Atlantik alanının dışına çıkmış ve askerî yapılanmada bürokratik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'da konvansiyonel kuvvet kullanılmı

zorluklarının görülmesiyle 2009'dan itibaren Afgan halkıyla birlikte hareket etme kararı alındı. Ancak NATO kuvvetlerinin tek başına halka ulaşmasının imkânsızlığı nedeniyle Afgan ordusu ve polisinin oluşturulması gündeme geldi.

Pakistansız Afganistan'da bir sonuç almanın imkânsızlığının ve görüşme olmadan sadece silahlı mücadele ile bir noktaya gelinemeyeceğinin altını çizen Güney, ABD'nin yeni güvenlik stratejisi çerçevesinde artık düşmanıyla sahada bulunmayacağını, müttefiklerini öne süreceğini kaydetti. Güney'e göre, 2014 senaryosuyla uyumlu olarak ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın açıklamasında da görüldüğü üzere, hâlihazırda *hit-build-talk* stratejisi uygulanıyor, yani önce vurulurken, sonra inşa ediliyor, daha sonra da konuşuluyor. Şu anda Taliban'la görüşmelere de bu nedenle oturulmuş durumda.

Afganistan'da iyi senaryonun gerçekleşmesini birçok faktörün bir araya gelmesine bağlayan Güney, kötü senaryonun iç savaşın canlanmasında ve yerel çatışmaların artması olduğunu söyledi. Güney'e göre, eğer Batı, Afganistan konusunda bir şekilde başarılı kalır ve siyasi irade gösteremezse yeniden çökmüş bir devlete dönmesi an meselesi olacaktır. Sonuç olarak NATO Afganistan'da operasyonel olarak yapacağını yapmış durumda, bundan ötesi daha başka şeylere bağlı.

Nurşin Ateşoğlu Güney'in müzakeresinin ardından program uzun ve son derece keyifli bir

soru-cevap fasıyla devam etti. Panelde Hikmet Çetin, yaklaşık üç sene yaşadığı bu zorlu coğrafyaya dair bilgi ve deneyimlerini içtenlikle bizimle paylaşırken Afgan halkının kendisine “Hikmet Abi” diye seslenmesinin sırrını da bizzat anlamış olduk. “Afgan halkı kadar dünyada Türkleri seven yoktur; başarımın sırrı Türkiye’den gelmiş olmam” diyen Çetin’in, Afganistan meclisindeki veda konuşmasında “Kalbimin yarısını Afganistan’da bırakarak Türkiye’ye dönüyorum” sözlerine, meclis başkanının “Siz kalbinizin sadece yarısını burada bırakıyorsunuz ama 30 milyon Afgan halkının kalbini alıp götürüyorsunuz” şeklindeki karşılığı bunun en veziz ifadesiydi. Ancak gerek akademik gerekse popüler alanda ülkemizde Afganistan’a yeterince ilgi duyulmaması maalesef ciddi bir eksiklik.

2013’e Gिरerken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Dış Şoklarla İmtihan

22 Aralık 2012

Değerlendirme: Said Salih Kaymakçı

Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen ve T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi Lokman Gündüz’ün oturum başkanlığını yaptığı yılsonu ekonomi değerlendirme toplantısının ikincisine, HSBC-Londra Orta ve Doğu Avrupa ile Sahra Altı Afrika Başekonomisti Murat Ülgen, Odeabank Genel Müdür Yardımcısı Serkan Özcan, Albaraka Türk Genel Müdür

Yardımcısı Melikşah Utku ve İMKB Araştırma Müdürlüğü’nden Müdür Yardımcısı Orhan Erdem panelist olarak katıldılar. Lokman Gündüz, Türk ekonomisinin 1980’lerdeki haline benzetti. Güney Kore, ya katma değeri yüksek teknoloji ürünleri üreten Japonya ya da emek maliyetleriyle rekabet etmek durumundaydı. Bugün ise Türkiye’nin ya Avrupa ya da güney komşuları gibi olma ikilemini yaşadığına dikkat çeken Gündüz, ardından panelistlere iki turda yönelttiği sorularla küresel iktisadi gelişmeler bağlamında Türkiye ekonomisinin durumunu değerlendirmelerini istedi.

Gündüz’ün HSBC’den **Murat Ülgen**’e sorusu, küresel finansal sistemin merkezlerinden olan Londra’ dan bakıldığında 2012’nin nasıl gözüktüğü ve 2013’te beklentilerin neler olduğu idi. Ülgen’e göre küresel krizin Avrupa ve Amerikan ekonomilerine yansımaları, kamu borcunda artış ve istihdamda azalma şeklinde gerçekleşti. Fakat ortamdaki performanslarına etki ediyor. Zira siyasi ve mali birliğe sahip Amerika dolar merkezli optimal bir para birliği iken siyasi ve mali birliğini sağlamakta sıkıntılar çeken Avro Bölgesi optimal bir para birliği oluşturmaktan uzak. Bu, Amerikan ekonomisinin krizin etkilerini atlatmada daha başarılı olmasını sağlıyor. Türkiye’ye gelince, 2009’da krizin etkisiyle yaşadığı sarsılmayı atlattığı bulunuyor ve normal bir konjonktür çevriminden geçiyor. Londra’dan bakınca Türkiye, kriz ortamında hem kamu borcunun milli gelire oranını azaltıp hem de

istihdamını artırmayı başarabilen dünyadaki ender ülkelerden biri olarak görülüyor. Türkiye'nin başarısı piyasaya fiyatlarına da yansıyor. Ülgen, Türkiye ekonomisinin 2012'yi %3 büyüme ile kapatması ve 2013'te ise %4'lük bir büyüme oranını yakalamasını öngörüyor.

Lübnan menşeli Odeabank'tan **Serkan Özcan**, "Arap Baharı" ve siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Türkiye açısından hangi fırsatlara barındırdığı ve bu fırsatlara nasıl artıya dönüştürüleceği sorusunu cevaplandırdı. Özcan'a göre, Türkiye'nin 2023'te ulaşmayı hedeflediği kişi başına 25.000 dolarlık milli gelir için yatırımları her yıl %25 arttırması gerekiyor; ama yatırımlara kaynaklık edecek tasarruflar ülke içinde oldukça düşük. Küresel krizden kurtulmaya çalışan Avrupa ve Amerikan merkez bankalarının ekonomilerine likidite pompalamaları Türkiye'nin uygun faizlerle borçlanarak yatırımlarını finanse edebilmesine imkân sağlıyor; ancak bunun gelecekteki sürdürülebilirliği şüpheli. Bu tehlikeye karşı Ortadoğu ile ekonomik entegrasyonu sağlamak ve bölgedeki likiditeyi Türkiye'ye çekmek önemli. Bu ise sadece para ve maliye politikalarıyla sağlanamayacağından, Türkiye'nin siyaseten güçlü olması ve cazibe merkezi haline gelmesi gerekiyor. Türkiye'nin uluslararası sistemde önemli bir aktör olabilmesi için bölge ülkelerinden sermaye çekebilmesi için elzem ve bunun için gerekli altyapının oluşturulması ve siyasilerin üzerlerine düşeni yapması gerekiyor. Zira Ortadoğulu yatırımcılar Türkiye'ye yatırım yapmaya hazırlar, ama bunun için İslâmi enstrüman bulamamaktan yakınıyorlar. Gündüz, Albaraka Türk'ten **Melikşah Utku**'ya, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesi ile ilişkileri hakkında ne düşündüğünü sordu. Utku öncelikle Avrupa ekonomisinin gidişatı ile ilgili endişelerinden bahsetti; ardından Türkiye'nin güneyi ile ekonomik ilişkilerine değindi. Buna göre, Kuzey Afrika ile Körfez sundukları imkânlar açısından farklılıklar arz ediyor. Zira Kuzey Afrika ile ilişkilerde mevzuat eksikliği önemli bir engel iken Körfez bölgesinin iyi işleyen oturma bir mevzuat yapısı var. "Arap Baharı"ndan korunmaya çalışılan Körfez liderleri, bütçe harcamalarını arttırarak halklarının gönlünü kazanmaya çalışıyorlar; fakat bu durumun sürdürülebilmesi, petrol ve doğalgaz fiyatlarının yüksek seyrine bağlı. Körfez'de oluşan likidite olarak değerlendirilmesi ise bu bankalarda sorunlar yaşanması ihtimali nedeniyle bir risk teşkil ediyor. Hal böyleyken Türkiye için cazip bir seçenek olabilir. Körfez'deki önemli fonların hükümetlerin kontrolünde olması nedeniyle bu fonların Türkiye'ye çekilebilmesi için siyasilere büyük iş düşüyor. İlk turda son sözü alan İMKB'den **Orhan Erdem**, sermaye piyasaları açısından Türkiye ekonomisinin nasıl gözüktüğü sorusunu cevaplandırdı. Sermaye piyasaları açısından ürün azlığı kadar yatırımcı güven eksikliğinin de müşkülât teşkil ettiğini belirten Erdem, Borsanın uzun dönem

herkesin para kaybettiği bir yer olup halk arasında borsacılaraya yönelik “uçkâğıtçı” imajının yaygınlığından dem vurarak bu bakışı değiştirmek için çalışmak gerektiğini ifade etti. Milli gelir artsa da hane halkının tasarruf oranının giderek düştüğüne zaten tasarrufa meyilli olmayan insanların tüketimini daha da kolaylaştırıyor. Sermaye piyasaları açısından hayati olan tasarrufların arttırılması sadece otoritenin aldığı kararlarla sağlamak mümkün değil. Büyümek için insanları ahlaki ve psikolojik olarak tasarrufa yönlendirmek gerekiyor ki bu da daha ilköğretim çağından itibaren okullarda temel ekonomi eğitimi verilerek sağlanabilir.

Oturumun ikinci turunda Gündüz, tüm katılımcılara “Ekonomide neleri iyi yapıyoruz ve yapmalıyız ki bize büyük bir kazanım olarak geri dönsün?” sorusunu yöneltti. **Murat Ülgen**'e göre işgücü verimliliğini, teknoloji ve rekabet gücünü arttırmaya yönelik yatırımlar yapmak, dünya çapında markalar yaratmak ve dünyaya açılma konusunda başarılı olmak Türkiye için oldukça önemli. THY, TAV, Beko ve Vestel gibi dünya çapında markalarımızın varlığı artık neredeyse yok ve yıllık 30 milyonu aşkın turisti ülkemize çekerek turizm sektöründe dünya yedinciliğini yakalamış bulunuyoruz. Mal ve hizmetlerin aktığı Trans-Avrasya koridorunda Türkiye'nin önemli bir konumu var ve bunu pekiştirmek dünyaya açılma perspektifi açısından oldukça mühim. **Serkan Özcan** ise, dışa açılmayı önemli bulmakla birlikte, Türkiye ekonomisi

açısından istikrarın önemine vurgu yaptı. Özcan'a göre istikrar demekle hiçbir şey dememiş ama aynı zamanda çok şey söylemiş oluruz. Türkiye bugün sahip olduğu siyasi istikrar için çok büyük bedeller ödedi ve bunu kaybederse bedeli de çok büyük olur. Güçlü ekonomiye geçiş için para politikasının içine oturtulmuş finansal istikrar en az siyasi istikrar kadar gerekli. Küresel likiditenin arttığı bir dönemde Türkiye kredi büyümesini yavaşlatarak belki ekonominin büyüme hızını azalttı ama doğru bir iş yaptı. Zira ihracatımız arttı ve ekonomik büyümemizde hem iç hem de dış talebin notunun arttırılmasında Türkiye'nin kredi notunun arttırılmasında fiyat istikrarının etkisi büyük. Özcan'a göre büyüme potansiyelini arttırmak da oldukça önemli. **Melikşah Utku**'ya göre, Türk insanının güçlü girişimcilik yönünü, sayıları oldukça fazla olan küçük işletmelerde görmek mümkün. Fakat küçük şirketler inovasyon açısından önemli olsa da dünya markası oluşturmak ve verimliliği sağlamak ölçekten geçiyor. Dolayısıyla Türkiye'nin küçük ve büyük şirketleri içine alan bir şirket politikasının olması gerekiyor. KOBİ'lerin sermaye ve ihracat piyasalarına erişimini kolaylaştıracak ara mekanizmalar oluşturmak bu tür işletmelerin patlama yapmasına yol açabilir. Utku, ekonomik başarı için Türkiye'nin dört alanı kendisine hedef seçmesi gerektiğini vurguladı: (i) Cari açığı kapatmada etkili olabilecek hizmet sektörüne önem vermek, (ii) enerji meselesini transit geçiş bölgesi olarak ve alternatif enerji kaynaklarına yönelerek çözmek,

(iii) tarım sektöründe taşları yerine oturtmak,
(iv) tasarruflara önem vermek. Bütün bunlar gerçekleşirse, Utku'ya göre, Türkiye ekonomisinin gelecek açısından çok ciddi bir potansiyeli bulunuyor.

Orhan Erdem ise iyi zamanlarda herkesin borç aldığına, Türkiye'de kredi kartı sayısının çok fazla olduğuna dikkat çekerek, iyi yapmamız gereken şeyin tasarrufları arttırmak olduğunu söyledi. Nitekim Amerika'da kriz öncesi tasarruflar sıfırda ve kriz kapıyı çaldığında yapacak çok da bir şey yoktu. Erdem, Borsadaki yatırımcıların %65'i yabancılar aitken, işlem hacminin sadece %18'i yabancılar tarafından gerçekleştiriliyor. Yani işlem hacmini, esas olarak yatırımcıların %35'ine sahip olan yerli yatırımcının oluşturuyor. Bu da yerli yatırımcının sürekliliği al-sat yaparak para kazanacağını zannetmesinden kaynaklanıyor. Hal böyleyken Erdem'e göre uzun vadeli yatırım yapmayı öğrenmek de iyi yapmamız gereken şeyler arasında yer alıyor. Borsada hisse senedinin dışında ürünler oluşturmak ve yatırım yapılabilir ürünlerin sayısını arttırmak gerekiyor.

Panelde genel olarak Türkiye ve dünya ekonomisinin bugünü ve geleceği hakkında temkinli bir iyimserlik hâkimdi. Fakat Avrupa ve Amerika'da işlerin rayına oturmasının daha uzun bir süre alacak olmasının ve krizi atlattık için başyurulan likidite yaratma gibi politikaların yeni krizler yaratma potansiyelini göz önünde bulundurursak, KAM bünyesinde daha uzun yıllar küresel krizi konuşacakmışız gibi görünüyor. Dileriz

tasarrufların azlığı ve cari açığın finansmanı gibi konularda yaşadığımız sıkıntılar nedeniyle Türkiye ekonomisi bir krize girmez de önümüzdeki dönemde yine "Türkiye'nin krizi" yerine "küresel krizin Türkiye'ye etkileri" ni konuşuyor oluru. Bu bakımdan Lokman Gündüz'ün dikkat çektiği gibi, Güney Kore olma yönünde gerekli adımları atmamız gerekiyor.

2012 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi

26 Aralık 2012

Değerlendirme: Merve Uğur

Küresel Araştırmalar Merkezi 2012'yi "2012 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi" paneliyle uğurladı. 26 Aralık günü düzenlenen panele İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Prof. Dr. İltis Turan, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Doç. Dr. Hasan Ali Karasar, İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Hasan Kösebalaban ve Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden ve aynı zamanda *Star* gazetesinin dış haberler koordinatörlüğünü yürüten Nuh Yılmaz katıldı. Tecrübe ettiğimiz üzere 2012 dış politika açısından güvenlik eksenli bir yıl oldu. 2011'de "Arap Baharı"nın gölgesinde kalan Avrasya-Rusya ve Avro-Atlantik hatı ilişkileri bu yıl daha bir ön plana çıktı ve panelde enine boyuna tartışıldı.

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

Prof. Dr. **İlder Turan** 2012 yılı Türk dış politikasını AB ve ABD ilişkileri açısından değerlendirdi. Öncelikle dış politikanın devamlı bir süreç olduğunu ve sadece kısa bir zaman dilimi dikkate alınarak yapılacak herhangi bir değerlendirmenin çok sağlıklı olmayacağını vurgulayan Turan, 2012'de Türkiye-ABD ilişkilerinin daha önceki dönemde belirlenen gelişme çizgisinde seyrettiğini belirtti. Türkiye-AB ilişkilerinde ise 2012'de her iki tarafta da bir ilgi azalması olduğunu, buna rağmen Türkiye'nin son yıllarda gösterdiği dinamizmin, AB ülkelerinde yaşayan Türk nüfusun AB ülkelerinde yaşayan Türk nüfusunun güvenliğinin, ticari ilişkilerin ve ortak bağları koruduğunun da altını çizdi.

Türkiye'yi gündeme almasının zorlaştığını düşünenlerin aksine, ilgi başka yönde iken pozitif gündem oluşturup yol almanın daha kolay olduğunu öne sürdü. İleriye dönük değerlendirilmesinde ise Turan ilişkilerde bu hareketlenmenin devam etmesini beklendiğini belirtti.

Türkiye-ABD ilişkilerini değerlendirirken Turan, tarafların birbirine bağlılık için nedenleri olduğunu ve ilişkilerin karşılıklı fedakârlıklarla yürütüldüğünün üzerinde durdu. Her iki tarafın Ortadoğu konusunda görüşlerindeki sorunlar, İsrail ile ilişkiler ve Ermeni meselesi gibi konuların halen ikili ilişkilerde bir sorun teşkil ettiğinin de altını çizdi.

Panelde tartışılan bir diğer konu Türk dış politikasının Avrasya boyutuydu. Doç. Dr. **Hasan Ali Karasar** konuşmasına Anadolu-Avrasya ilişkilerinin anlaşılabilirliği için tarihî savaşları gibi belli başlı kırılma noktalarına dikkat çekti. Karasar'a göre 2012, Türkiye'nin ve resmî platformlara taşındığı, özellikle ekonomik alanda ilişkilerin çok iyi seyrettiği bir yıl oldu. 2012 yılı boyunca Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile Rusya ile ilişkileri değerlendirirken Suriye konusunda iki taraf arasındaki fikir ve tutum farklılığına da değinen Karasar, geçtiğimiz aylarda yaşanan uçak indirme hadisesini hatırlattı. Bu olayın beklenenin aksine kriz yaratmadığını, sonrasında yapılan görüşmelerin de olumlu geçtiğini

belirtti. İlişkilerin geleceği konusuna da değinen Karasar, BDT ülkeleri ile Türkiye arasındaki idari farklılıklara dikkat çekti. Türkiye son yıllarda Ortadoğu' da baş gösteren rejim değişikliklerine verdiği destekle demokrasi taraftarı imajını pekiştirmiş durumda. Bu noktada akıllara gelen soru, sözkonusu ülkelere Türkiye'nin çıkması muhtemel devrimlere Türkiye'nin nasıl tepki göstereceği. Karasar'a göre Türkiye, uluslararası toplumun da yardımıyla gelişebilecek demokratikleşme hareketlerine destek verebilir ve ekonomik ilişkileri oldukça iyi düzeyde olan bu ülkelere karşı siyasi tavrını değiştirebilir.

Dış politika açısından geçtiğimiz yılın en önemli olayı şüphesiz ki "Arap Baharı" oldu. Özellikle Suriye'de devam eden iç savaş nedeniyle Ortadoğu, Türk dış politikasının halen en çok üzerinde konuşulan konusu. Türkiye son yıllarda diplomasiye dayalı dış politikasının önemini sürekli vurgulamakta ve etmekteydi. **Nuh Yılmaz**'a göre "Arap Baharı"ndan sonra dış politika anlayışında bazı öncelik değişiklikleri yaşandı. Türkiye yumuşak güce dayalı mevcut dış politikasını belli ülkelere sürdürmeye çalışsa da bazı ülkelere karşı sert gücün gündeme gelmesi ihtimaller arasında. Örneğin Esed rejiminin İsrail ve ABD'nin askeri güç yollaması kuvvetle muhtemel. Böyle bir durumda Türkiye'nin de güç kullanması gündeme gelebilir. Diğer yandan Suriye'deki kriz başka ülkelere sıçrayabilir ve Türkiye'nin bu ülkelere ilişkilerini etkileyebilir. Bir diğer muhtemel sorun ise bölgedeki gelişmelerin Türk iç siyasetine yansımaları.

Yılmaz'a göre eğer Suriye'de rejim düşerse yeniden yapılanma konusunda sıkıntılar yaşanma ihtimali oldukça yüksek. Siyasi dengeler mezhep üzerinden yeniden oluşturulacak ve bu esnada etnisite ve mezhep tartışmaları gündeme gelecektir ki Yılmaz'a göre bu tartışmaların Türk iç siyasetinde yankı bulması kaçınılmaz. Yine Tunus ve Mısır'da yeni anayasa hazırlanması sürecinde Türkiye durumunda kalabilir ve bu esnada yaşanan kavram tartışmaları Türk iç siyasetine de yansiyabilir. Özetle 2012'yi son derece dinamik bir yıl olarak değerlendiren Yılmaz'a göre birkaç yıl içinde kurulacak yeni bölgesel düzen önümüzdeki on yılları etkileyecektir.

Son iki yıldır Arap ülkelerinde yaşanan değişimler bölgenin tamamını ilgilendiriyor olsa da Ortadoğu'da Arap olmayan aktörler, yani İran ve İsrail, Türk dış politikası açısından önemini koruyor. Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin geçmişteki durumunu özetleyerek konuşmasına başlayan Yrd. Doç. **Hasan Kösebalaban**, daha sonra Arap Dünyasında meydana gelen değişiklikler çerçevesinde İran ve İsrail ile ilişkilerimizin son dönemdeki gidişatını değerlendirdi. Kösebalaban, 2003'te ABD'nin Irak'a girmesiyle devrilen Saddam rejiminin yerine Şii-Arap bir iktidarın geldiğini hatırlattı. Ortadoğu'da Şii-Arap iktidarın

İran açısından oluşturduğu avantajın altını çizerken “Amerika’nın Irak’ı altın tepsi içinde İran’a sunduğu” yorumunu yaptı. İran’ın güçlenmesinin yeniden gözden geçirmeye dış politikasını Türkiye’nin bu ülkeye yönelik etkisiyle Türkiye’nin İsrail ve Suriye’ye Kösebalaban, bunun üzerinden değerlendirmiyor, Filistin meselesi üzerinde sadece insan hakları ve Ankara’nın oldukça realist bir politikayla İsrail’i karşısına almayı başardığını desteklediğini düşünüyor. 2007-2011 yılları arasında Ortadoğu’da müzakereci ve arabulucu rolü üstlenen Türkiye, 2011’den bu yana realist bir politika izleyerek Ortadoğu’da İran’ın güçlenmesine ve “Arap Baharı”yla değişen

dengelere ayak uydurmaya çalışıyor. Bu noktada Türkiye, İsrail ile siyasi ilişkilerini kesip ekonomik ilişkilerini sürdürerek durumdan zarar görmeden çıkmaya çalışıyor. Konunun Amerika boyutunu da ele alan Kösebalaban, iki ülke arasındaki gerilimin Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyeceği yönündeki öngörülerin boş olduğunu düşünüyor. Nitekim eskiye nazaran ABD, dış politikada İsrail’den daha genel bir hareket ediyor ve bu da Türkiye’nin işine yarıyor. Kösebalaban 2012’ye dair genel bir yorum yaparak Türkiye’nin doğalgaz ve enerji kaynakları açısından Rusya ve İran’a bağımlı olduğunu, öte yandan Suriye meselesinde görüldüğü gibi kendi güvenliğini sağlamada Batı’ya muhtaç bir görüntü çizdiğini, her iki durumun da imajımız açısından olumlu olmadığını vurgulayarak konuşmasını tamamladı.

Koşma

Âşık Ömer

Kâfa dek anka gibi uçsan elimden yok halâs
Hem yedi deryaları geçsen elimden yok halâs
Penç ber penç ehl-i aşkın resmidir bu imtisâl
Tîğ çeküp kanın dahi saçsan elimden yok halâs

Düşüben hâk ile yeksân olmayınca tâ bu ten
Biçmeyince eġnime çarh-ı felek yensiz kefen
Olmayınca arada aġyâr yâhud sen ya ben
Tâ diyâr-ı zulmete kaçsan elimden yok halâs

Âkıbet bu can cesetten kurtulur bilmez misin
Arayan sıdk ile mevlâ'sın bulur bilmez misin
Anda herkes sevdiġiyle haşır olur bilmez misin
Tâ adem iklimine göçsen elimden yok halâs

Gün begün revak verüp âlemde bulduk iştihâr
Bana nisbet oldun ol aġyâr-ı bed rû ile yâr
Rûy-i dil arzuleyüp ettin Ömer'i ihtiyar
Günde yüz bin kere and içsen elimden yok halâs

MAM Tezgâhtakiler

Felsefe

Kültür ve Doğal Evrim: Memetik Kuramı ve Eleştirileri Metin Demir

6 Ekim 2012

Değerlendirme: İlknur Karagöz

Tezgahtakiler toplantı serisinin Ekim ayındaki ilk oturumunda Metin Demir, 2012 yılında Şehir Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı'nda tamamladığı "Can Culture be Considered In Continuity With Natural Evolution: Susan Blackmore's Memetic Approach and Its Critiques" adlı yüksek lisans tezi çerçevesinde bir sunum yaptı.

Sunumuna Darwin'in evrim teorisini özetleyerek başlayan Metin Demir ardından, Richard Dawkins 1975'te yayınlanan *Gen Bencildir (The Selfish Gene)* adlı kitabında temelinin de Darwin'in memetik teori ile kültür meselesini de Darwin'in oluşturduğu biyolojik çerçevede açıklamaya çalıştığını belirtti. "Darwinci kültür teorisi" diyebileceğimiz memetik, sosyal karmaşanın nasıl evrildiğine ve zihnin nasıl çalıştığını konularına odaklanmıştır.

Dawkins, Darwin'in teorisini genetiğin bulgularıyla açıklar ve evrimin biriminin, yani canlıda evrimleşen şeyin genler olduğunu söyler. Gen nesiller boyu kendini kopyalayabilen bütünlüklerdir, yani eşleyicilerdir. Bedenle ilgili veriler genlerde saklıdır ve gen bencildir; yalnızca kendini çoğaltmak ve hayatta kalmak ister. Buna göre bütün biyolojik varlımız genlerden sadece genlerle açıklayamayız. Fakat Dawkins'e göre kültürü de kodlayan, tıpkı genler gibi bencil olan ve kendini sürekli çoğaltmaya çalışan "mem"ler vardır. Memetiğin kurucu babası sayılan Dawkins'in *mem* kavramının özelliklerini anlatarak devam eden Demir, memlerin temel taklit birimleri olduğunu ve kültür dünyasının memlerden oluştuğunu

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZGÂHTAKİLER

Felsefe: Kültür ve Doğal Evrim:

Memetik Kuramı ve Eleştirileri

Sosyal Bilimler: Akademinin Medyatikleşmesi:

Kamusal Entelektüel(ler)

Felsefe: *Tahâfütü'l-felâsife*: Gazzâlî'nin Düşünsel

Gelişimindeki Yeri ve Felsefe Tarihindeki Önemi

Düşünce Tarihi: Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde

İrade Hürriyeti (1908-1918)

Metin Demir

6 Ekim 2012

Hediyeullah Aydeniz

3 Kasım 2012

Muhammet Özdemir

10 Kasım 2012

Rıdvan Özdiç 24

Kasım 2012

TOPLANTI DİZİLERİ

Felsefi Açından Tabakat Literatürü 3:

Ebü Süleymân es-Sicistânî, *Sivânu'l-hikme*

Felsefi Açından Tabakat Literatürü 4: Ebü Hayyân

et-Tevhîdî, *el-İmtâ ve'l-müânese & el-Mukâbesât*

Felsefi Açından Tabakat Literatürü 5:

Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*

Felsefi Açından Tabakat Literatürü 5:

Kâdî Sâid, *Tabakâtü'l-ümmem*

Felsefi Açından Tabakat Literatürü 6:

Zahîruddîn el-Beyhakî, *Tetümmetü swâni'l-hikme*

Entelektüeller 1: Modern Bir Fenomen

Olarak Entelektüeller

Semih Atış

22 Eylül 2012

İbrahim Halil Üçer - M. Fatih Arslan

29 Eylül 2012

Ahmet Çapku

20 Ekim 2012

Emrullah Bulut

29 Aralık 2012

Kübra Bilgin

1 Aralık 2012

Toker Dereli

1 Aralık 2012

belirtti. Memler taklitte, beyinden beyne sıçrayarak yayılırlar. *Gen Bencildir'* den sonra *The Extended Phenotype*'ta (Dawkins, 1982) bütün dünyanın memleri daha çok yaymaya eğilimli olduğunu ifade edildiğini söyleyen Demir, günümüzdeki iletişim ortamının memlerin yayılma ilkesi lehine yorumlanabileceğini söyledi. Demir, konuşmasında Susan Blackmore'un beslediği kaynaklardan biri olan Daniel Dennett'in memetik ile ilgili düşüncelerine de yer verdi. Dennett *Darwin's Dangerous Idea* adlı kitabında Darwin'in en tehlikeli fikrinin Platoncu özcülüğe karşı çıkmak olduğunu belirtir. Buna göre Darwin'de sabitler yoktur, evrim hiçbir özü kabul etmez ve temel düşüncesi algoritmadır. Darwin'in Platonculuğun zihin-beden düalizmini yıkan bu özelliğine Dennett "evrensel asit" der ve bu asit karşısında tüm klasik paradigmalara erimektedir. Dennett'a göre düşüncelerin özleri yoktur, insanlar

sadece düşünce taşıyan araçlardır ve bir düşüncenin kıymetini onun popülerliği belirler, dolayısıyla bir düşünce doğru olduğu için değil, iyi bir eşleyici olduğu için yayılır. Dennett son olarak *Consciousness Explained* eserinde "insan zihni memlerin hayatta kalma mücadelesinin bir ürünüdür" çıkarımını yapar.

Blackmore'un memetiği meşhur eden kişi olduğunu ifade eden Demir'e göre, Dawkins'in önsözünü yazdığı, Türkçeye Blackmore'un içerisinde seçilmiş, kalıtım ve varyasyonun olduğu her konunun Darwinici paradigma çerçevesinde ele alınabileceğini söyleyerek "Evrinsel Darwinizm" iddiasını ortaya atmıştır. Doğal veya kültürel, bu üç özelliği taşıyan her şey eşleyicidir ve evrimci algoritmaya uyar.

Memler de genler gibi eşleyicidir fakat farklılaştıkları yerler vardır. Genler biyolojik âlemde, memler hücrelerde bulunur, bedenleri üretir ve üremeyle çoğalırlar. Memler beyinde veya kültürel nesnelere bulunur ve davranış, düşünceyi, kültürü üretir ve taklitte çoğalırlar. Memin üreme kabiliyetinin kaynağı olan taklit, memlerin DNA'sı gibi

2012 GÜZ DÖNEMİ MAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Karşılaştırmalı İslam Düşüncesi: Bilgi ve Yöntem

Osman Demir
Ömer Türker
Ekrem Demiri
Nurullah Ardıç

2 Sosyal Bilimlerde Temel Yönelimler I

TEMEL SEMİNERLER

1 Antik Dönemden 17. Yüzyıla
Modern Bilimin Oluşumu

Baha Zafer
Eyyüp Said Kaya
İsmail Kara
M. Suat Mertoğlu
Fatma Kızıl
Sami Erdem
Osman Demir

2 Modernleşme Sürecinde İslami İlimler

3 Orta Doğu'da Sekülerleşme ve Devlet

4 Siyaset Psikolojisi
5 Yahudilik: Tarih ve Doktrin

OKUMA GRUPLARI

1 Antik Yunanca Okuma Grubu
2 Farsça Okuma Grubu
3 Klasik Mantık Okuma Grubu
4 Mukaddime Okuma Grubu

Nurullah Ardıç
Medaım Yanık
Eldar Hasanov

Hümeyra Özturan
Turgay Şafak
Mehmet Özturan
M. Akif Kayapınar

ATÖLYELER

1 Bilişsel Sinirbilimleri ve Felsefe
Atölyesi
2 İslam Medeniyetinin
Teşekkül Dönemi Atölyesi

Lütfü Hanoğlu
A. Hakan Çavuşoğlu
Halit Özkan

düşünülebilir. Taklit memlerin tanımıda hayatı bir kavramdır ve bir insandan diğerine aktarılan her türlü fikir ve davranış olarak tanımlanır.

Blackmore, kültürel dünyayı tamamen biyolojik avantaja indirgemekte; doğal ve kültürel âlem diye iki âlem yaratmakta ve bunların birbirine benzer özellikleri üzerine çalışmaktadırlar. Memler ve genler birlikte çalışırlar ama bu uyum büyük oranda memler adına bozulur. Memlerin bazen genler üzerinde ölümcül etkisi vardır. Sosyobiolojinin ve evrimsel psikolojinin dediğinin aksine, her değişim biyolojik olarak avantaj sağlamak için değildir.

Blackmore, memetik teorisinin kadim problemleri çözdüğünü iddia etmektedir, buna göre insan beyninin boyutunun büyümesi, dilin ortaya çıkışı, modern cinsel tavırlar, bilinç ve benlik sorunu memetik teori ile açıklanabilir. Daha fazla memlere ihtiyaç duyulduğu, dilin taklit yeteneği için beyin büyümüşdür. Dilin görevi memleri yaymaktır; zira dil memlerin daha az değişerek daha başarılı bir şekilde aktarılmasını sağlar. Eşcinsellik, feminizm, doğum kontrolü gibi biyolojik avantaja ters düşen modern cinsel tavırların amacı ise memlerin nesiller boyu dikey aktarımının yanında, yatay aktarımının sağlanmasıdır.

Blackmore, öncüsü Dawkins' ten farklı olarak bir "mempleks" kavramı tanımlar. Mempleks, daha güçlü olmak için bir araya gelmiş ya da birbiriyle çok sıkı etkileşimde olan, biri devreye girdiğinde ona bağlı diğerlerinin de operasyona dâhil olduğu memlerden oluşur. Örneğin din ve bilim birer memplekstir. Dawkins'e göre din zihnin virüsüdür; bilim değildir.

Memetiğe göre bir mempleks olan benlik aslında illüzyondur, zihnin memleri korumak için ürettiği bir yanılsamadır ve memler için güvenli bir çatıdır. Çünkü benleşen düşünceler, kişiler tarafından daha fazla yayılmaya çalışılır. Memler hayatta kalmak ve çoğalmak için ben yanlısını üretmişlerdir. Ancak bilinç, kendisi bir Zen Budist olan Blackmore'a göre, Dennett'in dediğinin zira ona göre meditasyon esnasında benlik ortadan kalkar; ama bilinç yok olmaz.

Demir, memetik teorisinin, kendi içinden aldığı eleştirileri anlaşılabilirlik adına davranışçı ve mentalist eleştiriler olarak sınıflandırdığını ifade etti. Davranışçılık, memlerin yayılması bırakılması yerine, girdi ve çıktılarını değerlendirilmesiyle ampirik veriler hale getirilmesi gerektiğini savunur. Araştırmaları memin içeriği üzerine değil memin popülasyonu üzerine sürdürmeyi, zihin yerine popülasyonu düşüncesini incelemeyi önerir, sentaktiktir. Mentalistlere göre ise memler beyindedir, bu nedenle beyne odaklanılmalıdır. Buna göre kültürel dünya semantiktir, eğer onu anlamak istiyorsak zihinsel temsillere, beyne ve nöronlara bakılması gerekir. Demir'e göre Blackmore, ne davranışçı ne de mentalisttir, bu iki görüşü uzlaştırmaz ya da ikisinden birini reddetmez. Ona göre Blackmore, bu sorunu atlayıp memetik teorisinin her şeyi açıklayabileceğini göstermeye çalışarak epistemolojik sorunları görmezden gelmiştir.

Memetik teoride anahtar bir kavram olan taklit, Demir'e göre bazı sorunlar taşımaktadır. Tüm kültür taklide indirgenemez,

taklidi belirleyen öğretiler, normlar vardır. Blackmore gerçek taklidin insana özgü olduğunu, insan olmanın taklit etmek dayanağı yoktur. Zira Reader ve Laland da kültürel aktarımın hayvanlar dünyasında da gerçekleştiğinin örneklerini vererek memetiğin hayvan davranışı teorilerine de uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Memetik teorinin metodolojik sorunları olduğunu da zikreden Demir'e göre memetiğin dayandığı bir bilim felsefesi çerçevesi yoktur. Memetik kendini ve çalışma sahasını sınırlamadığı için mem kavramı bir metafora dönüşmüştür ve memetik açıklamamın kendisi totolojiktir; zira en nihayetinde "memler yayıldığı için yayılır" gibi bir sonuca varılmaktadır.

Demir, konuşmasına memetik teoriye, alanının dışından yaptığı eleştirilerle devam etti. Antropolojik açıdan getirdiği eleştirisinde, kültür sorununu çözdüğünü iddia eden memetiğin aslında bir kültür tanımına dahi sahip olmadığını gözdürdü. Buna göre tüm antropolojik literatür açıklanmaya edilerek kültür sadece taklitle açıklanmaya çalışılmış, sosyal bilim birikimine evrim kalınmıştır. "Memetikte kültürel evrim biyolojik evrime benzer" analogisinin, operasyonel değil aksiyomatik olarak kullanıldığına dikkat çeken Demir, bu tarz analogiye dayalı bir kullanmanın Foucault'unda belirttiği gibi pre-modern epistemeye ait olduğuna vurgu yaptı.

Söylemsel eleştirisinde Blackmore'un memetiğinde özne olmadığı için, memetik sosyal hayatı açıklarken güç ilişkileri ve kurumları açıklama dışında bırakmaktadır. Özneler, kurumlar ve çıkar ilişkilerinin

devre dışı bırakılması da kapitalizmin meşrulaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Dennett memetik kuramın bir Platon eleştirisi olduğunu iddia etse de, Demir'e göre bu doğru değildir. Her şeyin hakikati olan memler ve genler değişmez, ölümsüz, görünür dünyanın görünmez faileri olarak tasarlanmıştır ve bu tam da Platoncu idealara benzemektedir. Platon'un ruh ve beden düalizmi, memetikte doğa ve kültür ayrımına denk düşer. Ayrıca memetikte merkezi bir kavram olan taklit (*mimesis*), Platon'da da idealardan pay alma yöntemlerinden biridir. Böylece Demir, konuşmasını "memetik aslında, Platonculuğun Darwincilik içinde yeniden canlanmasıdır" diyerek bitirdi.

Sosyal Bilimler Akademinin Medyatikleşmesi: Kamusal Entelektüel(ler) Hediyeullah Aydeniz

3 Kasım 2012

Değerlendirme: Fatma Zehra Ercan

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler toplantı serisinin Kasım ayındaki ilk konuğu Hediyeullah Aydeniz'di. "Kamusal Entelektüeller ve Medya" başlıklı doktora tezi çerçevesinde bir sunum gerçekleştiren Aydeniz, yazarlığa dair iki tür yaklaşımı temsil eden iki

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi
MAM

alıntı ile konuşmasna başladı. Bu alıntılardan birincisinin medyanın, ikincisinin ise üniversitelerin yazarlığına karşı yaklaşımını somutlaştırdığını ifade etti. Ahmed Rasim'in *Muharrir Bu Ya* adlı kitabından "Yaz" başlıklı monoloğu, medyanın yazarlığına yaklaşımını tasvir eden bir temsil olduğu için aktaran Aydeniz, akademinin Lindsay Waters'ın tasvir etmek için kitabından iki cümle alıntılar: "Yavaş düşünüyor olmanıza itiraz etmiyorum, düşünebildiğinizden daha hızlı yayınlıyor olmanıza itiraz ediyorum", "Genç yazarları mahveden şey aşırı üretim, aşırı üretime sebep olansa para ihtiyacı".

Çalışmasının odağında kamusal entelektüel kavramı ve onun tekabül ettiği anlam dünyası, pratikler, olgular yer alan Aydeniz, tezinde kamusal entelektüel kavramını açıklamak için, bilgi ve o bilginin hem üreticisi hem de efendisi konumundaki akademinin durumu ve medya ile ilişkisini incelediğini söyledi. Bu kavramın anlam unsurlarını tespit edebilmek için modern toplum, modern toplumun bilgi ve enformasyon kurumu olarak üniversite ve medya kurumları, modern toplumun meşruiyetini ifade eden kamusal ve kamusalın biraz dejenere olmuş formu olan kitleselleşme kavramlarından istifade ettiğini belirtti.

Entelektüel kavramının tarihçesinin 1890'lardaki Dreyfus olayından başladığını ifade eden Aydeniz, kavramın eski çağlardan günümüze gelen bir kavram olduğu tezine karşı çıkıyor. Modern toplumu

ise, bilim devrimi, aydınlanma, ekonomide sanayi devrimi ve siyasal olarak yönetimin halka dayandırıldığı Fransız Devrimi ile birlikte başlayan ulus-devletin siyasal meşruiyeti olarak tanımlıyor.

Kamusal entelektüellerin yaklaşık iki yüz yıllık bir tarihi olmakla beraber, kavram ilk defa 1987'de Russel Jacoby'nin *The Last Intellectuals* adlı kitabında kullanılmıştır. Kitabın yayımlanmasından bir yıl sonra Amerikan Sosyoloji Derneği Başkanı yaptığı açılış konuşmasında "kamusal sosyoloji" kavramını kullanarak bu kavramı disiplin bir zemine çekmiştir. 1996'da Atlanta'da kamusal entelektüel yetiştirme için bir doktora programı açılmıştır; ayrıca bazı büyük üniversitelerde (Harvard, New York vb.) konu ile ilgili seminer programları yapılmaktadır. Aydeniz, kamusal entelektüel kavramının yirmi birinci yüzyıl ile birlikte bir pazarlama sembolüne dönüştüğünü, örneğin yazarların tanıtımında, akademisyenlerin takdiminde kullanılmaya başlanan sektörel bir kavram haline geldiğini ifade ederek sözlerine şu bağlamda devam etti:

On sekizinci yüzyıldan günümüze gelen ve niteliksel olarak birbirleri ile taban tabana zıt kurumlar olan üniversite ve medyanın meşruiyet zeminleri de birbirlerinden tamamen farklıdır. On dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar Alman geleneği hariç Anglo-Sakson ve Fransız geleneğinde akademisyenler ve gazeteciler her zaman çatışmışlardır.

Entelektüeller, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Fransa'da, bir haksızlık karşısında iktidara hakikati söylemek ve haksızlığı

gidermek için medya üzerinden siyasal ve toplumsal alana müdahale edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'da yaşanan yeni arayışlar neticesinde entelektüel hayatın akademikleşmesi, uzmanlaşmanın artışı, sürekli içerik üreticisine ihtiyaç duyan uluslararasılaşmış ve yirmi dört saat yayın yapan bir kurumsal yapı olarak medyanın kazandığı yeni işlevi, modern toplumun başlangıçta vaat edilen değerlerinin ve ideallerinin yeniden canlandırılması çabası neticesinde de *kamusal entelektüel* kavramı ortaya çıktı. Bu durum, mağaradan kaçış/fildişi kuleden uçuş şeklinde nitelendirilmektedir. Bu bağlamda mağara ve fildişi kule metaforları, akademi ve üniversiteler için kullanılmakta; kamusal entelektüeller ise aydınlanma misyonuyla halka medya aracılığı ile ulaşan son derece fonksiyonel bir grup olarak tezahür etmektedir.

Kamusal entelektüel tipolojisi, gazeteci, yazar, filozof ve akademisyen tipolojileri arasında bir tipolojidir ve kurumsal olarak hem üniversiteler hem de medya ile ilişkilidir. Filozoflar ve akademisyenler, işçilik ve emek sarf edilmesi gereken sistematik bilgiyi üretmeye çalışan aktörlerden uzak, kavramları yazarlar ise sistematiklikten uzak, kavramları esnek bir şekilde, yer yer anlamı dışında kullanan, herkesin anlayabileceği dilde yazan ve maişetini yazarlık yaparak temin ettiği için sürekli yazmak durumunda olan kesimdir. Aydeniz, entelektüellerin modern toplumun bir fenomeni olan bir alanda derinlemesine uzmanlaşmak yerine, birçok konuda gazetecilerin bilgisi kadar yüzeysel olmayan ama uzman akademisyenlerinki kadar da

derin olmayan bilgiye sahip, hem akademiye bir unvanı olan hem de medyada kanaat bildiren tipolojiler olduğunu ifade etti. Kısacası, bu grup, bilgi üretmekten ziyade akademide üretilen bilgiyi seyrelterek, daha anlaşılabilir bir dille medya aracılığı ile yaygınlaştırmaktadır. Ontolojik (varlık), epistemolojik (bilgi) ve aksiyolojik (değer) boyutlarıyla insanlığın sorunlarının tümünü teşhis edebileceğini ve de teşhis ettiği sorunları çözebileceğini iddia eden ve bu çözüme talip olan "akıl adam" olarak entelektüelin idealize edildiği tanımlara rastlamak da mümkündür.

Aydeniz, kamusal entelektüel tipolojisinin oluşumunun, aydınlanma değerlerinin vaat ettiği ve sağladığı imkânlar ve idealler uğruna, başta medya olmak üzere çeşitli iletişim kanallarını ve ortamlarını kullanarak siyasal ve toplumsal alana müdahale etme anlayışının belirtti. Akademik unvan sahibi kamusal entelektüellerin sistematik bilgi üretimi yerine kamunun (hususen medyanın) ihtiyaç duyduğu kanaati üretmeye başladığını, bu bağlamda klasik medyanın akademiyi medya lehine bozduğunu ifade ederek konuşmasını sona erdirdi.

Felsefe

Tehâfütü'l-Felâsife: Gazzâlî'nin Düşünsel Gelişimindeki Yeri ve Felsefe Tarihindeki Önemi

Muhammet Özdemir

10 Kasım 2012

Değerlendirme: Sinan Oruç

Tezgâhtakiler toplantı serisinin Kasım ayındaki ikinci programında Muhammet Özdemir, 2010 yılında Marmara Üniversitesi SBE İslam Felsefesi Bilim Dalı'nda tamamladığı "Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-Felâsife* sinde Üç Meselenin Ele Alınması ve İbn Sînâ'nın Görüşleriyle Mukayesesi" adlı doktora tezi çerçevesinde bir sunum yaptı. Muhammet Özdemir tezinin ana konusu olan meşhur üç meseleyi ele almadan önce tarihsel bir metne yaklaşırken karşısına çıkan sorunlarla nasıl yüzleşmeye çalıştığından bahsetti. Okurun zamanıyla metnin zamanı arasındaki uçurumun metni anlama ve yorumlama hususunda yarattığı sıkıntılara değinerek tarihsel süreç içerisinde artık kalıplaşmış okuma biçimlerinin okuru zincirlediğinden ve okurun bizzat içinde bulunduğu zamandaki dil ve anlama biçimlerinin vazgeçilemez oluşunu vurguladı. Ancak burada hem metodolojik hem de hermenötik bir soru olarak bizzat kuşatan bu *a priori* yorum ve sorgu biçimlerinden

bağımsız olarak Gazzâlî'yi yeniden okumanın mümkün olup olmadığını sorusunu soran Özdemir, Gazzâlî'yi okurken farklı bir yaklaşım ve yöntemin mümkün olabileceğini, çalışmasının ardındaki temel motifin de bu arayış olduğunu söyledi.

"Geride kalmış bir dönem tamamen tükenmiş midir yoksa yeniden üretilebilir mi, yeniden okumaları sorgulayamaz mıyız?" gibi sorularla Gazzâlî okumalarına dair kalıplaşmış yargıları sorgulamak istediğini belirtti. Aydınlanma ya da doldurmuş bir felsefe olduğu için onu referans alarak Gazzâlî'yi övmenin ya da yermenin anlamsız olduğunu; Gazzâlî'yi akıl ve aydınlanma karşıtı biri olarak yaftalayıp İslam düşüncesindeki rasyonel felsefeyi yok ettiğini söylemekle onu Kantçı bir metafizik eleştirmeni olarak görerek aklı verdiğini kaynaklandığını artık görebiliyor kabullerden kaynaklandığını artık geççeri olduğunu vurguladı. Benzer şekilde, ilerleme-gerileme karşıtlığının artık felsefe-din, okunarak yeniden yorumlanabilir. Bu ufuk açıcı metodolojik kaygılar belirttikten sonra Özdemir, tezinin temel konusu olan meşhur üç meseleyi ele almaya başladı. Üç meseleyi ele alırken ilk vurguladığı husus felsefenin temel yöntemlerini sorgulayan ve

Gazzâli öncesi hiçbir düşünürde olmayan *tekâfü-i edille* yani “delillerin denklığı” ilkesiydi. Bu ilkeye göre filozofların temel yöntemi olan akfî deliller herhangi bir şey için hem müsbet hem menfî olarak aynı kuvvette savunulabilir olmadığı gibi akfî açıdan biri diğerinden üstün de değildir. Özdemir, Kant’ın antinomi kavramını hatırlatan bu ilkenin Gazzâlî’nin eleştirisindeki en temel husus olduğunu vurguladı. Filozofların çok güvendiği burhan ilkesinin zannedildiği kadar açık ve seçik olmadığını, eleştiriye açık olduğunu ve bizzat felâsifenin kendi akfî ispatlarında bu durumun ortaya çıktığını belirtti.

Özdemir’e göre Gazzâlî’nin İbn Sînâ’yı merkeze alarak genel itibarıyla filozofları tekfir ettiği ilk mesele olan *kıdem-i âlem* meselesinin yaratmanın varlığıyla değil, nasıl gerçekleştiğiyle ilgili bir mesele olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Meşşâi filozoflar sudur nazariyesiyle yaratmayı reddetmemiştir. Gazzâlî de bunun bilincindedir ve eleştirilerini de bu açıdan değil, filozofların Tanrı’nın hür iradesini reddetmesi bakımından yapmıştır. Gazzâlî Tanrı’nın zatından zorunlu olarak sudur eden âlem fikrinin Tanrı’nın özgürlüğüne ve kâdir-i mutlaklığına halel getireceğini, çünkü Kur’an’da tartışmasız olarak Allah’ın âlemi yaratmayı dileyip yarattığını ve dolayısıyla sudur nazariyesinin Kur’an’a aykırı olduğunu iddia etmiştir. Bu mesele İbn Sînâ düşüncesinde iki bakımdan ele alınabilir ve bu farka göre Gazzâlî’nin eleştirisi sorguya açılabilir. *Kıdem-i âlem* mesele İbn Sînâ’nın hem de illet bakımından ele alınabilir. Dolayısıyla ezellik ve kimin kimi öncelediği meselesini iki farklı şekilde düşünebiliriz.

Zatında illet bulunmayan kadim ile zamanda başlangıcı olmayan kadim iki farklı düşünce biçimidir. Tanrı âlemi zaman bakımından öncelemese de illet bakımından yani zat ve mertebe bakımından önceler ve bu da Tanrı’nın özgür iradesine halel getirmez. Özdemir daha sonra ikinci mesele olan *haşr-i ilm-i ilâhî* ve üçüncü mesele olan *haşr-i cismanî* konularına özet olarak değindi. İlm-i ilâhînin Tanrı’nın cüzîleri nasl bildiğiyle alakalı olduğu ve Gazzâlî’nin eleştirilerinin son derece önemli olduğunu vurgulayan Özdemir, Gazzâlî’nin Tanrı’nın cüzîlerin bilgisine dair verdiği dua ve duanın kabulü örneğinin harika bir eleştiri olduğunu belirtirken, cismanî dirilişle alakalı olarak ruhan müstakil varlığıyla alakalı görüşler konusunda tekâfü-i edille ilkesi bulunamayacağını ifade etti.

Özdemir konuşmasının sonunda *Tehâfüt*’ün bugün için ne ifade ettiğini sordu ve artık hesaplaşmamız gereken günümüz felsefesine karşı yeniden bir *Tehâfüt* yazılabilir mi ya da yazılmalı mı şeklinde retorik ve oldukça cesur bir soru sordu.

Düşünce Tarihi Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde İrade Hürriyeti Rıdvan Özdiñç

24 Kasım 2012
Değerlendirme: Betül Sezgin

Tezgâhtakiler toplantı serisinin Kasım ayındaki üçüncü programında Rıdvan Özdiñç, 2010 yılında Marmara Üniversitesi SBE Kalam Bilim Dalı'nda tamamladığı "Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde İrade Hürriyeti (1908-1918)" adlı doktora tezi çerçevesinde bir sunum yaptı. Elimize, iradeyle alakalı, modernleşme sorununun herhangi bir şekilde gündemde olmadığı bir dönemde yazılmış bir metin aldığımızda iradenin ya hukuki bir terim olarak hür ve köle arasındaki münasebete ya da tasavvufi bir terim olarak insanın Allah'ın dışında her şeyden azade olmasıyla ilişkilendirildiğini görürüz. Bu tür metinlerde mevzu irade hürriyeti gibi bir kavramsallaştırmaya tabi tutulmamakta, genel olarak mezheplerin itikadi yaklaşımları çerçevesinde ele alınmaktadır. Fakat modernleşme sorununun ciddi bir krize dönüştüğü özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve onu takip eden süreçte irade meselesi radikal biçimde farklılaşp tamamen siyasi bir veçhete bürünmüştür. Rıdvan Özdiñç'e göre bu radikal dönüşüme yani insanlar arasındaki tüm muamelat ve

münasebeti içeren vaziyet-i hukukiye ve mesuliyeti tayin edecek araçlar, irade ve kader meseleleridir" şeklindeki ifadesi çok güzel bir örnektir. Gelenekte hiçbir zaman bu denli hususi bir önem arz etmeyen irade ve kader meselesinin bir anda tüm sosyal, hukuki, ahlaki ve siyasi yaşamın merkezine konması gerçekten de dikkat çekilmesi gereken bir konudur. Özdiñç'e göre bunun nedenlerini ve gelişim sürecini üç esasta incelenebilir.

Bu esaslardan ilki, ilk dönemden itibaren bütün İslam coğrafyaların Allah-insan ilişkilerini açıklama ve mezheplerin bu süreçte tekrar nasıl gündeme biçimlerinin bu süreçte tekrar nasıl gündeme gelerek sorunsallaştırıldığıdır. İrade hürriyetine dair Maturidilik, Eşarilik ve Mutezile arasındaki farklar özellikle oryantalistlerin saldırları bağlamında yeniden gündeme gelmiş, Osmanlı dünyasında baskın olan Maturidiliğin, Eşarilikten farklı ortaya konulup bu saldırlardan muaf olduğu vurgulanmıştır. Hatta daha radikal biçimde bu ikisini de reddederek tamamen Mutezilenin görüşlerini temel alıp irade hürriyeti vardır. Örneğin Hoca Kadri Bey verenler bile vardır. Mutezile'nin tamamen Mutezili argümanlarla bir siyaset teorisi geliştirmeye çalışmış ve Mutezile'nin kader anlayışı üzerinden kurguladığı bir muhalefet dili arayışına girmiş, örtük Selefilik de yeniden gündeme gelmiş, büyük ve açık iki tavırda kendini göstermiştir. Bunlardan ilkinde İbn Teymiyye fikriyatı yönüyle yöneltilen eleştirilerin irade hürriyeti ile bağlantısı kurulmuştur. İkinci tavr ise İbn Teymiyye'nin bilerek veya bilmeyerek göz ardı edilmesi şeklinde kendini belli etmiştir. Selefî bir taraftan genel olarak meşrulaştırma hizmeti görmesi, diğer yandan yeni durumlar için ayet ve hadisleri kolaylıkla kullanma

hakkı tanınması öne çıkmakta, bariz bir şekilde Maturidiliği savunan mesela Harputi, İzmirli gibi isimlerde selefle bağlanma gayreti göze çarpmaktadır.

İkinci esas irade-kader meselesiyle doğrudan Osmanlı insan tasavvurunu ele alırken en önemli esasların başında "tasavvuf" gelmektedir ki oryantalistlerin eleştirilerindeki temel vurgulardan biri bu kadere insan tipinin olumsuzlanmasıdır. Dönemde hâkim yaklaşım bu insan tipinin yeni sorunlara cevap veremediği ve değişmesi gerektiğidir. Bu yeni insan tipinin temel dayanağı da tabii ki hürriyeti bir hak olarak değil adeta vazife ilan eden hür insandır. Terakkiye mani olan fatalist insan tasavvuru artık miadını doldurmuştur. Bu yeni insan hür ve özgür karakterini fark edip çevresine ve siyasete bizzat müdahildir.

Üçüncü esas ise sancılı modernleşme sürecinin bizzat kendisidir. Mevcut insan tasavvurunu yok ederek büyük bir darbeyle gelen bu akımın açtığı psikolojik ve toplumsal tahribatır. Umutsuzlukla acil pratik kaygılara yönelmiş, yeni arayışlara girilmiştir. İrade ve hürriyet kavramlarının insan merkezli yorumlanmasında bu umutsuzluğun ciddi bir etkisi olduğu söylenilebilir. Ayrıca bu süreç tamamlanmış bir şeymiş gibi almak, sanki hâlâ başka biçimlerde benzer krizler yaşamıyormuş gibi davranıp meseleyi tarihselleştirmek, bu perspektifte belli şablonlarla döneme bakmak son derece yanlış bir okuma biçimidir.

Başta Seyyid Bey'den yapılan alıntıda da görüldüğü gibi meşruiyet-gayrı meşruiyet, husun-kubuh vb. tüm ahlaki ve hukuki kavramların yeniden gündeme gelerek sorgulandığı bir dönem olan 19. yüzyılın ikinci yarısı ve bu mirası takip eden dönemde irade hürriyeti tüm bu sorunların esasında görülmüştür.

MAM Entelektüeller Modern Bir Fenomen Olarak Entelektüeller Toker Dereli

1 Aralık 2012
Değerlendirme: Yusuf Özkır

Entelektüel nedir, kime entelektüel diyeceğiz? Entelektüel, başı ve sonu olan bir kavram mıdır? Yoksa kavramın kendisi, söyleyene ve söylenilene göre yeni bir anlam kuşanacak şekilde esnek midir? Bu eksendeki sorular bugünlerde tartışılan konular arasında öne çıkıyor. İlim-İrfan geleneğinin temsilcileri, akademidekiler, gazete, dergi, TV ve sosyal medya zemininde kanaat belirticisi veya kanaat önderi olanlar hangi kategoride değerlendirilmelidir? Hepsini aynı kategoriye konulabilir mi? 'Entelektüel', bir kavram olarak bütünü bunların nesi olur? Kavrama dair soruların kapsamı siyasetten iktisada ve başka alanlara doğru genişletilebilir. Hatta çıtayı biraz daha genişletir ve kavramı kendisine layık görenlerden de bahsederek popüler kültürün ve tüketim toplumunun üzerinde yükseldiği pop müzik, eğlence endüstrisi ve futbol üzerine yazıp çizenlerle birlikte oldukça geniş bir halkayla karşı karşıya kalınabilir.

Bu yüzden olsa gerek 'entelektüel' kavramının üzerine giydirilen muğlak ve esnek örtünün bir ölçüde netleştirilmesi ve neye denk geldiği noktasında bir yol haritasının belirlenmesi gerekliliği epey

zamandır gündemdeydi. Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin başlattığı "Entelektüeller" başlıklı toplantı dizisi bu bağlamda oldukça önemli bir boşluğu doldurmaya aday. 2012 güz döneminde başlayan toplantı dizileri, kavramı anlam ve tarihselliği noktasında irdelerek ele alıyor. Lisans, yüksek lisans, doktora seviyesinde öğrenciler ile konuya ilgili araştırmacıların katıldığı toplantılar, iki aşama üzerine inşa ediliyor. İlk olarak okuma grubu ilgili kaynakları okuyarak derste tartışıyor. İkinci aşamadaysa alanında uzman bir ismin konuk edilmesiyle konu detaylandırılıyor.

Bu kapsamda "Entelektüeller" toplantı dizilerinin ilk konuğu Prof. Dr. Toker Dereli oldu. "Modern Bir Fenomen Olarak Entelektüeller" başlıklı toplantı için Toker Dereli ismini öne çıkartan nokta ise ülkemizde bu alandaki ilk çalışmalardan birisini doçentlik tezi olarak yapmış olmasıdır. 1969 yılında yaptığı çalışması, öğrenci hareketleri ve sendikal faaliyetlere odaklanmakla birlikte özellikle giriş bölümünde entelektüel kavramına dair geniş bir çerçeveye çiziliyor. Entelektüel nedir, kime ve kimlere entelektüel denir? Batı'ya ve Doğu'ya göre entelektüel kimdir, gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde entelektüelliği besleyen dinamikler nelerdir? sorularına detaylı bir cevap bu girişte bulunabilir.

Toker Hocanın misafiri olarak dinlendiği toplantıya gelirken, beklenti, daha çok kavramın içeriği, ilk dönem anlam çerçevesi ve Batı'daki ilk yaklaşımlara dair bir sohbetin gerçekleşmesi üzerineydi. Sadece beklenti değil esasında davetin gerekçesini de bu

düşünce oluşturmuştu. Fakat Toker Dereli Hoca, ağırlıklı olarak otobiyografik bir çerçeveye içinde yaptı değerlendirmelerini. Bu kariyerindeki dönüm noktalarının üzerinde durdu. Deneyimlerini paylaştı. Kavramsal olarak entelektüellik alanına ve entelektüelin ülkemizdeki serüvenine dair sorulara yeterli ilgiyi göstermedi. Böyle olunca da oturuma dair temel sorular ve konuların konuşulması ve cevaplandırılmasından çok bir akademisyen olarak hocanın ilmi serüveni ön plana çıktı. Bir anekdot olarak da Sabri Ülgener'in kendi çalışmasından hareketle entelektüel kavramına yaklaştığını ve sonuçta bu alanda çok değerli bir eser verdiğini aktardı.

Entelektüeller toplantı dizisi, farklı konu başlıklarıyla yoluna devam ediyor. Yeni tartışmalar ve değerlendirmeler için epeyce vakit var. "Modern bir fenomen olarak entelektüeller" başlığı ilk derste ve "Entelektüeller sosyolojisi" başlığı ikinci derste tartışıldı. Bir sonraki aşamada ise "Osmanlı modernleşmesi ve yeni bilen tipolojileri" tartışılacak. Sonrasında ise süreç "Cumhuriyet Türkiye'sinde entelektüeller", "Soğuk Savaş dönemi ve Batılı entelektüeller", "Batı'nın entelektüel krizden çıkış arayışı: kamusal entelektüel/ler", "Soğuk Savaş sonrası süreçte Türkiye'de entelektüeller" ile "Yeni iletişim ortamları ve entelektüellerin geleceği" gibi kuşatıcı üst başlıklar ele alınacak. Ayrıca her başlığı detaylandırarak şeklide alt konu başlıkları ve çerçeve sorular sorularak konunun anlaşılır kılınması hedefleniyor.

Koşma

Âşık Ömer

Gûş-i cân et dinle nazmım sun'-i Mevlâdır güneş
Mazhar-ı lütf-i ilâhi sırr-ı vâlâdır güneş
Menzillinden her kaçan dûr eyleyip gösterse baş
Ref'eder şeb zulmetin âlemde Dârâ'dır güneş

On iki burcu temâsâ eyleyüp seyretmede
Tayyedip kevn ü mekânı menziline yetmede
Feyzedince nûrunu arza nebâtat bitmede
Ol sebepten sebzevâra ayn-ı kimyâdır güneş

Kırk bu dünya denlü cismi gör niçe pinhan eder
Akl erişmez hikmetine kim anı seyrân eder
Uğradıkça pâ-y-i arşa secdeyi her ân eder
Arzeder hâcetlerini kenz-i ahfâdır güneş

Matla'ından her kaçan etse tulu' envâr-ı Hak
Bahş olunur hem basîret ehline esrar-ı Hak
Ziyneti kılmış cihânın kim anı settâr-ı Hak
Nûr-i Ahmed katrasında hûb deryadır güneş

Pes ne mümkindir anın vasfın eder her şâiran
Muktezâ-yi hikmetinden var edüp müstean
Sakın ey Âşık Ömer bu himete açma dehan
Âsümân-ı râbi'in fevkında yektâdır güneş

Gölge Oyunu Karagöz ve Sinema Murat Pay

15 Eylül 2012

Değerlendirme: Aybala Hilâl Yüksel

Murat Pay, sinemanın bu topraklardaki muhtemel yorumlarını tartışan “Gölge Oyunu, Karagöz ve Sinema” başlıklı yüksek lisans tezini Eylül ayında Kırkambar Tez ve Makale Sunumu etkinliği kapsamında ilgililerle paylaştı. Özgün bir film dili arayışı ile yola çıkan Pay, çalışmasında Karagöz’ün yeniden diriltilmesinden ziyade kültür türlerine nasıl bir Karagöz’ün bugünün sanat türlerine nasıl bir fikri miras bıraktığı üzerinde duruyor. Ayrıca, Karagöz ve sinema arasında kurduğu çeşitli

benzerlikler ışığında Karagöz’ün birikiminin sinemada nasıl tecessüm edebileceğine dair önemli tespitlerde bulunarak dikkate değer sorular soruyor.

Murat Pay, çalışmasında öncelikle Karagöz oyununun fikri yapısını ele alıyor. Derinlikli bir fikri arka planı olan oyunun muhatabıyla kolaylıkla iletişime geçebilmesini ve belki bu sebepten basitmiş gibi algılanmasını oyunun biçimi ile içeriği arasındaki uyum ile açıklıyor. Oyunun başında okunan perde gazelleri ile Karagöz’ün tasavvufi zemininin açıkça dile getirildiğini hatırlatıyor. Pay’a göre böyle bir bağlamda açılan hayal perdesinde beliren gölgeler “gölge sahibine” işaret ettiği kadar seyirciye tutulan bir ibret olarak da görülebilir; böylece perde bir ibret perdesine dönüşmektedir. Aynı bakış açısı ile gölge oyunundaki Hacivat’ın mürşit (ideal tip), Karagöz’ün ise mürit (ideale ulaşma potansiyeline sahip tip) olarak okunabileceğini dile getiriyor. Oyun boyunca Karagöz’ün Hacivat eşliğinde bir yolculuğa çıktığını; bu yolculuğa seyircinin kendi tecrübesi ile Karagöz’ün anlam dünyasının oyunun formuna yansımalarını da inceliyor. Biçime dair en önemli hususun forumun seyirci ile birlikte inş edilmesi olduğunu belirtiyor. Bu noktada olay

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR TEZ

Gölge Oyunu Karagöz ve Sinema

Türk Edebiyatında Heft Peyker Mesnevileri ve Hayatı’nın Heft Peyker’i

Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri

Medihî ve Cennet-i Ahrâr Mesnevisi

Şerif Muhittin Targan’ın Ud Tekniğine Katkısı: 6 Ud Taksiminin Analizi

İlk Dönem Türk Romanında Ahlak

Murat Pay • 15 Eylül 2012

Bahadır Süreli • 22 Eylül 2012

Turgay Anar • 9 Ekim 2012

Esra Çakar • 31 Ekim 2012

Bilen Işıktaş • 19 Kasım 2012

Ahmet Emre Polat • 6 Aralık 2012

KIRKAMBAR KİTAP

Geç Osmanlı Dünyasında Mimarlık ve Hafıza - Arşiv, Jübile, Abide

Ali Erkmen • 30 Kasım 2012

SANAT TARİHİNE MÜMKÜN BAKIŞLAR

Müzelerde Eğitim Etkinlikleri

Kadriye Tezcan Akmehtem • 18 Ekim 2012

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALAR

Türk Tarih ve Edebiyatında Kültür Aileleri

Fars Edebiyatının Oluşumunda Türk Dil ve Kültürünün Etkisi

Kemal Yavuz • 16 Kasım 2012

İsrafil Babacan • 29 Aralık 2012

SANATHAFIZA

Öznel Deneyim Mekânı Olarak Biyolojik Hafıza: Hafızanın Bilinç ve Benlikle İlişkisi

Deleuze’ün Felsefesinde Hafıza ve Sinema Mimarlık ve Hafıza

Eyüp Süzgül • 20 Ekim 2012

Mahmut Mutman • 29 Kasım 2012

Bülent Tanju

I. Oturum: Mimarlık ve Hafıza • 8 Aralık 2012

II. Oturum: Mimarlık ve Anıt • 15 Aralık 2012

III. Oturum: Mimarlık ve Kimlik • 22 Aralık 2012

IV. Oturum: Mimarlık ve Temsiliyet • 29 Aralık 2012

örgüsünün olabildiğince basitleştirilmesini ve belirli kalıplar ile tekrar eden unsurların korunmasını, seyircinin dahline müsaade eden tercihler şeklinde niteliyor. Biçimdeki bu esnekliğin seyircide sürekli bir bilinç hali uyardığımı, yani oyunun oyun olduğunu hatırlatarak muhatabın oyununu inşa eden fikre temasını kolaylaştırdığımı ifade ediyor. Murat Pay tezinde bir Karagöz oyununu baştan sona tahlil ederek, tespitlerini örnek üzerinde somutlaştırdı.

Tezin "Karagöz Oyunu ve Sinema" başlıklı ikinci bölümünde ise ilk bölümde tespit edilen Karagöz'ün fikri unsurlarının sinemadaki muhtemel yansımaları tartışmaya açılıyor. Pay, farklı zaman ve mekânlarda doğmuş bu iki seyirlik sanatın arasında, "hareket" temel malzemesi üzerine bina olması bağlamında bir akrabalık yakalıyor. Ancak Karagöz hareketi "gölge" ile temsil ederken, sinemanın hareketi "gerçek" ile temsil ettiğini de belirtti. Bunu da gölge

oyununun sözlü kültür içinde, sinemanın ise yazılı kültür içinde inkişaf etmesi ile açıkladı. Sözlü kültürün hayal gücüne daha fazla yer açan ve dolayısıyla muhataba daha fazla söz hakkı veren yapısının Karagöz sanatına nüfuz ettiğini ifade etti. Gölge oyunundaki döngüsel yapının sinemadaki özdeşleşme/ yabancılaştırma diyalektüğüne yeni bir imkân sağladığını vurguladı. "Sürekli farkındalık" diyebileceğimiz bu imkânın seyircinin filme kendi tecrübesi ile katılmasına olanak derinleşeceğini tespit etti. Formda inşa edilen bu "sürekli farkındalık" örneklerinin günümüzün İran sinemalarında Ozu, Bresson, Godard sinemalarında gözlemlenebileceğini belirtti. Pay, buna ek olarak Karagöz'ün formda yakaladığı sadeliğin, seyirci üzerinde tahakküm kurmaktan kurtarılması açısından sinemaya katkı sağlayacağını sözlerine ekledi. Ayrıca Karagöz oyununda gördüğümüz ideal tip ve ideale ulaşma potansiyeline sahip tip denkleminin de sinemada uygulanabilir olduğunu hatırlattı. Bu hususta sinemada alışılmadık aksine "karakter" yerine "tip" kavramını kullanmasını ise bir kahramanı

2012 GÜZ DÖNEMİ SAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Edebiyata Giriş

Berat Açı

TEMEL SEMİNERLER

Sanat Araştırmaları Merkezi 30

1 Görsel Sanatlar

Ahmet Albayrak

2 İslam Felsefesinde Estetik

Ayşe Taşkent

3 Kitap Sanatları: Osmanlı Tezhip Sanatı

Gülnehal Küpeli

4 Müsiki Üzerinden Medeniyet Okumaları

Yalçın Çetinkaya

5 Sinema Tarihi ve Kuramları

İhsan Kabil

Celil Civan

6 Şiir, Dil ve İslam Düşüncesi

Zeynep Gemuhluoğlu

OKUMA GRUPLARI

1 Çocuk Edebiyatı Okuma Grubu:
Fantastik Edebiyat

Melike Erdem Günyüz

ATÖLYELER

1 Hafıza Sanatı ve Vladimir Nabokov Atölyesi

Nagihan Haliloğlu

2 Hayal Perdesi İhtisas

M. Emin Büyükoçşukun

3 Hayal Perdesi Yapım

Murat Pay

4 İslam Düşüncesi ve Şiir

Zeynep Gemuhluoğlu

5 İslam Sanatı ve Sanat Düşüncesi:
Araştırma Atölyesi: Tasvir Teorileri
ve İslam Sanatı

Ayşe Taşkent

Nicole (Nur) Kañçal

6 Kötülük Felsefeleri: Romanlar ve
Filmler Ekseninde Günah Kavramı

Yaylagül Çeran

7 Kuramlara Osmanlı Edebiyatından Bakmak

Berat Açı

8 Müzik Odası

Yalçın Çetinkaya

9 Şiir Sanatı Atölyesi

M. Lütfi Şen

tipikleştirmenin “temsil” kabiliyetini arttıracığı sebebiyle tercih ettiği notunu da düşmek gerek.

Murat Pay’ın “Gölge Oyunu, Karagöz ve Sinema” başlıklı çalışması sinemada geleneksel sanatlarımızın yorumlanması konulu tartışmaya yalnızca biçimsel veya içeriksel değil “fikrî” bir zeminde eğildiği için önemli ve ayrıcalıklı bir yerde duruyor. Yerli unsurların ve farklı kültürlerin giderek görünmez olduğu günümüz dünyasının sanatının buraya has ve özgün dilinin nasıl şekillenebileceği üzerine düşünüyor. Arkasındaki fikriyat ile bütünlüklü bir form ve içerik dünyası inşa eden gölge oyununun sinemaya nasıl bir miras bırakabileceğine üretimlerinin giderek birbirine benzeten zamanımız hastalığının merhemini samimi bir muhakeme ile arıyor.

Türk Edebiyatında Heft Peyker Mesnevileri ve Hayâtî’nin Heft Peyker’i Bahadır Süreli

22 Eylül 2012

Değerlendirme: Zehra Fidan

Sanat Araştırmaları Merkezi’nin Kırkambar Tez-Makale Sunumu etkinliğinin Eylül ayı konuğu, Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırladığı “Türk Edebiyatında Heft Peyker Mesnevileri ve Hayâtî’nin *Heft Peyker*’i” isimli doktora tezi ile Bahadır Süreli idi.

Süreli, “Heft Peykerler” veya “Behrâm-ı Gûr hikâyeleri” olarak adlandırdığı Behrâm anlatılarının tarihsel gelişimini ele aldığı tezinde, ilk amacın Behrâm’ın tarihsel kişiliğini tespit etmek olduğunu ifade etti. Tezin içeriğini (a) Behrâm’ın tarihsel kişiliği, (b) Hayâtî’nin *Heft Peyker*’inin transkripsiyonlu metni, (c) Türkçedeki Heft Peyker mesnevileri ile Hayâtî’nin *Heft Peyker*’inin karşılaştırılması, (d) Fırdevsî ile Nizâmî’nin Behrâm anlatılarının karşılaştırılması (e) Heft Peyker’in Nizâmî’ye intikal eden tarihsel, anlatsal ve dinî-mitolojik kaynakları oluşturmaktadır.

14. Sâsânî hükümdarı, Behrâm-ı Gûr olarak da bilinen, V. Behrâm’ın hayatı etrafında toplanan efsanevî anlatıların hikâyesi diyebileceğimiz Heft Peyker, yedi farklı renkteki köşkte yaşayan yedi prensesin birer gece boyunca Behrâm’a ibretlik hikâyeler anlatması şeklinde Bin Bir Gece Masalı kurgusuyla oluşturulmuş, sayı, renk ve gezegen sembollemeleri güçlü olan bir mesnevidir.

Behrâm’ın hikâyesi tarihi kaynaklarda geçmekle birlikte, edebî metin olarak ilk defa Fırdevsî’nin *Şehnâme*’de karşımıza çıkmaktadır. *Şehnâme*’den Behrâm’ın hikâyesini kaleme alan ilk kişi ise meşhur İran şairi Nizâmî’dir. *Heft Peyker*, Nizâmî’nin hamsesini oluşturan mesnevilerden biridir ve ismini hikâyedeki yedi renkli köşkteki yedi güzelden almıştır. Emir Hüsrev de Behrâm-ı Gûr’un hikâyesini anlatan bir diğer şair olarak karşımıza çıkmaktadır. *Heşt Behişt*, Emir Hüsrev’in Nizâmî’nin mesnevisine yazdığı naziredir; ancak Emir

Hüsrev “Behrâm’ın hayat hikâyesini prenseslerin anlattığı hikâyelere ekleyip sekiz bölümlü bir eser olarak” düzenlediği için mesnevisini bu isimle adlandırmıştır. Emir Hüsrev’in Behrâm-ı Gür anlatısında yaptığı en önemli değişiklik ise kahramanı “daha mistik bir âşığa dönüştürmesi” dir.

Farsçadaki Heft Peyker anlatıları Ali Şîr Nevâî’nin Emir Hüsrev’i takip etmesiyle Türkçeye geçer. Ali Şîr Nevâî de *Seb’â-i Seyyâre* ismini verdiği mesnevisinde “daha Mecnûnvarî bir âşk tiplemesi” oluşturmuştur. Anadolu sahasında ise ilk *Heft Peyker* tercümesinin Fatih dönemi şairlerinden Molla Aşkı tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Ulvî, Behiştî gibi şairlerin tercümelerinin ardından dördüncü tercüme 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşadığı bilinen Hayatî’ye aittir. *Heft Peyker*’le birlikte Nizami’nin hamsesini oluşturduğu diğer mesnevileri de tercüme eden Hayatî’nin; eseri tercüme eden Ahmed ve Selim arasında 1511-1512 yıllarında yapıldığını tahmin ettiklerini belirtti.

Süreli, Hayatî’nin 4170 beyitlik mesnevisinde Nizâmî’nin metnine oldukça bağlı bir tercüme yaptığı ve Nizâmî’nin giriş bölümündeki bazı kısımları çıkardığını aktararak Hayatî’nin *Heft Peyker*’inin mevcut iki nüshası olduğunu, ikincinin 1840’da ilk nüshadan istinsah edildiğini ve Âgâh Sırrı Levend’in kendi kişisel yazmaları arasında olduğunu da ekledi.

Sunumunu görsel içerikle de zenginleştiren Süreli, konuşmasının sonunda tüm Behrâm-ı Gür anlatılarında yer almış bir av macerasının tasvir edildiği 5. yüzyıla ait gümüş tabağın hikâyesinin ne kadar geriyeye götürülebileceğinin bir delili olduğunu söyledi ve söz konusu av hikâyesinin sonradan Behrâm’a atfedildiğini kabul eden görüşe de dikkati çekti.

Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri Turgay Anar

9 Ekim 2012

Değerlendirme: Adil Kızıllı ve Ümit Yaşar Özkan

Kırkambar Tez-Makale Sunumu programının Ekim ayı konuğu “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri” başlıklı doktora teziyle İstanbul Medeniyet Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Turgay Anar’dır. Çalışması *Mekândan Taşan Edebiyat* başlığıyla kitaplaşan Anar konuşmasında, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yansından günümüze kadar İstanbul’daki edebiyat mahfillerinin tespitini ve incelemesini yaptı. Sunumunda kanon kavramı, edebiyat kanonları ve edebiyat mahfillerinin kanon üzerindeki etkisine de anlatan Anar, sanatkar hamiliği (patronaj), salon edebiyatı ve edebiyat mahfili kavramlarına değindi. Doktora tezi için başlangıçta bilim kurgu edebiyatı çalışmayla düşündüğünü söyleyen Anar,

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

tez danışmanı Prof. Dr. Fatih Andı'nın tavsiyesiyle edebiyat mahfillerini inceleme konusu seçtiğini dile getirdi. 1860 yılından tezin tamamlandığı 2011 tarihine kadar yayımlanmış çalışmalardan faydalanmaya çalışan Anar, tez sunumuna kanon edebiyatı kavramını inceleyerek başladı. Türkiye'de edebiyat kanonlarının varlığıyla ilgili tartışmaların sürdüğünü dile getiren konuşmacı, edebiyat kanonlarının toplumun gelecek tahayyülü oluşturduğunu ortaya çıkaran bir güç olduğunu söyledi. Anar'a göre edebiyat kanonları, akademisyenler, yazarlar, gazeteciler ve bir şekilde edebiyatla ilgilenen insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Kanonların topluma yönelik etkisi ise ders kitapları ve antolojilerde kendini göstermektedir. Konuşmasının devamında edebiyat mahfillerinin edebiyat kanonları üzerindeki etkisine değinen Anar'a göre edebiyat mahfillerinde bir şekilde de olsa kanonu tek başına belirlemeye çalışan kuruma veya kişiye cephe alınmakta, ancak bu tavrın bir sonuç vermemektedir. Bu tarz karşı çıkışları ise karşı kanon hareketi şeklinde tanımlamak mümkündür. Turgay Anar'ın tezinin ana çerçevesini de oluşturan salon edebiyatı kavramı ise 12.-13. yüzyıllara kadar geri götürülebilecek bir kavram. Fransız şatolarında Fransız soylularını eğlendirmeye çalışan trubadurlar, kırntuları oldukları için bir edebiyat mahfilin gerçek anlamıyla çıkmaya başlamıştır. Gerçek anlamıyla mahfiller ise 17.-18. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa'daki salon edebiyatından çeşitli örnekler veren Anar, sunumunun devamında

Türk salon edebiyatı üzerinde durdu. Anar'a göre bir edebiyat mahfili olarak salonunu açan ilk isimlerden biri İhsan Raif Hamım, diğeri ise Şair Nigar Hanım'dır. İhsan Raif Hanım'ın, günümüzde Şişli Kaymakamlığı apartmanındaki evinin salonunda Yahya Kemal, Şahabettin Süleyman ve Salahaddin Enis gibi isimler bir araya gelmiştir. Bu salonda Şahabettin Süleyman'ın tercümelediği yapıtını Halit Fahri Ozansoy'un anularından öğrenmekteyiz. Ozansoy anularında, Şahabettin Süleyman'ın kimi zaman bunun üzerine kendisinin eksik tercümelediğini tamamladığını söylemektedir. Yine bu salonda Salahaddin Enis'in kendi sürrealist hikâyelerini okuduğu bilinmektedir. Dolayısıyla salon, kişilerinin kendi eserlerini sergiledikleri, başka edebiyatçılarla paylaştıkları bir ortam olarak da karşımıza çıkmaktadır. Konuşmasının son kısmında ise mahfillerden bahseden Turgay Anar, bir edebiyat mahfilinin oluşması için öncelikle bir mekâna ihtiyaç olduğunu dile getirdi. Anar'a göre, günümüzde sıkça kullanılan sosyal ağlar bir edebiyat mahfili oluşturma potansiyeline sahip değildir, çünkü aynı mekânı paylaşmayan insanların teknik olarak bir mahfil meydana getirmesi olanaksızdır. Bununla birlikte bir mahfilin oluşması için mahfilde yer alan diğer edebiyatçılar tarafından da kabul gören bir büyük edebiyatçıya görevi bir mahfili oluşturmak, düzenlemek ve devam ettirmektir. Cuma günleri Cevat Çapan'ın

Medîhî ve Cennet-i Ahrâr Mesnevisi Esra Çakar

31 Ekim 2012
Değerlendirme: Hande Kızır

Çiçek Pasajı'nda düzenlediği mahfil ile Miskioğlu'nun her Perşembe öğleden sonra saat 15.00 sıralarında Bostancı İstasyon Çay Bahçesi'nde topladığı mahfil günümüz edebiyat mahfillerine örnek olarak verilebilir.

Mahfillerin edebiyat dünyasına en önemli katkısı kuşkusuz usta bir edebiyatçının mahfiline gelen insanları onların yetişmesine eserleriyle etkilemesi ve onların yetişmesine katkıda bulunmasıdır. Buna Yusuf Kamil Paşa'nın konağında ilk gençlik yıllarını geçiren Namık Kemal örnek gösterilebilir. Edebiyat mahfillerine insanlar istedikleri zamanlarda gidememektedirler. Belirli bir toplantı zamanı olan bu mahfillerin kendilerine göre değişen bazı katılımları da bulunmaktadır. Örneğin İbnülemin'in konağında sohbetlere katılmamın saz erbabı veya söz erbabı olmak üzere iki şartı bulunmaktadır. Bu şartları haiz olmayanlar, mahfilde yer almamakta ve davet edilmemektedirler. Bu hassasiyetin en önemli sebebi kuşkusuz edebiyat mahfillerinin edebi etkileşimi sağlama fonksiyonudur. Zira sohbet geleneğinin devam ettiği bu ortamlarda iletişim mutlaka edebiyat üzerinden kurulmakta ve ilk sahipleri tarafından bazı değişiklikler yapılmaktadır.

Tezinde edebiyat mahfilleriyle doğrudan ilişkili olduğunu düşündüğü için sanatkar hamiliğine de değinen yazar, Türkiye ve dünyada bu alanda yapılmış çalışmalarından bazı örnekler vererek konuşmasını sonlandırdı.

İstanbul Üniversitesi'nde Fars Dili ve Edebiyatı alanında tamamladığı "Medîhî ve Cennet-i Ahrâr Mesnevisi" başlıklı çalışmasıyla Esra Çakar, Kırkambar Tez-Makale Sunumlarının konuğu oldu.

12. yüzyıl şairlerinden Nizâmî'nin mesnevilerine kadar ulaşmış, Farsça ve Türkçe günümüze kadar yazılmıştır. Bu tip nazirelerden birçok nazire yazılmıştır. Bu tip nazirelerden birinin sahibi de Akkoyunlu Devleti Sultan Yakub dönemi şairlerinden Medîhî'dir.

Esra Çakar sunumunda *Mahzenü'l-esrâr* dan bahsettikten sonra söz konusu şairin, kullandığı "mavi" kelimesinden dolayı Türk olabileceğini belirtti. Daha sonra ise esere niçin *Cennet-i Ahrâr* isminin verildiğini açıkladı. Ayrıca sunumu yaparken metinden bazı kısımları paylaşmış ve ne anlama geldiklerini açıkladı ve *Mahzenü'l-esrâr* a ne kadar benzediği konusunda bilgiler verdi. Metinde 8 makale ve her makalenin sonunda da makaleyi açıklayan 8 adet hikâye mevcuttur. Eserin muhtevasına gelirse eser, besmelenin harflerinin anlatıldığı 100 beyitlik kısımdan sonra Allah'a hamd, tevhid,

münacat ve âlemin yaratılışı gibi başlıklardan oluşan bölümlerle devam etmektedir. Eserin yazılış amacı ve şairin diğer şairlerden farkından bahsettikten sonra Medhî eserini Hatimetü'l-kitâb bölümüyle sonlandırmıştır.

Tek nüshası olan ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan eser içerik, dil, üslup ve *Mahzenü'l-esrâr*'a benzerlik açısından incelendikten sonra konu ile ilgili dinleyicilerin soruları alınıp sunum tamamlanmıştır.

Şerif Muhittin Targan'ın Ud Tekniğine Katkısı: 6 Ud Taksiminin Analizi Bilen Işıқтаş

19 Kasım 2012
Değerlendirme: Merve Yamanoglu

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Kasım ayı Kırkambar Tez Sunum programı konuğu "Şerif Muhittin Targan'ın Ud Tekniğine Katkısı - 6 Ud Taksimi'nin Analizi" başlıklı yüksek lisans teziyle Bilen Işıқтаş idi. Işıқтаş, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı tezinde Targan'ı diğer ud icracılarından ayıran sol ve sağ el tekniği, özellikle sağ el mızrap tekniğine olan hakimiyetini ve belirlediği 6 ud taksimini makamsal ve teknik açılarından incelemiştir. Işıқтаş, Şerif Muhittin müziğinin içeriğini anlatırken, Şerif Muhittin Targan'ın müziğinin sadece müzik içinde ele alınamayacağını; müziğin üretim koşulları, dönemindeki

himaye durumlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtti. Şerif Muhittin Targan 1892 İstanbul doğumludur ve son Mekke Emirinin oğludur. Kesinlik taşımamakla birlikte, otuz yedinci kuşaktan Peygamber Efendimizin torunu olduğu belirtiliyor. Uda olan ilgisi ailesinden gizli geceleri ud çalmaya başladığı çocukluk yıllarına kadar uzanır. Öyle ki, o yaşlarda bedeni bu tempoya dayanamaz ve hasta düşer. Ailesi yaşadığı bu hastalıktan sonra ud dersleri almasına izin verir. On dört yaşından itibaren ayrıca viyolonsel eğitimi almaya başlar ve üç ay gibi kısa bir sürede önemli konçertoları çalabilir duruma gelir. Yüksek eğitimi beş yıl gibi bir zamanda hukuk ve edebiyat üzerine tamamlar. Targan Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceye hakiminin Birinci Dünya Savaşı sonrasında ailesinin bağlantıları sayesinde Amerika'ya gider ve birkaç sene ciddi bir yoksulluk çekerek kendini konserlere hazırlar. Targan'ın kişisel yelpazesinin fazlasıyla geniş ve sanatçının farklı kitlelerle iyi ilişkiler içinde olduğunu belirten Işıқтаş, "Bu dönemde de o kadar kadar sahip çıkılıyorsa o dönemde de o kadar gitmesinin bir mecburiyet olduğunu Mehmet Targan'ın yakın arkadaşlarından Mehmet Akif Ersoy, "Şarka Daver" şiirini Targan'ın Amerika'ya gitmesinin üzüntüsü ile yazmıştır.

Targan 1928 ve 1929 yıllarında Amerika'da ve dünyada tanınmasını sağlayan iki önemli konser verir. Dünyadaki en önemli keman virtüözlerinden biri eşliğinde, ilk kısımda uduyla ikinci kısımda ise viyolonselle konser verir. Işıқтаş,

burada bir virtüöz için hem iki enstrümanı iyi derecede çalmann hem de repertuarının oldukça kuvvetli olmasının önemine vurgu yaptı. Işıktaş'ın aktardığına göre Targan 13 Aralık 1928 konserinde viyolonsel ile Klasik Batı repertuarını ise ünlü virtüözlerden Segovia'ya benzetilmiş.

Işıktaş, Targan'ın udu çok iyi derecede çalmasında viyolonseldeki başarısının da önemli bir etken olduğunu belirtti. Bu iki farklı enstrümanı çalması, parmaklarını diğer icracılara göre daha farklı kullanabilmesine imkan sağlamış. Bu durum Targan'ı, daha sonra kendi eserlerini bestelerken de etkilemiş. Işıktaş, Targan'ın müzikle ilişkisinden bahsederken onun sözlü eserlerden ziyade enstrümantal eserlere yoğunlaştığını ifade etti. Eserleri ile ilgili bir diğer ayrıntı ise hiç çocuk sahibi olmamış Targan'ın eserlerine ayrıca Targan'ın ilk kez bir enstrüman için eser besteleyen isim olduğunu sözlerinin ud repertuarı için yazdığı eserler, saz semailerini ve üç adet sözlü eserden oluştuğunu belirtti.

Targan'ın yaşamının bir döneminde davet üzerine Irak'a gittiğini ve sonrasında orada kurduğu konservatuvarın Arap dünyası için çok önemli olduğunu belirten Işıktaş, Şerif Muhittin Targan'ın Irak'ta sadece müzik bölümünü değil, tiyatro ve heykel bölümlerini de kurduğunu ifade etti. Çok iyi bir ressam ve bir atıcı olan Targan, Safiye Ayla ile elli beş yaşında konservatuarda

icra heyetinde tanışır ve evlenir. 3 Mart 1953'te Saray Sineması'nda son konserini verir. Bu konserde kendisine Cemal Reşit Rey eşlik eder. Targan'ı daha sağlıklı dinleyebilmek için o dönemdeki diğer icralarla birlikte değerlendirilmek gerektiğine işaret eden Işıktaş, o dönemde daha çok mızrap vuruşları yakın olduğunu belirtti ve bu türü bir dinleme ile Targan'ın katkısının daha iyi anlaşılacağını sözlerine ekledi. Targan'a müzik dünyasından gelen eleştiriler ise Çinuçen Tanrıkorur ekolünü benimseyenler tarafından yöneltilmiş. Targan'ın eserlerinin de upki taksimleri gibi donuk olduğu ve arkasında ekol bırakmayan bir durum doğurduğu ifade edilmiş.

Işıktaş, Uşak bir saz semaisi dinletisi eşliğinde, Türk makam müziği çalgılarında taksim anlayışının geliştirilmesi ve taksim tavrının özelliklerinin ortaya konmasına dair bir örnek sundu. Viyolonsel çalmasını parmaklarını hangi sıra ile oynatacağını etkilediğini ve böylece kendine has ud çalışının Targan'a kendine has bir ses daha kazandırdığını ud eşliğinde gösterdi. Son olarak Işıktaş, günümüzde dahi farklı coğrafyalarda Targan'ın eserlerinin icra ediliyor olmasının önemine işaret ederek sunumunu sona erdirdi.

İlk Dönem Türk Romanında Ahlâk Ahmet Emre Polat

6 Aralık 2012
Değerlendirme: Zeynep Gümülluoğlu

Müslüman toplumların bir anlatı olarak "roman"la ilişkisi, karşılaştırmalı edebiyat teorileri için olduğu kadar İslam düşüncesi çalışmaları için de önemlidir. Roman'ın Tanzimat dönemiyle beraber Osmanlı'daki serüvenini Kırkambar Tez Sunumları çerçevesinde Ahmet Emre Polat'tan dinledik. Polat, sunumunda, öncelikle Tanzimat döneminde romanın bir anlatı türü olarak temellik edilmesine hangi şartlarda ve kabullerde gerçekleştiğine açıklık getirerek ilk romancıların roman ve ahlâk arasında kurdukları ilişkiyi değerlendirdi. Polat'a göre ilk dönemde Türk romanı, Batı romanı gibi belli süreçler dâhilinde toplumun, düşünce sistemlerinin ve bunların dönüşümlerinin bir sonucu değil, aksine toplumu ve insanların düşüncelerini dönüştürmek üzere belli amaçlar için üretilmiştir. Bu amaçların en baskını da "ahlâkın düzeltilmesi"dir; yani Aydınlanma felsefesinin hak, adalet, eşitlik gibi kavramları yeni ve sade bir dille halka anlatılmalı düşüncesi seslendirilirken roman, bu vazifeyi icra edecek bir araç olarak gazetesinin yanında yeni bir tür olarak yerini almıştır. Yazarlara göre romanın tezi Tanzimat'ın yaratacağı yeni insana eskinin kusurlu taraflarını göstermek ve yeni olanı düzenleyip eskiye adapte ederek tadil ve tehzip etmektir.

Tanzimat romancılarının düşüncelerinde dikkat çeken husus, batılılaşma çabaları sonucu gerçekleşen değişim sürecinde kendilerini ahlâkî korunması ve Batı geleneksel ahlâkın korunması ile sentezlenerek yeni ve çağdaş bir yoruma ulaşmayı ön planda tutmalarıdır. Ancak burada kastedilen İslâm ahlâkının, Asr-ı Saadet döneminde Hz. Peygamber tarafından o güne kadar tahrib edildiği düşünülen" ahlâk olduğu unutulmamalıdır. Roman yazarları ve düşünürler, geçmişin ahlâk anlayışını eleştirirken geçmişi "şîir" ile özdeşleştirerek ve şîiri de hayal dünyasının bir ürünü olarak kabul ederek iki eleştiriyi birleştirirler. Buna göre hayal dünyasının ürünü olan şîir, Türk insanının gerçekle bağını kopararak onu sadece duygusal yaşamak zorunda bırakmıştır. Duygu dünyasında hayalle yaşayan Osmanlı insanı, da uzaklaşmıştır. Bu durum insanın hem dünyasını hem de âhretini kuşatan ve her iki âleme de dengeli bir şekilde yaklaşan İslâm düşüncesinde de bozulmalara sebep olmuştur. Bu bozulmalar, doğal olarak ahlâkî alana da yansımıştır. Ahlâk konusunda yaşandığı düşünülen bozulma ile beraber toplumda, İslâm'ın kadın, hürriyet, siyaset, insan gibi olgulara vermiş olduğu değerler köhneleşerek âtıl hale gelmiş ve düşünce özgür bir şekilde gelişmemiştir. Bu sebeple roman yazarlarının romanlarında ele aldıkları konulara bakıldığında, ahlâkî açıdan yaşanan

çöküntünün sebebi bu köhnemiş yapıdır. Ahlâkî açıdan yaşanan bozulma ise düşünce ile beraber, bireyden topluma, toplumdan devlet sistemine doğru bir seyir izler. Roman yazarları bu noktada kendilerine vazife olarak benimsedikleri ahlâkın Batı düşüncesinin rasyonel ve akılcı formu ile beraber yeniden tanzim edilmesi fikriyle hareket ederler. Bunu gerçekleştirmek için geleneksel edebiyatın zirvesinde duran şirden uzaklaşma, hem geçmiş ile yapılacak hesaplaşmanın sahih olması için hem de eskiden farklı olarak yeni olmanın bir gereği şeklinde düşünülür. Buna paralel biçimde dil araçsallaştırılır ve roman bunun bir parçası haline gelir.

Polat, bu dönemde yeni aydın tipi ve romancı kimliğinin birleştiğini, bu sebeple gelenekçi, Batıcı ve sentezci şeklinde sınıflandırabileceğimiz ahlâk anlayışlarının referans noktaları olarak ele alınabileceğini gösterdi. Ancak bu referansların çakışma noktaları da vardır. Söz gelimi sentez Batıcı anlayışı temsil eden Halide Edip'te bağlayıcı ve belirleyici bir din etkisi söz konudur. Bu durum roman yazarlarının ideal bir ahlâk düşüncesi benimsesinden ve toplumsal kaygılardan bağımsız hareket etmediklerini gösterir. Öte yandan roman, kendisinin ortaya çıkmasına sebep olan düşünceleri ve Batı toplumunda mevcut fikirleri başka formlarla da olsa Türk düşüncesine taşımıştır. Aydınlanma felsefesi ile başlayan bu süreçte gelişen ve romanın ana izleklerini oluşturan Hümanizm, milliyetçilik-ulusçuluk ve feminizm gibi kavramlar, İslâm ahlâkı ile bağlantıları

kurularak Türk düşüncesinde yerini alırken roman bunları halka taşıyan bir araç vazifesi görür.

Polat, Ahmed Midhat Efendi, Namık Kemal, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Fatma Aliye Hamm, Halide Edip Adivar ve Halit Ziya Uşaklıgil'in eserleri çerçevesinde dönemin ahlâk anlayışını yansıtır ve bu anlayış üzerine şekillenen görüşleri açısından da değerlendirir. Yazar, son tahlilde romanları klasik İslâm ahlâk felsefesi, Tanzimat, çağdaş Türk düşüncesi, edebiyat, roman, şiir, batılılaşma, modernleşme, milliyetçilik, kadın ve erdem kavramları açısından karşılaştırarak tartışır.

SAM Kırkambar Kitap

Geç Osmanlı Dünyasında - Mimarlık ve Hafıza - Arşiv, Jübile, Âbide Alev Erkmen

30 Kasım 2012

Değerlendirme: Nermin Tenekeci

Alev Erkmen, *Geç Osmanlı Dünyasında Mimarlık ve Hafıza - Arşiv, Jübile, Âbide* (Metis: Akın Nalça Kitapları, 2011) adlı kitabının ardında yatan temel niyetler ve araştırmasının seyirinde kendisine durduğu gelen odak noktaları üzerinde durduğu konuşmasında özetle şu mevzular üzerinde yoğunlaştı:

Kitapta, Geç Osmanlı dünyası Osmanlı modernleşmesinin üç

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

karakteristik devresini tanımlayan Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerine ayrılıyor. Bu üç dönemde devlet söylemine yön veren baskın ideolojik öge sırasıyla, rasyonelleşme, monarşik bir bürokratikleşme, yenilikçi bir modernleşme ve devrimci/

Her biri hem bir kavram hem bir yapı türü hem de bir resmi söylemin ögesi olan Tanzimat *jübile* ve *abideyi* temsilen ise Hazine-i Evrak Binası, döneminin arşivi olan Hazine-i Evrak Binası, inşa edilen yüzlerce jübile yapısı ve II. Meşrutiyet yıllarının abidesi olan Abide-i Hürriyet ele alıyor. İlk Osmanlı arşivinin kuruluş süreci, jübile yapılımların reel-politik amaçları ve ilk ulusal abideyi ortaya çıkaran gerilimli süreçleri içeren bu tarih büyük sadece Osmanlı dünyası için değil birçok toplum ve pek çok üretim dalı için büyük değişimlerin yaşandığı ve I. Dünya Savaşı'nı yaratan koşulların üst üste birikmeye başladığı olağanüstü bir dönem.

Arşiv (Hazine-i Evrak binası) - Tanzimat dönemi - rasyonelleşme bir bürokratikleşme

Bütünıyla 19. yüzyıl icadı bir kurum olan arşiv, Osmanlı'da Tanzimat'tan kısa bir süre sonra yeni yönetimin rasyonelleşme tutunma çabaları içinde yaptığı ilk icraatlardan biri. Avrupa'daki birçok arşiv, başına ulusal, kamusal gibi isimler alarak yurttaşların kullanımına açılmışken, bürokratik düzenin daha sağlıklı ve kolay idame ettirilmesi gayesiyle yapılan ve sadece bürokratların kullanabilmeleri için tasarlanan

Hazine-i Evrak binası, Osmanlı'da tamamen bu mekanizmanın bir parçası olarak işliyor. Bina ancak çok uzun yıllar sonra diğer 'seçilmiş' kişilerin kullanımına açılıyor ve tarihi barındırmanın yanı sıra tarih yazabilme bu süreçte başlıyor.

Burada korunacak olan belgeler üç tarihsel döneme göre tasnif ediliyor: 1786-1839 arası dönem; 1839 ile arşivin açılışı arasındaki dönem; arşiv kullanma açıktan sonraki dönem. Bu kronolojik düzenleme, Tanzimat'ın geçmişi nasıl tanzim ettiğine dair önemli ipuçları barındırıyor; diğer bir deyişle, Tanzimat yönetimi kendi arşivini tanzim ederken kendisini bir milat olarak kabul ediyor.

Jübile (yüzlerce jübile yapısı) - II. Abdülhamid dönemi - monarşik modernleşme

Bugün farklı mânâlarda kullanılsa da aslında bir yöneticinin tahta geçme yıldönümü anlamına gelen jübile, kitapta çok sayıda büyük ve küçük hatıra yapılarını temsil ediyor: saat kuleleri, çeşmeler, hükümet konakları... Erkmen, II. Abdülhamid dönemindeki 'imar patlaması'nın cülus yıldönümleri ve kutlamaları bütünlüğüne bütünlüğüne bütünlüğüne padişahlığı yüceltmenin bu bölümde bir yapı faaliyeti ile birlikte gündeme gelmesini anlamlı buluyor. Jübilelerin iki başat kamusal buluşma aracından biri olan basın büyük ölçüde sarayın denetiminde. Cülus yıldönümlerinde (basın ve vergi affının da etkisiyle) gazetelerde özel sayılar yayımlanıyor ve marş ilaveleri vs. veriliyor. Diğer

kamusallaştırma aracı olan mimarlık ise bu tür meşrulaştırıcı amaçlar için bambaşka bir alan açıyor ve her yeni yapı, propaganda ağını mimari üzerinden yeniden düşünmek için bir zemin hazırlıyor. Erkmen'e göre, bir yandan saltanatın sorgulanmaya başladığı ama bir yandan da onun yüceltildiği, sultanın rolünün, saltanatın, 'baba'lığının hatırı sayılır bir şekilde topluma farklı kanallardan empoze edildiği bu ironik dönemi basit bir geçmiş nostaljisi olarak değerlendirmek hayli eksik kalır. Yaklaşan yeni yüzyılın araçlarının da yardımıyla bir propaganda ve meşrulaştırma kampanyasının görüldüğü bu yıllar, aynı zamanda –son imparatorluklar arasındaki diplomatik dengelerin kurulmaya çalışıldığı– çok diplomatik bir dönemdir. Tüm bu inşa faaliyeti, sembolik yapı alışkanlığı bulunmayan bir ülkenin ilk anıt denemeleri olarak okunabilir.

Abide-i Hürriyet - II. Meşrutiyet dönemi - devrimci/yenilikçi bir modernleşme

31 Mart Ayaklanmasındaki askeri kayıpların anısına yapıldığı söylenen ama aslında yeni iktidarı meşrulaştırmak üzere dikilen Abide-i Hürriyet aynı zamanda devrin romantizminin de bir yansıması. Daha birinci yılında II. Meşrutiyet'in görsel ikonografisinin arasında yerini alan abide, birbirlerine pamuk ipliğiyle bağlı bir toplumu arada tutacak bir ulusalcılık inşa etmek zorunda olan yeni yönetimin kendini ölümsüzleştirme araçlarından biri ve aynı zamanda hem bir anıt hem bir mezar hem de bir namazgâh işleviyle farklı kesimler arasında uzlaşmayı sağlayan ve hepsi arasında bir denge kuran başarılı bir proje.

Erkmen, Meşrutiyet yönetiminin, daha önce tepki gösterdiği II. Abdülhamid dönemi cülus yıldönümlerine benzer kutlamalar düzenlemesini düşündürücü buluyor. Yazara göre Abide-i Hürriyet aslında iki kez inşa edildi; ikincisi Osmanlı dünyasının simgesi olarak gazetelerin sayfalarında ve paralarda, madalyalarda vb. hemen her alanda görebileceğimiz Abide-i Hürriyet'ti. İnşası uzun süren ve ancak 1911'de, diğer bir deyişle Meşrutiyet'in itibarının içeride ve dışarda azalmaya başladığı bir dönemde tamamlanabilen abide yazık ki mimarların yapılarla ilgili paylaştığı acı kadere yenik düşüyor. Onun ölümsüzleştirmeye çalıştığı süreçle kurulan tarihsel bağımız öyle bir noktada dağılıyor ki abideyle kurduğumuz reel ilişki kopuyor ve o artık sadece tarihsel bir nokta olarak kalıyor.

Şüphesiz Erkmen'in bu çalışmasıyla tartışmaya açtığı önemli meselelerden biri mimarlık ile hafıza arasında kurduğu bağ. Yazar tüm bu yapıların hafızayla ilişkisini, her birinin söz konusu dönemin geçmişle ilişkilendirilmesi bakımından oynadığı rol üzerinden kuruyor; bu minvalde, bilinen dünyanın ayakların altından çekildiği Geç Osmanlı'da onu yeniden tanıdık hale getirebilmenin ve kimi zaman da onun üzerine yeni bir dünya inşa etmenin yollarından birinin hafıza ve geçmişle ilişkileneceğinden geçtiğini bir kere daha teyit ediyor.

Erkmen'e göre, her yapı türünde, her tarihsel anda ve her toplumsal grup için yeniden tanımlanabilecek bir ilişki bu. Hafızamız bu kadar

önem kazanması, mikro tarihçiliğin büyük fotoğrafların gerçek hikâyelerine ulaşmanın bir aracı olarak görülmesi ile açıklanabilir; çünkü geçmiş aslında bugünün kurgusudur ve hafızanın temel işlevi de aslında değişime anlam vermektir.

SAM Sanat Tarihine Mümkün Bakışlar

Müzelerde Eğitim Etkinlikleri

Kadriye Tezcan Akmehtem

18 Ekim 2012

Değerlendirme: Zeynep Gükgöz

Müze eğitimi dediğimiz zaman ne anlıyoruz? Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi'nde öğretim üyesi olan konuğumuz Kadriye Tezcan Akmehtem bu soru ile konuşmasna başladı. Kendisiyle "Sanat Tarihine Mümkün Bakışlar" dizimizin on ikinci oturumunda sanat tarihi disiplininin depoları olma vazifesi gören müzelerin biriktirdiklerinin insanların eğitimlerine nasıl ve ne derece etkin katkılar sağlayabileceğinin peşine düştüğümüz bir konuşma gerçekleştirdik.

"Müze eğitimi dediğimiz zaman ne anlıyoruz?" sorusu, müze etkinlikleri çerçevesinde gerçekleştirilen her bir programı, okul gezilerini, konuşma dizilerini cevap olarak düşündüğümüz halde, düzenlenen sergilerin de bu soruya verilecek cevaplardan biri olabileceğini hiç düşünmediğimiz gerçeğini ortaya çıkarmasıyla ilginçti.

Aslında bu çalışmaları bir anlamda kişilerin müzelere giriş çıkışlarını artırmak ve bir yakınlık kurma gayreti olarak okumak da mümkün. Nihayetinde, müzelerin görevi koruma ve araştırmanın ötesinde iletişim de sağlamak. Kendinden haberdar etmek, elindekileri toplum yararına sunmak, bir anlamda koleksiyon merkezli yaklaşımın yerini izleyici merkezli yaklaşımın almamasıyla paralel bir gelişme.

Konuğumuz müze eğitiminin tanımını şu şekilde verdi: Müze nesnelere ve koleksiyonları aracılığı ile izleyicilerin gelişimine ve yaşam boyu eğitimine katkıda bulunma; yani bireylerin öğrenmesinde müze nesnelere aracılık etmek. Böylelikle bireyin bilgi, beceri, tutum, inanç ve düşüncelerinde değişimi sağlamak.

O zaman izleyici gruplarının değişkenliğine bağlı olarak farklı kişi ve gruplara yönelik çalışmalar gündeme getirilmeli, elde mevcut koleksiyonların yorumuna gidilmeli ve nasıl aktarılacağına kafa yorulmalı, farklı yaş gruplarına farklı öğrenim modelleri geliştirilmeli.

Etkin bir eğitim aracı oldukları yadsınmayacak müzeler bu doğrultuda sergiler düzenlemekte (ki temel iletişim işlevini gerçekleştirdiği alandır), eğitim programları sağlanarak yol alınabilir (ki farklı işbirlikleri sağlanarak yol alınabilir) ve de yayımlar yapmakta (ki bunlar artık sadece sergi katalogları ile sınırlı değildir).

Bu eğitimlerin işlerlik kazanabilmesi için müzelerin bu durumun farkında olmaları, eğitim politikaları oluşturmaları, bu iş için bölüm açmaları ve uzman kişiler istihdam etmeleri gerekmektedir.

90 sonrası yıllar müze eğitiminin ayrı bir alan kabul edildiği yıllardır ve her bir müzede eğitim bölümleri kurulmaya başlanır ya da en azından eğitim çalışmalarını başlatılır. Daha önceleri müzelerin halka açıldığı zamanlarda müzeler ve eğitim misyonları birlikte düşünülmüştü. 19. yüzyılda ise doğrudan eğitim amacıyla pek çok müze kurulur. 20. yüzyılda ise sistemlere başlar ve müze eğitimi bilimsel yaklaşımlar önem kazanır. Yetişkinlere yönelik çalışmalar ise 50 sonrası bulur. İletişim ayağı da bu tarihten sonra eklenir.

Konuğumuza göre maalesef Türkiye'deki müze eğitimi çalışmaları yeterli değil. İstanbul'dan ve Anadolu'dan sevindirici birkaç örnek dışında daha kat edilmesi gereken çok yol var. Önce bir durum tespiti yapılması, ardından ne yapmak istiyorum, neye ihtiyacım var, nasıl ilişkiler kurabilirim diye doğru yolları çizilebilir. Bir de Kadriye Tezcan Akmehtem, Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Bölümü'nün, gönüllü gruplarla birlikte yapıldıkları bir tarih öğretimi konusunda yaptıkları bir pilot çalışmadan bahsetti. Önce ihtiyaçları belirlemiş, ardından hem öğretmenlere hem gönüllülere hizmet içi eğitim verilmiş, ortak değerlendirmeler ve çocuklardan alınan geri dönüşlerle projeyi sürekli geliştirmişler. Yaşadıkları bu ciddi tecrübe ile, niyet ve isteğin önemini, her zaman yapılabilecek çok şey olduğunu görmüşler. Yalnız, standartların oluşturulması, daha üst düzeyde düzenlemeler gerektiği de aşikar. Uluslararası kurumlara (ICOM gibi) üyelik bu

standartları biraz sağlasa da yeterli değil. Kısa vadeli projeler anı kurtarıyor. Müze eğitimleri ise uzun vadeli çalışmaların dönüşleri gibi yapılarak yeni hedefler çizilmesi gerekli.

Dinleyicilerden birinin paylaştığı 1936 tarihli dünyada koruma amaçlı ilk laboratuvarın (Topkapı Müzesi'nde açıldığı bilgisinden) çoktan kapatıldı) bugüne geldiğimizde artık koruduğunun ne olduğunu bilmeyenler ile envanter çalışmalarının hâlâ beklenen düzeye erişememesi sorunları göz önüne alındığında, müzelerin neyi koruduğunu bilmeden neyin eğitimini vereceği sorusu manidar. Burada, öncelik kavgasına girmeden herkesin kendi yapabileceklerinin peşine düşmesi ile bir gün bir yerde mutlaka buluşulacağı temennisi ile programımızı nihayete erdirdik.

SAM Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları

Türk Tarih ve Edebiyatında Kültür Aileleri

Kemal Yavuz

16 Kasım 2012

Değerlendirme: Mukadder Gezen

Klasik Türk edebiyatı sahasına, "Türk Tarih ve Edebiyatında Kültür Aileleri" başlığıyla yeni bir konu ve bakış açısı sunan İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Kemal Yavuz, Sanat Araştırmaları

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

Merkezi'nin Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları program dizisinin Kasım ayı konuğuydu. Türk tarih ve edebiyatında aynı aileden eser vermiş kişiler bulunduğuna dikkat çeken Yavuz, bu aileleri "kültür aileleri" olarak adlandırmanın mümkün olduğunu söyledi.

Yavuz, tarihsel süreç içerisinde eser veren şahsiyetlerden tek başlarına kalanları çeşitli örnekler üzerinden değerlendirdi: Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*'i yazmış fakat âdeta kendi göğünde tek bir yıldız olarak kalmıştır. *Atabetül-Hakayık* yazarı Edip Ahmed Yükneki, *Divanü Lugati't-Türk* yazarı Kaşgarlı Mahmud da aileleri içinde eser veren tek isim olarak edebiyat tarihimizde yerlerini alırlar. Yavuz'un, "kültür aileleri" olarak tanımladığı aileler ise aile içinden en az iki, üç kişinin ve yahut da ondan sonra gelen torunları yazar-çizer olup edebiyat, tarih ve kültür alanlarında eser vermiş kimselerdir.

İslamiyet öncesi dönemde, Kültügin ve kendi adına anıt diken Bilge Kağan ile yeğeni Yollug Tigin, ilk kültür ailesi olarak karşımıza çıkar. Biri tarihi yazarken, diğeri onun yazım işlerini yapmıştır.

İslamiyet sonrası dönemden, 13. yüzyıla, yani Alaeddin Keykubat'ın davetiyle Anadolu'ya gelen Mevlâna'nın babası Bahaüddin Veled ile başlayan *Mevlâna nesli* ortaya çıkncaya kadar, Türk tarihinde başka bir kültür ailesine rastlamıyoruz. *Mevlâna nesli*, 13. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar devam etmiş çok büyük bir kültür ailesidir.

Aynı dönemde Hz. Mevlâna neslinin paralelinde bir başka kültür ailesi daha vardır: *Baba İlyas ailesi*. Âşık Paşa'nın dedesi olan Baba İlyas, müritleriyle, devleti

bile korkutacak güce sahiptir. Nitekim I. Alaeddin Keykubat, Baba İlyas hakkında gizliye araştırma yaptırıp onun irşatlarının yerli yerinde olduğunu görünce vazifeye devam etmesini istemiştir. Ancak, aslen Hristiyan olduğu söylenen Baba İshak adlı bir talebesi isyan çıkarıp hadiseden sonra Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa devlet takibine uğramıştır. Muhlis Paşa, Hz. Mevlâna'nın vefatından iki sene önce doğan oğlu Âşık Paşa'yı babasının müritlerinden Şeyh Osman'a emanet eder ve onu yetiştirmesini, kızıyla evlendirmesini ister. Baba İlyas'ın bu aileyi üç yüzyıl yazarı Âşık Paşa ile bu aileyi üç yüzyıl devam eden bir kültür hareketinin başı olarak görüyoruz. Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin de *Menâkıb-ı Kutsiyye* adında bir eseri vardır. Âşık Paşa'nın Osman Bey adına hutbe okunurken, Osman Bey kılıç kuşanırken oradadır. Âşık Paşa da, Âşıkpaşazade de Osmanlı hükümdarlarıyla yan yanadırlar. Âşıkpaşazade, I. Mehmed'in de, ganimetler paylaşılırken de padişahlarla beraberdir. *Tevarih-i Âl-i Osman*'i yazmıştır. Osman Bey nesli tarihi yaparken bu aile de tarihi yazar. Bu kültür ailesi II. Bayezid devrinden sonraki bir zamanda tarihten çekilir.

Böylelikle 13. yüzyılda iki büyük kültür ailesinin, Hz. Mevlâna neslinin tarikat yoluyla, Baba İlyas neslinin Âşıkpaşazade'nin ise tarih yazımı ile faaliyetlerine devam ettikleri görülüyor.

Yavuz, 14. yüzyılda küçük kültür aileleri olduğuna da değindi.

Süheyl ü Nevbahar'ı yazmaya başlayan Hoca Mesud'un yeğeni İzzettin Ahmed'dir. Yeğenin ölümü üzerine eseri Hoca Mesud tamamlar. Aynı şekilde *Hüsrev ü Şirin*'i yazmaya başlayan Şeyhî ölünce devreye yeğeni Cemâli girer. Sultan I. Mehmed döneminde yeni bir kültür ailesi ortaya çıkar ve Yazıcı Salih ile oğulları Ahmed-i Bican ve Yazıcıoğlu Mehmet'in edebi faaliyetleri bu asrı doldurur. Ayrıca Selçuklu tarihini yazan Âli isimli bir zatın da Yazıcı Salih'in oğlu olduğu söylenmektedir. Bu şekilde eser veren aileleri "küçük kültür aileleri" olarak adlandırabileceğimizi söyleyen Yavuz, Fatih devrinin sonunda Akşemseddin ve oğullarının da küçük kültür tarihini olarak ekledi. Akşemseddin'in büyük oğlu âlim bir kimsedir, en küçük oğlu edebi faaliyetler içinde olan Hamdi'dir. *Mevlid*, *Leyla ile Mecnun*, *Ahmediyye*, *Yusufl u Zeliha* adlı eserleri vardır.

Bir kültür ailesi olarak: Osmanlı Hanedanlığı

Kemal Yavuz, Fatih devrini bitirdiğimiz zaman yeni ve büyük bir kültür ailesinin ortaya çıktığını söylüyor. Bu kültür ailesi Osmanlı Hanedanlığıdır. Fatih'le başlayan nesil, ilk ve büyük divanını da Fatih ile vermiştir. Çocukları Cem ve Bayezid de babaları gibi şairdir. Cem'in, Asya'dan bir mesnevi tercüme ettirmesi, Sarı Saltuk'un menkabelerini toplatması ise babasından farklı bir kültürel faaliyet olarak görülür. Böylece, Osmanlı Hanedanlığını bir kültür ailesi olarak da değerlendiren Yavuz, bunun nedenlerini sıralarken Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda üç şeyin mühim olduğunu belirtiyor: Gaza ruhu, alfabe

birliği ve geçmişten gelen tarihin devri meselesi. Osmanlı Hanedanlığının bir kültür ailesi olarak ortaya çıkmasına yol açan bu etkenlerdir. Ancak, 1300 yılında kurulan Osmanlı Devleti, ilk eserini 1409'da *Mevlid* ile vermiştir. Kemal Yavuz, devletlerde edebi faaliyetlerin birden bire oluşmadıklarına, Osmanlı'da bir asra yayılan bu sürenin Germiyan Beyliğinde altmış sene içerisinde gerçekleştiğine dikkatleri çekiyor. Bu durumda, Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın durumdan sonra gelen Yakup Bey'in şair ve yazarlara verdiği desteğin büyüklüğü ortaya çıkar. Osmanlı Hanedanlığı ise 400 sene devam edecek bir kültür ailesidir.

Osman Hanedanının paralelinde Timur'un kendisi ve çocukları, bu dönemdeki ayrı bir kültür ailesi olarak karşımıza çıkar. Timur'un bizzat kendisinin yazdığı bir kitabe vardır. Hüseyin Baykara'dan başlayarak Babür Şah'a kadar hepsi Timur hanedanlığına mensuptur.

Prof. Yavuz, kültür ailelerini bu şekilde tanıttuktan sonra her bir kültür ailesinin Türk tarihinde farklı roller üstlendiklerini ve farklı mesajlar taşıdıklarını iki büyük kültür ailesi üzerinden örneklendirdi:

Hız. Mevlâna zamanı, bir parçalanma ve ayrılıklardan işgal edilir. Böyle olunca Hız. Mevlâna, *Mesnevi*'sinde ayrılıklardan şikayet etmektedir. Yavuz, *Mesnevi*'nin ilk beytinin tasavvufî tarafı ağır basmakla beraber tarihsel koşullardan duyulan ıstırabın da sesi olduğu görüşünde. *Mesnevi*'deki diğer hikâyelerle de bu görüşü destekleyen Yavuz, tarikat

yolu ile faaliyet gösteren bu kültür ailesinin taşıdığı mesajı “ayrılıkların zararları” olarak ifade etti.

Mevlâna’dan elli sene sonra, devrin diğer büyük bir kültür ailesi olan Baba İlyas ailesinden gelen Âşık Paşa ise “birliğin faydalarını” anlatacaktır. Yavuz, *Garibnâme*’den anlattığı hikâyelerle Âşık Paşa’nın taşıdığı mesajın “birliğin faydaları” olduğunu dile getirdi.

Türk tarih ve edebiyatındaki “kültür aileleri”ni buldukları tarihsel süreç içerisinde ele alıp her kültür ailesinin taşıdığı mesajları ilim âlemine tanıtan Yavuz, Osmanlı hanedanlığının diğer kültür ailelerinden ayıran padişahların bizzat eser üzerine, Osmanlı padişahlarının bizzat eser vermelerinin kültür ve sanat hareketlerini daha ileri götürdüğünü belirtti. Kültür hareketlerini daha ileriye götüren bu özelliği ise Osmanlı padişahlarının henüz sancaklarda yetişirken kazandıklarının altını çizdi. Çünkü padişahlığa hazırlanan her şehzade sancakları birer “küçük saray” haline çevirmek, kültür hareketlerini desteklemek mecburiyetindedir.

Fars Edebiyatının Oluşumunda Türk Dil ve Kültürünün Etkisi İsrafil Babacan

29 Aralık 2012
Değerlendirme: Turgay Şafak

Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından
düzenlenen Klasik Türk Edebiyatı

Konuşmaları’nın sekizinci oturumu Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden Doç. Dr. İsrafil Babacan’ın katılımıyla gerçekleşti. Konuşmasına İran üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulan edebiyat kitaplarında Türklere ve Türk edebiyatına yaklaşımlarının oldukça sorunlu olduğunu belirterek başlayan İsrafil Babacan İran ve Türkiye’den konuya dair örnekler verdi. İranlı meşhur edebiyat tarihçisi Zebihullah Safa’nın *Tarih-i Edebiyat der İran* adlı eserinden ve Türkiye’den ise Fuad Köprülü ve Nihad Sami Banarlı’nın konuya dair eserlerinden örnekler verdi.

Öncelikle Fuad Köprülü’nün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserindeki İran edebiyatı başlıklı bölümünden hareketle İran edebiyatına yaklaşımı hakkında şunları söyledi: “Eski bir medeniyetin merkezi ve başlangıcı olan İran’ın daha Kiyâniyan zamanında bile milli bir edebiyata malik olduğu muhakkaktır.” Yine Köprülü Türklerin İran edebiyatını model almaları hususunda ise şöyle demiştir: “Türkler İslam medeniyet ve edebiyatı ile temas ve ona alışarak kendileri de o yolda bir medeniyet vücuda getirmek istedikleri zaman yani hicri beşinci yüzyılda coğrafi mevki gereğince kendileriyle eskiden beri siyasi ve iktisadi münasebetlerde buldukları Acemlerin edebiyatı belirli şekiller ve kaideleri ve mükemmel numuneleri ile tam bir klasik edebiyat halini almıştır. Böyle olunca Türkler Maveraünnehir’deki Türk saraylarında büyük bir mevki kazanmış olan bu edebiyatın şekil ve kaidelerini esaslı bir şekilde alarak onun vücuda getirdiği numuneleri taklide başladılar. Acem edebiyatı

yüzyıllar boyunca Türkler için örnek oldu, yalnız kelime ve nazım şekilleri değil hatta Acem ruh ve zevki de edebiyatımızda hükümran olmaya başladı.”

İsrafil Babacan daha sonra bir diğer edebiyat tarihi yazarı olan Nihad Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde İran Edebiyatına yaklaşımın şu şekilde aktardı: “Mensup ve manzum eser ve tesirleriyle gerek Arap Edebiyatı gerek Klasik İran Edebiyatı sanatı yalnız kendileri için değil, bizim Türk edebiyatının yalnız örnek olmuştur. Üstün bir klasik sanat terbiyesiyle İslami Türk Edebiyatının yüksek ilk simaları değil, bu edebiyatın yüksek devirlerinin en büyük şairleri de eski Arap ve İranlı ustaları devamlı saygı ve bağlılıkla takip etmişlerdir.” Böylece, Türk edebiyatı tarihi araştırmacılarının İran edebiyatına yaklaşımlarını bu örnekler üzerinden değerlendiren Babacan, hem Köprülü hem de Banarlı'nın milliyetçi düşünce yapısına sahip olmalarına karşın İran edebiyatını oldukça yüceltici bir bakış açısıyla ele aldıklarını söyledi.

Konuşmacı, İran edebiyat tarihi araştırmacılarının Türk edebiyatına yaklaşımlarına örnek olarak ise daha önce de belirtilen *Tarih-i Edebiyat der İran* adlı hacimli eserin müellifi Zebihullah Safa'nın görüşlerine yer verdi. Safa'nın, eserinde hicri beşinci yüzyılda sosyal ve ekonomik durumdan bahsederken “Gulâmân ve Kenîzekân-ı Türk” adlı bir başlık açarak daha başlıkta Türkleri küçük görmeye başladığını belirten Babacan, Türklerin Abbasi ordusu hariç tarihin hiçbir döneminde köle olmadıklarını belirtti. Safa'nın ayrıca Türk

cariyelerle evlenen İranlıların soylarının bozulduğunu ileri sürdüğünden, Selçuklu döneminden bahsederken bu dönemin sarı ırka mensup kölelerin hakimiyeti diye adlandırdığından bahseden Babacan, Safa'nın Türkleri hakir gören görüşlere sahip olduğunu da sözlerine ekleyerek oturumun asıl konusuna geçiş yaptı.

Bir edebiyatın bir başka edebiyata etkisi hususu incelenirken dört konunun göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret eden İsrafil Babacan bunları şu şekilde sıraladı:

1. Kelime seviyesindeki etki
2. Gramer, üslup ve edebi şekil ve tarzlar seviyesindeki etki
3. Kültür ve edebi malzeme etkisi
4. Patronaj etkisi

Bu sıralanan etkilerden en zayıfının kelime seviyesindeki etki olduğunu, zira hiçbir medeniyet dilinin diğer dillerden etkilenmemesinin düşünülemezceğini belirttikten sonra asıl önemli etkinin gramer, üslup, edebi malzeme ve en önemlisinin patronaj etkisi olduğunu ifade etti. Türkçenin Farsça üzerindeki kelime seviyesindeki etkisinden bahsederken henüz bu konu hakkında ne Türkiye’de ne dünyada ciddi çalışmalar yapılmadığını dile getiren Babacan, bu konu ile ilgili yapılmış ilk çalışmanın Fuad Köprülü’nün 1938 senesinde sunduğu “Yeni Farsideki Türkçe unsurlar” adlı makale olduğunu ve burada Köprülü’nün 280 Türkçe kelime tespit ettiğini söyledi.

Konu ile ilgili ikinci çalışma ise Gerhard Doerfer tarafından hazırlanmış *Türkische und mongolische elemente in neupersischen* (Yeni Farsçada Türkçe ve Moğolca unsurlar) adlı eser olup bu eser de 2545 Türkçe ve Moğolca sözcüğün Deri Farsçasında kullanıldığını tespit etmiştir. Günay Karaağaç'a göre bu eserin iki önemli zaafı vardır; birincisi Türkçe ve Moğolca kelimelerin ayrılmamış olması, ikincisi ise günümüzde kullanılan pek çok Türkçe kelimenin kitapta yer almamasıdır. Konu hakkında yapılmış en geniş çalışma ise İran'da Adil İrşadiferd'in hazırladığı *Ferheng-i Vâjegan-i Türki der Zebân ve Edebiyât-ı Fârisî* adlı kitaptır. Bu eserde müellifin sadece klasik Farsça sözlüklerdeki Türkçe olarak belirtilmiş kelimeleri tespit ederek 3000 kelimeyi ortaya çıkardığını söyleyen Babacan konuşma dilinin incelenmediğini sözlerine ekledi.

Gramer, üslup, edebi şekil ve tarzlar seviyesindeki etkinin daha büyük ve önemli bir etki olduğunu söyleyen Babacan bu konunun kimsenin dikkati çekmediğini iddia etti. Bu konu hakkında bazı düşünceleri olduğunu ama henüz bunların kantlanmamış olduğunu söyledi.

Konunun dilciler tarafından araştırılması gerektiğini belirten Babacan, Pehlevicede olduğu halde Deri Farsçasında ortadan kalkmış dişlilik-erillik meselesi, gül-rû, peder-zen, ru-siyeh gibi terkiplerin Farsça fillerde yapısına uymaması ve bazı Farsça fillerde ettirgenlik ve oldurganlık yapılarının Türkçeye benzemesi gibi konuları örnek olarak verdi.

Nazım şekilleri açısından etkinin de önemli olduğunu belirten konuşmacı Fars şiirinde *rubâin* Türk nazım biçimi olan *tuyuğ*dan etkilenecek şekilde ortaya çıkmış olabileceğini sözlerine ekledi. Bunun yanında

şehrengiz türünün ilk dönemlerde Farsçada bulunmadığı ve Türkçe şehrengizlerden etkilenecek şekilde yazıldığını belirtti. Üslup açısından da Türkçenin Fars edebiyat üsluplarını etkilediği belirten Babacan, buna 17. yüzyıl şairlerinden Tarzi-yi Efsâr'ın kendine has üslubundan örnekler verdi.

Kültür ve edebi malzeme açısından etkilere dair örnekler verirken dönemin şairlerinin Türk İran kültürlerine bakışlarını yansıtan beyitlerden faydalanan Babacan ilk dönem şairlerinin pek çoğunun şiirlerinde Türkleri övdüğünü ve İran kahramanları karşısında Türk Sultanlarını yüceltmesini ifade etti.

Türk kültürünün Fars Edebiyatına etkisi konusunda en önemli ve belirgin unsurun patronaj olduğunu belirten Babacan, İran'da Gazneliler'den itibaren yirminci yüzyıla kadar Türklerin hükümdar olduğunu ve Gazneli, Selçuklu, İlhanlı ve diğer Türk hükümdarların saraylarında çok sayıda şair bulunduğunu ve sultanların pek çok caize ve hediyeler vererek şairleri teşvik ettiğini sözlerine ekledi.

İranlı araştırmacıların patronaj konusundaki görüşlerini eleştiren Babacan, Şibli Numanî'nin "İran'da şiir ve şairlik devletlerin bereketiyle ortaya çıkmış ve her yöneticinin zevk ve anlayışıyla doğru orantılı olarak gelişmiştir" görüşünü aktararak Gazneli Mahmud'un Unsuri ve Zinefi'ye yazdığı şiirler karşılığında elli bin dirhem verdiğini, Selçuklu sultanlarının şairlere çok iyi davrandığını ve Sultan Sencer'in şairleri bizzat ziyaret ettiğini sözlerine ekledi.

Konuşmasını konuya dair önemli anekdotlarla zenginleştiren Babacan konuşmasını dinleyicilerden gelen sorulara cevap vererek sonlandırdı.

Öznel Deneyim Mekânı Olarak Biyolojik Hafıza: Hafızanın Bilinç ve Benlikle İlişkisi Eyüp Süzgün

20 Ekim 2012
Değerlendirme: Zeynep Lübeyna Bilici

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin yeni başlattığı SanatHafıza toplantı dizisinin ilk konuğu Eyüp Süzgün'dü. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde "İndirgemeci-Olmayan Ben-Merkezli Bir Bilinç Yaklaşımı" konulu doktora çalışmasını sürdüren Süzgün, hafıza, bilinç ve benlik ilişkisi üzerinden "öznel deneyim" problemini içeren bir konuşma yaptı ve sanatın öznel deneyim mekânı olan "biyolojik hafıza"yla ilişkisine değindi. Süzgün sunumuna hafıza, bilinç ve benlik sorunlarına genel bir girişle başladı ve bu meselelerin tarihsel arka planını ve ayırıştırıcı noktalarını aktardıktan sonra, temel mesele olan öznelliğe ve öznelğin hafızayla ilişkisine değindi. Önce hafızayı kendi içerisinde tasnif eden hafıza-bilinç yaklaşımları, ardından hafıza-bilinç ilişkisini açıklayan modelleri, son olarak da bu modellere benliğin eklenmesiyle insana özgü bir biyofiziksel zemine ortaya çıkan öznel deneyim ve biyolojik hafıza meselelerini açıkladıktan sonra bunların sanatla ilişkilendirilmesi için temel sorularını gündeme getirdi.

Her insan tekinin daha sonra hatırlamak için mevcut dünyayı iç ve dış şekilde olmak üzere iki şekilde kodladığını/biçimlediğini söyleyerek sunumuna başlayan Süzgün, iç dünyada "biyolojik hafıza", dış dünyada ise resim, mimari, yazı ve dijital kayıtlar gibi "yapay hafızalar" aracılığıyla kodlandığını ifade etti.

Fenomenolojik açıdan ele alındığında, sahip olduğu biyofiziksel yapıdan dolayı insanın dünyayı belli bir bakış açısından (bir öznel içinde) deneyimlemek zorunda kaldığını vurgulayan Süzgün, biyolojik hafızanın öznel mimarisinin bu deneyime ev sahipliği yaptığını, bu yüzden de öznel bir deneyim türü olarak sanat söz konusu olduğunda bu biricik bakışı mümkün kılan biyolojik hafızanın tartışmanın odağında olması gerektiğini belirtti.

Hafızanın "tarihi" ile sunumuna devam eden Süzgün, tarihsel bağlamda mitolojik hafıza ile modern hafıza anlayışı arasında ciddi farklılıklar olduğunu belirtti. "Mitolojik hafıza", insanlığın bu dünyada bulunma durumunun ya da zihninin kendi gündemine getirdiği bir takım konuların (Tanrı, evrenin varlığı ve ölüm sonrası gibi) kökenleriyle ilgili merakın giderilmesine yönelik kozmogonik, teogonik veya jeneolojik anlatılardır. On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan "tarihsel hafıza" ise daha çok kişisel

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

anlatılarla tarihsel bir takım anlatıları bize ulaştırması açısından, mitolojik hafıza türünden ayırt edilir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan bilimsel hafıza çalışmaları ise meseleye farklı bir boyut kazandırmış ve 1950'lerde ortaya çıkan bilişsel bilimlerle 1980'lerde bilişsel sinirbilimde yaşanan gelişmelerin ardından hafızayla ilgili çalışmalar büyük oranda sinirbilimsel alana kaymıştır. Süzgül, sunumunu 80 sonrası tartışmalar çerçevesinde devam ettirdi.

İnsanın hayatını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu deneyimlerinin “depolandığı” yer olan hafıza, sinirbilimsel olarak içeriğe (örtük ve açık veya semantik ve epizodik gibi) ve zamana bağlı (kısa süreli, uzun süreli) hafıza şeklinde iki farklı açıdan sınıflandırılabilir. Ancak birincisinin ikincisi içinde değerlendirildiği tek bir sınıflama yoluna da gitmek mümkündür. Buna göre zamana bağlı hafıza kendi içinde “kısa süreli” ve “uzun süreli” hafıza işlevini yerine getirmede kullanılan ve çalışma belleği olarak da adlandırılan kısa süreli hafıza, daha çok algısal ve yüzeysel kodlamayla ilişkilendirilir ve az sayıda verinin (5-7 unsur) kısıtlı bir süre boyunca çevirim içi tutulduğu hafıza türüdür. Daha çok derin ve semantik kodlamayla ilişkilendirilen uzun süreli hafıza ise, bilgiyi çevirim içi tutarak hayat boyu saklanmasını sağlar. Bu hafıza türü de, bilinçli hatırlamadan bağımsız olan ve bu sayede kişinin daha hızlı iş yapmasını sağlayan geniş biçimde bilinçli hatırlamayı sağlayan açık (epizodik/otobiyografik ve semantik bellek) hafıza olarak üzere içeriğe göre kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Hafızanın bu zamansal boyutu/karakteri aynı zamanda onun benzersiz yanını da oluşturur. Kişinin ister “şimdi” ve “burada” ile ilgili his, duygu ve düşünceleri olsun isterse zaman içinde geçmişe doğru zihinsel olarak yolculuk yapması olsun, hepsi ancak ve ancak hafızayla mümkün olmaktadır.

1980'lerde bilinç araştırmalarında meydana gelen hızlı yükselişle birlikte bilinçli farkındalığın doğasının da giderek aydınlatıldığını ve hafızanın bundaki rolünün daha bir belirginlik kazandığını belirten Süzgül, bilincin kabaca “bir kimsenin kendi deneyimlerinin fenomenolojik olarak farkındalığına sahip olmasını sağlayan zihinsel durum veya durumlar” şeklinde kabaca tanımlanabileceğini ifade etti. Bilinç ve hafıza ilişkisini modelleyen yaklaşımın aktaran Süzgül, öznel deneyimi işlevsel temelli teorilerin üç alt dalından biri olan “deneyim temelli” ve “işlevsel temelli” Ulrich Neisser ile Elden Tulving'in öncü çalışmalarıyla şekillenen ve diğerlerinden farklı olarak hafızanın bir depolama aygıtı gibi düşünülmediği bu teoriye göre, her hafıza türüne (prosedüral, semantik ve epizodik) farklı bilinç durumları (anoetik, noetik ve hafıza arasındaki ilişki eder. Özellikle bu yaklaşımlar ilerleyen dönemlerde farklı benlik türlerini de (örneğin Damasio'nun genişletilmiş ve bilişsel psikologların bir bilgi-işlem sürecinin parçası şeklinde değerlendirdikleri hafıza artık bilinç ve benlikle birlikte öznel deneyimin merkezi haline

getirilmiştir. Tulving'in anoetik, noetik ve otonoetik diye adlandırdığı üç bilinç türünden bahseden Süzgül, bunlardan otonoetik bilinçin, öznel deneyimlerimizin temeli olan ve "hatırlama"yı veya zamanın öznel olarak deneyimlenmesini sağlayan epizodik hafızada bulunduğu bilgisini verdi. Dolayısıyla kişide öznel deneyim ancak epizodik bellek ve otonoetik bilinç gelişimiyle mümkün olmaktadır.

Hafızayı hem tarihsel bağlamda hem de sinirbilimsel açıdan teorik olarak ele alan Süzgül, bilinç ve benliğin dahil olmasıyla birlikte artık yalnızca insana özgü olan bir biyolojik hafızanın ortaya çıktığından söz edebileceğini belirtti. Bu biyolojik hafızanın en temel niteliğinin ise, sanatın içinde konumlandırılabilmesi, sanatın alanına "yer açması" olduğunun altını çizdi. En sonunda ise, hafıza-bilinç-benlik ilişkisi, biyolojik hafıza ve öznel deneyimin sanatla ilişkisine dair birkaç soruyla konuşmasını nihayete erdirdi.

- Mitolojik, tarihsel ve biyolojik hafıza bağlamında düşünüldüğünde, hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan sanatı nasıl konumlandırabiliriz? Sanat, hakikatin bilgisini mi yoksa sanatçının dünyada olma durumuna dair öznel deneyimlerinin bilgisini mi vermektedir? (Bu durumda sanatçı kimdir: Varlığın ve varoluşun bilgisini sunan bir ozan mı yoksa insana özgü bireysel içsel öznel dünyaya kapı aralayan, o dünyayı sanatsal bir yaratıya dönüştürecek şekilde değişik açılardan fotoğraflayan ya da onu özneler-arası bir alanda dolaşım sokarak insan özüne dair bilgiye ulaştıran biri mi?)
- Tarihsel hafıza dikkate alındığında, sanatın büyük oranda işlevsel bir nitelik

taşıdığı ve birtakım ideolojik amaçlar doğrultusunda kullanıldığı görülüyor. Acaba sanat, hafızayı ideolojik amaçlar için kullanabilir mi? Ya da ideolojik açıdan bir (toplumsal) hafıza kurmak için sanata başvurulabilir mi? (Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında insanlar geçmişlerini, yok olan hatıralarını yeniden inşa etmek durumunda kaldıklarında yaptıkları gibi)

- Bir bilince ve benliğe sahip olduğu için biyolojik hafıza öznel fenomenal bir karaktere sahiptir. Ancak bir öz taşımayan tüm yapay hafızalar hiçbir zaman bu öznel durumlara, fenomenal deneyimlere sahip olamayacağı için teknolojik imkânlarla gerçekleştirilen birtakım sanatsal faaliyetler (örneğin sinema, fotoğraf) bir hafızaya tekabül edebilir mi? Bununla bağlantılı olarak, yapay belleklere sahip akıllı sistemlerin (örneğin robotlar, bilgisayarlar) sanat eseri yaratabileceğinden söz etmek mümkün müdür?
- Biyolojik hafıza, dünyanın öznel bir bakış açısından içsel olarak kodlandığı insana özgü bir sistemse ve sanatın da ancak bu içsel öznel alanda kendisine yer bulabileceği kabul edilirse, bir sanatçı eliyle oluşturulmuş sanat eserinin başka bir kimse tarafından sanatçının sahip olduğu öznel bakış açısıyla yeniden deneyimlenebilmesi mümkün müdür? (Aksi durumda, sanatın bu içsel öznel alanda değil, öznellikler-arası bir ortak yaşam dünyasında konumlandırılması gerekecektir ki bu durumda da sanatçı ile eser arasındaki ilişkinin hakikati tartışılmalı bir hal alacaktır.)

Deleuze'ün Felsefesinde Hafıza ve Sinema Mahmut Mutman

29 Kasım 2012
Değerlendirme: Celil Civan

Fransız düşünür Gilles Deleuze, Kant'tan Kierkegaard'a, Nietzsche'de Bergson'a kadar felsefecilere uzanıp o güne dek sinema dünyasının belli başlı bütün filmlerini ele alarak "sinema ve felsefe" sahasını entelektüel yetkinlikle kat eden ve film teorisinde yeni bir çağır açan iki ciltlik kitabına görece mütevazı, sadece ele aldığı terimlere gönderme yapacak şekilde isim vermiştir: *Sinema 1, Hareket-İmaj* ve *Sinema 2, Zaman-İmaj*.

Deleuze, bu iki kavramla sinema tarihini yeniden dönemlendirir. Düşünür, İkinci Dünya Savaşı dönemini, İtalyan Yeni Gerçekçi sinemasına kadar gelen süreci hareket-İmaj sineması olarak adlandırır; söz konusu sinema etki-tepki odaklıdır; perdedeki İmajın hareketine bağlı bir amacı vardır ve bu İmajlar seyircinin duyusu motor şemasına hitap eder. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım sonucunda bu İmajla hareketin bütünlüğü de kaybolur ve ortaya özerk bir İmaj çıkar. Söz konusu İmaja genel olarak zaman-İmaj adını veren Deleuze'e göre bu terim saf düşünce odaklıdır. Avrupa'nın yaşadığı bunalım sinema dünyasını da etkilemiş, harekete bağlı

İmaja özerkliğini kazandırmış ve sinemanın düşünce alanında etkili bir sanat olmasına sebep olmuştur.

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Sanat Hafıza programlarının ikincisinin konuğu Şehir Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mahmut Mutman "Deleuze'ün Felsefesinde Hafıza ve Sinema" başlıklı konuşmasında Deleuze'ün felsefe ve sinemaya dair fikirlerinden ziyade Deleuze'ü etkileyen Bergson'un mevcut hafıza teorilerinden Bergson'un *zaman* kavramı üzerine konuştu. Bergson'a göre hafızanın bir yerde, mesela farklı bir teorisi olduğunu söyleyen Mutman olarak ikiye ayıran Bergson'a göre zaman belirtilir. Çocukları niceliksel ve niteliksel olarak ikiye ayıran Bergson bu terimle "tercibe edilebilir zaman" (durée) olarak adlandırır. Niceliksel çocuk olarak zaman homojen ve bölünebilir şeylerdir; bir günün yirmi dört saat, bir yılın on iki ay olması gibi. Oysa niteliksel çocuk olarak zaman dayandığı için bölünebilir, hesaplanabilir değildir. Başka bir deyişle yetmiş yaşına kadar yaşayan iki kişinin niteliksel zamanları (yetmiş yıl) aynı olsa da niteliksel zamanları (tercibe ettikleri süre) aynı değildir. Bu noktada Mutman, süre'nin sempati gibi kişisel duygularla bağlantılı olduğunu belirtir.

Bergson'un "hafızanın paradoksu" dediği kavramı ele alan Mutman, bu noktada geçmişin geçmiş olmadığını, şimdi ve geleceği her an ihtiva ettiğini vurguladı. Buna göre geçmiş ve şimdi iki ayrı an değildir. her zaman bir aradadır. Bu anlamda Bergson'un bir düşünsel devrim yaptığını

söyleyen Mutman, genel geçer düşüncedeki “önce algı gelir” önermesinin yerini “hafıza olmazsa algı da olmaz” önermesine bıraktığını vurguladı. Bergson’dan hareketle kavramların geliştiren Deleuze’den hareketle kavramların iç içeliği –geleceği de katarak– şu şekilde tanımlar: “Geçmiş ve geleceğin musallat olmadığı bir şimdi yoktur ki, bu geçmiş bir önceki şimdiye indirgenemeyeceği gibi gelecek de gelmekte olan bir şimdiden ibaret değildir.”

Bergson’un zaman ve hafızaya dair düşüncelerini özetleyen Mutman konuşmasının son kısmında hareket-ımağ ve zaman-ımağa değindi. Bergson’un sinemayı bir yanlısı olarak gördüğünü söyleyen Mutman burada Bergson’un sinemanın “sanıyede yirmi dört kare” olmasına getirdiği eleştiriyi dile getirdi. Mutman, Bergson’a göre hareket ve zamanın bölümlenemez olduğunu, bölümlenen şeyin ise mekân olduğunu ifade etti. Oysa Deleuze’e göre sinemanın asıl marifeti sağlamaktır ve sinema hareket-süreklilik hareket-ımağlar yaratır. Hareket-doğrusu hareket-ımağlar yaratır. Hareket-ımağın “bildiğimiz Hollywood” sineması olduğunu söyleyen Mutman söz konusu imajın genel olarak üçe ayrılabilirliğini dile getirdi. *Algı-ımağ* öznel bakış açısını gösterse de Deleuze’e göre sinema kameranın görüş açısını da devreye soktuğu için bu, yan-öznel. *His-ımağ* anlatsal yapıya en uygun ve *eylem-ımağ* mevcut duruma en uygun imajdır. Genelde bir olay örgüsüne dayanan bu imaj mevcut bir durumu, mevcut haline bozulmasını ve sonrasında tekrar eski haline dönmesini işaret eder. Dolayısıyla hareket-ımağ klasik anlatıya en uygun yapıdır. İkinci Dünya Savaşı ile yaşanan yıkım

neticesinde hareket-ımağın dayandığı motor-nesnel arasında iribat kuracak zihinsel yapının aynı zamanda zaman-ımağın doğumunu da sağladığını söyledi. Hitchcock, Yeni İtalyan Gerçekçiliği, Fransız Yeni Dalgası gibi akımların bu imaj üzerinden filmse kameranın söz konusu akımlara ait filmlerde bir hikâyeden ziyade travmatik bir hal içinde olduğunu ifade etti. Zira bu imajlar algının ötesine kaçan, yakalanamaz, ifade edilemez imajlardır. Deleuze böylesi bir imaj imkânının geçirebilme ihtimali üzerinde durur. Harekete geçirebilme ihtimali üzerinde durur.

Mutman haklı olarak Bergson’un sinemadan pek hazzetmediğini söylese de Bergson *Madde ve Bellek* isimli çalışmasında handiyse sinemasal bir bellek imajı tasvir eder. Nitekim Deleuze’ün imaj envanteri de buradan yola çıkarak oluşturulmuştur. Envanterden söz etmişken Deleuze’ün hafızayı geçmiş, şimdi ve geleceğin bir arada olduğu sanal ve aktüel imajlardan oluşan, Borgesvari çatalanmış bir bahçeden ibaret gördüğünü de eklemek gerekir. Deleuze’e göre sinema şimdiye odaklansa dahi geçmiş ve gelecekten kurtulamaz, her imaj aynı anda hem sanal hem de aktüeldir.

SanatHafıza oturumlarının ikincisine konuk olan Mahmut Mutman Deleuze’den ziyade ağırlıklı olarak Bergson’un hafıza kavramına değinirken “sinema ve felsefe” odaklı popüler girişimlere nispetle Deleuze’ün sinemaya dair düşüncelerine de özet teşkil edecek kısa bir giriş yapmış oldu.

Mimarlık ve Hafıza Bülent Tanju

8 Aralık 2012
Değerlendirme: Metin Demir

SanatHafıza toplantı dizisinin üçüncü oturumunda Aralık ayı boyunca konuyla ilgili dört sunum yapan Prof. Dr. Bülent Tanju'yu ağırladık. Bülent Tanju'nun sunumların ilki "Mimarlık ve Hafıza" üzerineydi.

Tanju, konuşmasına Türkiye'de ve dünyada hafızanın mimarlık içinde ve diğer alanlarda kullanımında belirli bir ortaklık olduğu iddiası ile başladı. Türkiye kültür tarihinde hafıza kavramının uygun bir zemin olduğunu mimarlık alanının kullanımı tartışmak için iddia eden Tanju, Deleuze dolayısıyla Deleuze'ün, *Bergsonculuk* adlı eserinden yola çıkarak, Bergson'a göre zaman ve mekân kategorilerini birbirinden bağımsız iki unsur olarak ele alamayacağımızı belirtti. Oysa mimarlık bilgisi büyük oranda zamandan arındırılmış mekân üzerine kurulmuştur. Tanju'ya göre, Deleuze ve Bergson'un mimarlık üzerine kurulumu, Bergson'un arındırılmış mekân üzerindeki istisna dışında getirdiği yeni açılımlar birkaç istisna dışında mimarlık düşüncesine tahvil edilememiştir.

Bülent Tanju, Deleuze'ün kitabı hakkında konuşmaya şu hayafî noktadan devam etti: Batı felsefesi kendi sorunsalını teklif ve çokluk üzerinde kurmuştur, halbuki Bergson âlemi teklife indirgenmeyen ve basitçe tikellerin teşekkülünden müteşekkil

bir çoğulluk şeklinde de anlaşılmayan bir çoğulluk şeklinde kavrar. İki tikel nesne her zaman iki ayrı mekân-zamanı kaplamaları hasebiyle hiçbir zaman birbirinin tekrarı ve aynı değildir.

Bergson *Madde ve Bellek* eserinde maddeyi hafızasız varlık diye, maddenin değişimini ise nicel değişim şeklinde, yani türsel bir farklılık yaratmayan süre içindeki transformasyon olarak tanımlar. Örneğin bir kayanın dağılması, değişmesi nicel bir farklılaşmadır. Oysa organik canlıların değişimi, yani hafızanın yapıtıldığı namütenahi nitel farklılık üretmektedir. "Hafıza alanında üretilen ürünlerde bir 'kesinlik yoksunluğu' vardır"

der Bergson. Fakat bu kesinlik yoksunluğu pozitivist anlamda kullanılan bir kavram değildir, bilakis her tikel duruma uygulanacak bir üst modelin olmadığı, böylece her tikel durum ve aktüel oluştanın yeniden hafıza etmemiz gereken üst modellerin hafıza alanında var olduğunu iddia etmektedir.

Tanju'ya göre, Deleuze'ün buradan hareketle hafıza üzerine bir ontoloji geliştirdiğini söylemek mümkündür. Şimdi tüm bir geçmiş ve geleceği içerisinde taşıyor. Bu anlamda şimdi geleceği içerisinde taşıyor. Geçmiş ve geleceğin sıkıştığı bir noktadır. Bu birikme noktasında gelecekleşen bir imkândır. Tüm geçmiş şu anda sıkışmış halde bulunduğundan da mümkündür. Bu âni ve geleceği kavramımızı sağlayan geçmişin tüm birikimidir ve tüm geçmişin,

hafızadır. Tüm geçmişin sıkıştığı şu andan geleceğin, gelmekte olanın ön hazırlığı olan geçmişin hafıza ile ne kadar bağlantılı olduğu görülebilir.

“Mimarın yaptığı tikel nesne sürenin etkisiyle dönüşür, mimarın öngöremeyeceği bambaşka bağlamlarda bambaşka şekillerde kullanılır ki mimarlar aslında bundan pek hoşlanmazlar,” diyen Tanju konuşmasına Deleuze felsefesinin zaman ve mekânı birbirinden kategorik olarak ayırmadığını ifade ederek devam etti. Evreni böyle kavrayınca, süre belki de zaman ve mekânın bir arada olduğu bir hal şekline girer. Süreyi kavramak bize şu çıkarımları verir: Birincisi hiçbir şey sabit değildir, her şey oluşa tabidir ve bu anlamda hiçbir eser nihai anlamıyla bitmiş değildir. Bunun gibi hiç değişmeyen sabit bir formdan da bahsedilemez. Öyleyse kağıt üzerindeki proje asla bitmiş değildir. Sabit bir forma inanınca, o formun her dönüşümü ancak bir deformasyon olarak anlaşılabilir. Deform ve reformdan ziyade ‘transform’ a işaret eder bu felsefe.

Bu hat üzerinden hareket eden Bülent Tanju silüet tartışmalarında sabit, donmuş bir İstanbul silüetini savunmanın anlamsız olduğunu ifade etti. Şehirde yaşayan herkesin katılımıyla gerçekleşecek ve süre içinde İstanbul silüetlerine açık olmak gerektiğini söyleyen Tanju, bugün içinde bulunduğumuz şimdileri çoğaltacak ve zenginleştirecek eserler üzerinde yoğunlaşmak gerektiğini belirtti. Mimarlıkla alakalı sıkça kullanılan donmuş müzik tabiri, saf zamansal olan müzik ile salt mekansal olan mimarlığı zıt kutuplara yerleştirir ve bu konumlandırma mimarlık açısından bir an evvel kurtulmamız gereken

bir yargıdır, Tanju’ya göre. İkinci klişe, “Bir sanat eseri tamamlandığında ona ne bir şey ekleyebilirsiniz ne de bir şey çıkarabilirsiniz” dir. Oysa her şey bitmemiş ve kusurludur, diyen Bülent Tanju bu iki klasik tanımları mimarlık alanında unutmakta yarar gördüğünü ifade etti.

Sunum toplumsal hafıza, öznel, kusurluluk, dil ve bu kavramların Deleuze üzerinden mimarlık bağlamındaki yeri üzerine sorular ve tartışmalarla devam etti.

II. Oturum: Mimarlık ve Anıt

15 Aralık 2012

Değerlendirme: Kübra Soğukkanlı

“Mimarlık ve Anıt” başlıklı ikinci oturumuna hafıza ile takıntılı ilişkisi olan bir kültürel coğrafyada yaşadığımızı söyleyerek başlayan Tanju, hafızanın mimarlıkla ilişkimizde önemli bir rol oynadığını söyledi. Hafıza ile mimarlık arasında ilişki kurmada çok fazla önemsenen Georges Bataille’den bahsederek Bataille’in mimarlığı yeniden tanımladığını ve mimarlığı en sade biçimde “anıt” olarak gördüğünü dile getirdi.

Toplantıda ilk önce, daha önceki haftalarda Kırkambar Kitap etkinliğinde Sanat Araştırmaları Merkezi’nin konuğu olan Alev Erkmen’in *Geç Osmanlı Dünyasında Mimarlık ve Hafıza* kitabında anlatılan hafıza-mimarlık ilişkisine değinildi. Hafıza dolayımında dünyanın hatırlama ile değiştirildiği ve değiştirilerek hatırlandığı olgusu

üzerinde duruldu. Tanju'ya göre bu hafıza nosyonuna çok uyan bir tanımlama; bu tanımlamaya göre herkes tikel hafızası sayesinde bir eylemde bulunabiliyor ve her bir insanın -hafızalarının farklı olmasından dolayı- verdiği reaksiyonlar da değişiyor. Bu farklılıklar tamamen insan hafızasının doğasından kaynaklanıyor. Tabii, hafıza da zamanla değişerek daha başka tepkilere de yol açıyor. İşte yukarıda bahsedilen hatırlayarak değişme ve değişerek hatırlama durumu bu şekilde düşünülebilir.

Alev Erkmen'in kitabında Maurice Halbwachs ve Pierre Nora'nın kavramlarından ve toplumsal hafızadan da bahsettiğini vurgulayan Tanju, burada toplumsal hafıza diye tanımlanan olgunun aslında ortak bir paylaşı değil sadece belirli bir mekânda ve zamanda belirli bir toplumsallığın içinde inşa edilmiş olduğu belirtilmek istendiğini ifade etti. Yani, bu hafızanın doğuştan olmadığı, inşa edilen, kurulan bir durum olduğu üzerinde durdu. Tabii, bu inşa sürecinde sadece fertlerin etkisi değil ayrıca kontrolümüz dışındaki etkilerin de olduğunu ekledi. Bu da hafızanın ne kadar kurgusal ve girift bir yapıya sahip olduğunu ortaya koyuyordu.

Alev Erkmen'in kitabında doğrudan aktardığı kavramlardan birinin de "ansal mekânlar" kavramı olduğunu ifade eden Bülent Tanju, bu kavramdaki mekânı fiziksel olarak değil daha çok genel anlamıyla düşünmek gerektiği belirtti. Her tikel zaman ve mekânın bu anlamda aslında "ansal mekân" olduğunu düşünülebilir. Okuduğumuz her metni veya gördüğümüz her durumu unutmamız dahi olsak aslında bunlar hafızayı inşa eden parçalardan oluşmuşlardır. Fakat,

belli metinleri ya da durumları ansalmış diğerlerini değilmiş gibi görmenin doğru olmadığını belirten Tanju, her imgenin, her zamanın ve her mekânın, -biz bunları önemli bir anmış gibi kaydetmesek doğru biz yapan o elastik ve sürekli değişen hafıza paketinin bir parçası olduğunu aklımızda tutmamız gerektiğini söyleyerek sözlerine devam etti. Konuşmacı, aksi takdirde bazı durumları hafızanın aslı parçaları, diğerlerini ise aslı olmayan parçaları şeklinde ayırma durumuna düştüğümüzü dile getirdi.

Ansal mekân dediğimizde her tikel durumun aslında anlatılmaya değer bir hikâyesi olduğunu ve her küçük tikel durumun toplamda etkisiz olmadığını akılda tutmakta yarar gördüğünü söyleyen Tanju, "Ansal mekânın hafızamızla ve ya da zaman ve mekânın hafızamızla ve anyla ilişkisi hakkında konuşacaksak belli bir ansal mekânı ayrıcalıklı kılmamak bu konuda önemli bir adım olacaktır" dedi. Böylece, hafızanın okuma şansını doğaçlamaya farklı bir açıdan okuma şansını doğaçlamaya farklı ekleyen Tanju, Alev Erkmen'in kitabından açıklamalar yaparak sonlandırdığı konuşmasının ilk yarısından sonra, üzerine notlar düşerek çevirdiği *Mimarlık: İmkân Mekan Sürümü* adlı metinden pasajlar okuyarak devam etti. Tanju, bu çevirisini 'Georges Bataille'in "Mimarlık" başlıklı küçük denemesinin, bir anlamda yeniden yazımı şeklinde tanımladı. Bataille'in denemesinden alıntılar okumaya başlayan Tanju, yazarın "Mekâna müdahale salt mimarlığın işi değil ama mimarlık müdahale ettiğinde özel bir şey yapıyor" şeklinde özetlenebilecek

ifadesinden yola çıkarak mimarlık müdahale etse de etmese de mekânsal öncelikle, gövdemizle var olduğumuzu, toplum dediğimiz şeyin de zaman-mekânsal var oluşun dışında bir var oluşa sahip olmadığını belirtti. Mimarların kendilerini kaptırdığı yanlısamın mekân ve dolayısıyla zamanı düzenlediklerini ya da düzenleyebileceklerini ya da düzenlemeleri gerektiğini düşünmeleri olarak ifade eden Tanju bütün var oluşumuz zaman-mekânsalsa, mesela şehirle ilgili kararları nasıl sadece bir gruba (diyelim ki mimarlara) bırakabiliriz diye sormak gerektiğini vurguladı.

Bireyin indirgenemez tikelliğe sahip olduğunu işaret etmek üzere toplum yerine çokluk kavramını kullandığını açıklayan Tanju, çokluğun, farklı pratiklerin bütünselleştirilme stratejilerinin vektörel sonucu olarak belirli bir toplum, halk, millet vb. şeklinde görüldüğünü dile getirdi. Bu totaliterci “görünme” de görüntünün ortaya çıktığı perspektifin diğer olası perspektiflerin üzerini örtmesi, silmesinin söz konusu olduğunu söyleyen Tanju, “sahici hafıza” ile “modern hafıza” arasındaki farkın da buradan neşet ettiğini dile getirdi. Bu iki hafızayı, hafızaların ya da üretimin perspektifler içinde olduğunu, o ya da bu şekilde çeşitli nedenlerle farklı biçimlerle farkına varmamış bir dünyaya ait hafıza ile bu perspektif çokluğunun dolayısıyla yani hafızaların dönüşen kurgusallığının ayırdına varanların dünyasına ait hafıza şeklinde tanımlayan Tanju, bir doktora tezinden yaptığı “Mimarlık mesleğinin doğasından kaynaklanan etik sorumluluğu”

ifadesinden yola çıkarak, bu cümlelerin mimarlığın sadece mimarlıktan kaynaklanan, dayatıldığı bir perspektifinin olduğunu ortaya koyduğunu; fakat tek bir perspektifin diğer bütün perspektifleri örttüğü noktada etik ve değer probleminin de kalmadığını, cümleyi bu şekilde kurmanın etik tartışmanın sonunu getirdiğini ve bu noktadan itibaren bu cümleyi kurmaya başladığımız ândan kaçtığımızı, bizim perspektifimizin üzerini örten başka bir perspektife sorumluluklarımızı yüklediğimizi anlatan sözleriyle açıkladı.

Mekânın doğrudan organizasyonuna soyunan akışkan ve türevi pratiklerin ise mekânın mimarlık ve türevi pratiklerin ideal ve durağan bir formu kapatmaya çalışarak mekânı mülk edinen öteki vektörleri organik yerlerine bağlayarak güçsüzleştiren tahakküm pratikler olduğunu belirten Tanju söz konusu tahakkümün yüksek sanatın bu nedenle alçaldığını söyleyen Tanju söz konusu alçalmının modernizmi tanımladığını ve modernist sanatın bunun üzerine oturduğunu sözlerine ekledi. Bataille’in metninin modernlik kavramının sabit form yanlısamasının çözülmesi kaybı olduğu akıldaki tutularak yazıldığı hatırlatan Tanju, bu aynı zamanda hafızanın kurgusal olduğunu, dönüşen bir şey olduğunu söylemek, dedi. Bitmiş tek biçimle bir hafıza ya da hepimizi aynı şey yapan hafızanın olmaması bağlamında modernizmin diğer bir tanımlı söz konusu

çözülmenin kaybın olumlanmasıdır diyen Tanju, formsuzlaşmanın en iyi örneğinin tıpsızlaştırma olduğunu ifade etti. Tıpsız'e örnek olarak klasik tambur çalış biçimlerini alt üst eden Tamburi Cemil Bey'i gösteren Bülent Tanju, mimarların rahatsızlıklarını belirtmek için kullandığı "İstanbul'un yağ lekesi gibi büyümesi gibi bir problemi olduğu" ifadesini ve şehrin belli, tanımla bir formda büyümesi beklentisini zaten var görüşe göre İstanbul'un kendisinin zaten var oluşuyla, yağ lekesi gibi tanımsız saçılışıyla bu anlayış için problem teşkil ettiğini dile getirdi. Tipoloji ve morfolojinin bugün akademyada mimarların ve şehircilerin neredeyse metin üretmedikleri kavramlar olduğunu öne süren Bülent Tanju, tip ve tipolojinin kimlik problemiyle bağlantısı üzerinde durarak tip, tipoloji ve kentsel morfoloji anlatılarının, yani mimarlığın deformasyonu yozlaşması olarak dikkat çekici olduğunu sözlerine ekledi.

III. Oturum: Mimarlık ve Kimlik

22 Aralık 2012

Değerlendirme: Gülşüm Ekinçi

Dizinin üçüncü oturumu "Mimarlık ve Kimlik"te Bülent Tanju, Yüksek Mimar Sedad Hakkı Eldem üzerinden (başka isimler üzerinden de başka başka okumalar yapmanın mümkün olduğunu belirterek) kimlik, dolayısıyla hafıza inşasını ve varabileceği noktaları anlattı. Sedad Hakkı Eldem'in kendi kimliğini arayışının ve kurgulamasının temelinde

yatan (gayet anlaşılabilir) aidiyet arzusu, bir noktada 'vatan'ın da kimlik arayışı ve kurgulamasıyla paralel gider. Fakat 'vatan'ın aidiyet arzusu ifadesi kulak tırmalayıcı hafiften, tırmalamam biraz üzerine gidince gerçekten de Sedad Hakkı Eldem'de kurulum aşamasında olan Türkiye'de de görebiliyoruz. Geçmiş tümünden reddeden bir ülke, vatandaşlarını düşünecek ve onlara ait olabilecekleri yeni bir temel atmaya girişecektir. Böyle söyleyince ne kadar masum bir çaba. Fakat baktığımızda ortadaki durum ret bile değil, yoktan var etme; gerçek bir yanılsama.

Sedad Hakkı'nın hiç değilse içerisinde büyüdüğü bir evi, bir ailesi vardı. Henüz kurgulanan Türkiye'deydi. Bu anlamda menkul olma iddiasındaydı. Bu anlamda baktığımızda ise "Mimarlık ve Kimlik" seminerinde gördüğümüz ve anlamaya çalıştığımız Sedad Hakkı Eldem'in bireysel kimlik bulma çabasıyla eşzamanlı inşa ettiği "Türk Evi", milli kimlik arayışımıza uzatılan ve tabii olarak dört elle sarılan bir can simidi gibi duruyor. Sedad Hakkı'nın milletine bir "Türk Evi" armağan ederken geçmişten-gelenekten feyz aldığını ve milli kimlik-millî hafıza inşasındaki devlet iddiasını hafiften yaraladığını görmez değiliz; bu, o kadar kusur kadı kızında da olur kabilinden bir yara.

Yine Sedad Hakkı Eldem'in arazlarından (yaralarından mı demeliyiz) birini yeni kimliğimizde de görüyoruz; dil sorunu. Nasıl Sedad Hakkı'nın bildiği diller yarım yarımsa, yoktan var olmaya çalışan Türkiye'nin de kurduğu, konuştuğu dil yarım,

yamalak. Dolayısıyla hem Sedad Hakkı (mimaride ve hafızamızda), hem de Türkiye (dilimizde, kimliğimizde, hafızamızda) “tutarlı, bütünlüklü” bir dil kurma çabasına da girişiyor. Dil devrimini, Öz Türkçe çabasını hatırlatmaya bile gerek yok, diyerek hatırlatıyoruz.

Bülent Tanju'nun da dediği gibi “Tutarlı, bütünlüklü bir kimlik hayali arzulayanların, önerenlerin dahi o hayali bir yandan da inşa etmeleri çok da mümkün olmuyor”. Sırf bu bile tek başına umut vaat etmiyor mu? Tıpkı ve yine Sedad Hakkı' da (az da olsa) gördüğümüz sürçmeler, hesaplanamayan çıkmışlar, kırıklıklar, aralıklar ve yarıklarla ‘ortak hafıza’ başka başka, yeniden yeniden yazılıyor.

Sedad Hakkı'nın notlarından değil belki ama çizimlerinden, ürettiklerinden yola çıkarak belki on sene sonra bambaşka okumalarla karşılaşacağız. Bugün bile (cimbızla seçtiğimiz eserler üzerinden) tersinden bir okumayla Sedad Hakkı'nın kimlik-hafıza inşasını ve mimarisini yeniden yazabiliriz. Bu Sedad Hakkı adına iyi bir şey. Peki ya bizim “Bizim” halimiz ne olacak?

“Mimarlık ve Kimlik” konulu seminerin sonlarına doğru Bülent Tanju, Sedad Hakkı Eldem ve sonraki mimarlık hocaları için “Daha da kötüsü bizim hocalarımızın da birer Sedad Hakkı Eldem fotokopisi haline gelmeleriydi aslında. Giderek silikleşen fotokopinin de fotokopisi” diyor ya, silikleşen kopyaların bir gün kaybolacağını düşünerek ümitleniyoruz. Silinen ve kaybolan kopyaların yerine artık bir asıl gerekiyor, diyorum. Ki işte tıkanılan yer burası. Sanki ta en başa geri dönüyoruz. Asıl-öz arama dolayısıyla kimlik ve hafıza arama kurtarma

çabalarına... Bu döngü hep böyle sürüp gidecek gibi gelmiyor mu size de?

Haydi şimdi hafızadan sıyrılmaya çalışalım. Yeni da ortak hafızadan sıyrılmaya çalışalım. Yeni bir kimlik kurma çabası çıkmayacak mı; ya yeni bir hafıza oluşturma, anılar, anıtlar biriktirme zorunluluğu doğmaması mümkün mü?

Son soru: Medeniyet tasavvur edilmeyecek mi, etmeyelim mi?

IV. Oturum: Mimarlık ve Temsilîyet

29 Aralık 2012

Değerlendirme: Ayşenur Günen

SanatHafıza program dizisinin Bülent Tanju ile düzenlenen son oturumunda, mimarlıkta temsilîyet meselesini Taksim'in son yüz-yüz elli yılda geçirdiği değişimler örneğinde ele alan etraflı bir okuma gerçekleştirildi.

Bülent Tanju, temsilîyet meselesinin ve konuya ilişkin eleştirilerin anlaşılabilirliği için ön şart saydığı iki kavramı masaya yatırarak “değişim değeri” ve “değişim değeri” kavramlarını. Hem mimarın hem kapitalizmin eleştirisinde sıkça kullanılmalarına rağmen aslında anlaşılamayan, dolayısıyla eleştiri argümanı olmaktan öteye gidemeyen bu iki kavram, mimaride temsilîyet meselesi etrafında tarif edildi.

Öncelikle Marks'ın “kullanım değeri” kavramına açıklık getiren şu önermesi gündeme geldi: “Kullanım değeri verili bir değer değildir”, der ve

“Kullanım değerini önceden bilmeyiz; kullanıldıktan sonra nesnelere değeri ortaya çıkar” diye devam eder bu önerme. Mimarlar ve tasarımcılar ise Marks’ın kullanım değerine ilişkin olarak Marks’ın tersini yaparlar. Yani hiç de ihtiyaç yokken çeşitlilik olsun diye nesneyi başka bir şeye dönüştürürler; nesneye “yeni kullanım değerleri” biçerler.

Tanju’nun ders niteliğindeki izahını özetlemeyi deneyecek olursak kavramlar arasındaki bağlantıyı yahut geçişi şöyle sıralayabiliriz: Mimari çalışmalarında tanımlı bir işlev vardır (örneğin çalışmalarda tanımlı mimarlar ilke olarak kullanım ve mekânın çakışmasını kılıf biçmeye çalışırlar. Yani işleve ilişkin bir değişim yokken –örneğin sandalye hep aynı şey için kullanılırken– sürekli yeni sandalyeler tasarlarlar. Mimar yahut tasarımcı bir sandalye için kullanılırken –örneğin sandalye dedğimiz şey ortaya çıkar. Yani “mal” dolayısıyla moda’nın gündeme gelmesiyle birlikte tam bu noktada devreye girer. Bu aşamada ortaya çıkan yeni bir kavram vardır Marks’ın: Meta fetişizmi. Temsiliyet meselesiyle doğrudan ilişkilendirilebilecek kavram da işte bu “meta fetişizmi”dir.

Bülent Tanju gündelik dilde sık kullanılmayan fetiş kavramının daha yaygın kullanılan akrabalarını çağırarak sözlerini sürdürdü: sembol ve simge. Bu noktada da konumuz olan “temsiliyet” ve “kullanım değerinin kapatılması” meseleleri devreye giriyor.

Bir nesne yahut metin, kullanma/okunma biçiminin sınırlandırılması, önceden belirlenmesi ve anlamının kapatılması sonucu fetiş halini alır. Halbuki nesne, durum yahut metinler üzerinden zaman geçtikçe yeni anlamlar ve başka kullanımlarla karşımıza çıkacaktır. Temsiliyet meselesinin nesnenin olası tek anlamının/kullanımının olabileceği, bu anlamın üzerinde herkesin uzlaşabileceği yanlısıdır. Kimlik de bunun yaygınlaşmasının üzerine oturur.

Tanju, kavramsal altyapıyı kurduktan sonra mimaride temsiliyeti örnekledirmek üzere Taksim Meydanı’nın yeniden yapılanmasına odaklandı. Taksim erken Cumhuriyet döneminde bu yana sosyolojik, kültürel ve siyasi bağlamlarda çeşitli temsiliyet biçimlerine sahne olmuş bir meydan. Bu temsiliyet çoğunlukla ilkokul müsamerelerine adını verdiği haliyle basit anlamda “temsiller” olagelmışlerdir. Bir dönem kravat ve şapka ile gerçekleşen temsiliyet, sonraları siyasal ve kültürel eylemlere ve eğlence mekânlarına ev sahipliği etmesiyle değişik kılıklara bürünür. Görünen köy odur ki bugün Taksim’de yapılan yeni düzenlemeler ve yapılaşma buranın sermaye merkezli, popüler kültüre hizmet eden yeni bir temsiliyet biçimine ev sahipliği yapacağı anlamına geliyor.

Yeni bir gösteri/müsamer alanına dönüştürülmek üzere Taksim’in seçildiği hakkındaki görüşleriyle sözlerine devam eden Tanju, izleyicilerin soru ve görüşlerini dinleyip cevaplandırarak oturumu sonlandırdı.

Koşma

Âşık Ömer

Bir garîbim şübhesiz hasret mekân ağlar bana
Anın için gûşe-i vahdet mekân ağlar bana
Ey felek kahrın heman sen bana mı gördün mehal
Bir gedâyım hâne-i mihnet mekân ağlar bana

İçmişim aşkın suyundan tâ ezel mestâneyim
Bağlıyım zincir-i aşka zira bir divâneyim
Bezm-i şem'inde demâdem bir yanar pervâneyim
Bâis oldu âteş-i firkat mekân ağlar bana

Bülbülüm gönlüm benim gülzâra girdim demedi
Yanmağa pervâne-veş şol nâra girdim demedi
Mâh-rûyum tutuşup esrâra girdim demedi
Ol sebepten mesken-i zulmet mekân ağlar bana

Kalmasun hiç tab'ınızda zerre-veş efkârınız
Şâdümân olun ki geldi âşık-ı bîdârınız
Şübhesiz arzû çekerdim görmeğe didârınız
Hâsılı Âşık Ömer hasret mekân ağlar bana

TAM Tez/Makale Sunumları

XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar Özgür Kolçak

13 Eylül 2012

Değerlendirme: Kahraman Şakul

2012 senesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Feridun Emecen'in danışmanlığında gerçekleştirilen "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları" adlı doktora tezi on yedinci asırda Osmanlı askeri sisteminde görülen değişimleri Avrupa tarihindeki askeri devrim tartışmaları bağlamında ele almaktadır. Kolçak'ın ana iddiası Osmanlı askeri yapısının sultanın kapı halkı olmaktan çıkıp

devletin ordusuna doğru evrildiği, bu alandaki değişimlerin "on yedinci yüzyılın ikinci yarısına değin Batı'da görülen askeri ilerleme çizgisinin doğal bir uzvu" olduğudur. Bu devirde, Batı'daki savaş vakti müteşebbisleri/müteahhitlerinin (entrepreneur) yerini Osmanlı'da güçlü paşalar almışlardır. Ümera kapılarının artan askeri rolleri imparatorluğun yaşadığı mali ve siyasi dönüşümlerin askeri yansımalarıdır.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır: "Askeri Devrim ve Osmanlılar", "1660-1664 Seferlerinde Osmanlı Ordu Yapısı", "1663-64 Seferlerinde Strateji ve Taktik." Osmanlı arşiv malzemesinin ağırlıklı olduğu bölümlerde analitik bir üslup kullanılırken kuramsal tartışmaların ele alındığı bölümlerde (ilk ve üçüncü bölümler) klasik anlatı Osmanlı ordusu daha ziyade taktik ve teknoloji açısından değerlendirilmektedir. İkinci bölüm ise ordu terkihi kadar, Osmanlı siyasetinin hizipçi yapısını sergilemektedir. Kullanılan kaynaklar arasında Türkçe, İngilizce ve Almanca tarih neşriyatı ile bu dillerde basılmış hatırat ve anlatı kaynakları öne çıkmaktadır. Tezin en güçlü yönü hem orijinal Osmanlı arşiv malzemesini kullanması hem de süregiden kuramsal tartışmalara Osmanlı tarihçiliğinden bir katkı sağlamaya çalışmasıdır. Bu çabada

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

- XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar Özgür Kolçak • 13 Eylül 2012
Cemal Paşa'nın Suriye Valiliği, 1914-1917 M. Talha Çiçek • 11 Ekim 2012
Geç Dönem Osmanlı Âdab-ı Muâşeret Literatüründe Fatma Tunç Yaşar
Doğru Davranış Biçimleri 12 Kasım 2012
Midilli Adasının İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Metin Ünver • 10 Aralık 2012
1876-1914

BİR KİTAP-BİR YAZAR

- Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kuruluşu Mete Tunçay • 10 Kasım 2012

TARİH OKUMALARI

- Menâkıbnâmeler (1): Menâkıbnâmelere Giriş ve Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsîyye*'si Ahmet Yaşar Ocak
29 Eylül 2012

- Menâkıbnâmeler (2): *Menâkıb-ı İbrahim Gülşeni* Reşat Öngören • 20 Ekim 2012
Menâkıbnâmeler (3): *Velâyetname-i Hacı Bektaş-ı Veli* Cemal Kafadar • 26 Kasım 2012
Menâkıbnâmeler (4): *Tezkiretü'l-Halvetiyye*, Yusuf Sinan Efendi Aslı Niyazioğlu • 20 Aralık 2012

SOHBET

- Otobiyografik Bir Anlatı (7): Ahmet Yaşar Ocak
Türkiye'de Kültür Tarihçiliği 28 Eylül 2012
Otobiyografik Bir Anlatı (8): Cemil Oktay • 24 Kasım 2012
Türkiye'de Siyasi Düşünce Çalışmaları
Otobiyografik Bir Anlatı (9): Ahmet Tabakoğlu
Türkiye'de İktisat Tarihçiliği 24 Aralık 2012

PANEL

- Şehirötesi Ağlar (1) Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik: Kişiler, Kurumlar, İlişkiler 15 Aralık 2012

Osmanlı kaynaklarının ve Almanca Habsburg kaynağına analize tabi tutulması açısından şayandır. Osmanlı tarihçiliğinin ne zamandır ihmal ettiği köklü kıta Avrupası tarihçiliği ile bu tarz etkileşimlere çok ihtiyacı olduğu bu tez sayesinde anlaşılıyor. Bilhassa, St. Gotthard Muharebesi'nin ele alındığı bölümler bu duruma işaret etmektedir. Evliya Çelebi'nin adeta bir savaş muhabiri olarak ele alınması da önemli bir katkıdır. Araştırmacı, seyyahın yanı sıra Köprülü muhalifi diğer kaynaklara iade-i itibar ederek tarih yazımımızı zenginleştirmektedir.

Tezin başlığına yansımamakla birlikte Köprülü hanedanının askeri ve siyasi faaliyetlerine dair etraflıca malumat vermesi tezin mühim bir katkısıdır. Girit kuşatmasının son safhalarında Fazıl Ahmed Paşa'nın validesinin bile orduyla sefere çıkması, her zaferin Köprülü hanedanınca hiziip siyasetine alet edilmesi gibi ayrıntılar bugüne dek gözlerden kaçmıştı. Tezin dönem seçimi, formatı ve yaklaşımları açısından tenkide açık kısımları ise kısaca şöyle özetlenebilir. Araştırmacı o asrın Osmanlı askeri dönüşümünü tahlil etmek için niye 1660-64 yılların seçtiğini tartışmamaktadır. Fakat, ümera kapılarının bu devirde Osmanlı ordu terkinde ehemmiyet kazandığı gibi bir yaklaşım seziliyor. Kolçak, ülkemizde yapılan sefer tezlerine hâkim kuru üsluplu, arşiv defter verilerini sergilemeye dayalı, karşılaştırmalardan kaçınan formata tepki

2012 GÜZ DÖNEMİ TAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Osmanlı-Türkiye Tarihi I: Klasik Çağ

Mehmet Genç
Coşkun Çakır
Talha Çiçek
F. Sel Turhan
Kadir Yıldırım
Yunus Uğur
Betül İ. Arıt

2 Türkiye Tarihçiliğine Giriş

TEMEL SEMİNERLER

1 Beylikler Dönemi Anadolu Tarihi
2 Orta Doğu Tarihi I: Osmanlı Dönemi
3 Osmanlı Afrika Coğrafyası
4 Osmanlı'da İslami İlimler:
Fıkah, Hadis, Tefsir

Fatih Bayram
Ebubekir Ceylan
Hatice Uğur
Süleyman Kaya
A. Taha İmamoğlu
Muhammed Abay
Mustafa Armağan
Mehmet İpşirli
Ahmet Zeki İzgöer
Yücel Bulut

5 Popüler Tarihçilik

6 Türkiye Tarihçiliği: Kişiler

7 Türkiye Tarihinin Kaynakları: Arşivler

8 Türkiye'de Sosyoloji

OKUMA GRUPLARI

1 Çağdaş Türk Düşüncesi Tarihi

2 Kaynak Metinlerinden Osmanlı
Toplumsal Tarihi

3 Osmanlı Çalışmaları: Dil ve Kaynaklar

Coşkun Çakır
Yücel Bulut
Tahsin Özcan
Ömer Faruk Köse

4 Osmanlı Diplomatiği:
Maliye Kayıtları Okumaları

5 Osmanlı Diplomatiği:
Şer'îye Sicilleri ve Vakfiye Okumaları

6 Osmanlı Tasavvuf Tarihi

7 Sosyoloji Okuma Grubu

Baki Çakır

Fatma Şensoy
F. Samime İnceoğlu

Reşat Öngören

Yücel Bulut

OKUMA GRUPLARI

1 Kaynak Metinlerinden Tahsin Özcan
Osmanlı Toplumsal Tarihi

2 Osmanlı İktisat Tarihi Kaynakları Baki Çakır

3 Osmanlı Tasavvuf Tarihi Reşat Öngören

4 Osmanlı Okuma Grubu Ömer Faruk Köse

5 Sosyoloji Okuma Grubu Yücel Bulut

ATÖLVELER

1 19. Yüzyıl Hukuk ve Siyaset Atölyesi

2 Balkan Tarihi

3 Fetva Mecmuaları Neşir Grubu

4 Mevzuatı-Ulum Neşri

5 Osmanlı Hukuk Tarihi

6 Sözlü Tarih

7 Şehir Çalışmaları

Macit Kenanoğlu
Fatma Sel Turhan
Süleyman Kaya
Ahmet Süruri
Engin Deniz Akarlı
F. Samime İnceoğlu
Güllü Yıldız
Yunus Uğur
Alim Arlı

olarak çözümleyici anlatı tekniğini tercih etmiş. Lakin, tezde tek bir harita, plan, gravür, minyatür ve grafik olmadığı gibi ordu terkihi, mühimmat ve iâşe malzemelerinin cinsini, sayısını ve senesini topluca sunan tabloların olmaması bir eksiklik. Osmanlı askeri dönüşümü Avrupa'dakinin doğal bir uzvu olarak sunulmaktadır. Temel fark askeri müteahhitlerin yerini ümera kapılarının almamasıdır. Bu noktada erken modern çağın Avrupa'sındaki askeri yapıları sadece strateji/taktik yönünden çözümleyen neşriyatın yanında askeri müteahhitlik, mali dönüşüm ve siyasi kültür açısından inceleyen çalışmalara yer verilmesi teze yeni açılımlar sağlayabilirdi. Hulasa, bu tez kuramsal tartışmalar dâhilinde yerli ve yabancı ana kaynakları değerlendirmek suretiyle mevcut literatürü tahlil etmekte ve adeta bir kara Osmanlı askeri sistemini anlamak için bir zemin oluşturmaktadır.

Cemal Paşa'nın Suriye Valiliği, 1914-1917 M. Talha Çiçek

11 Ekim 2012

Değerlendirme: R. Üznil Çiçek

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden Cemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin hemen akabinde Suriye Genel Valiliği ve 4. Ordu Komutanlığı'na atanmış, böylece kendisinin 3 yıl devam edecek Suriye macerası başlamıştır. Gerek İttihat ve Terakki

zihniyetini anlamak açısından gerekse daha sonraki bakımdan Türk-Arap ilişkilerine etkisi bakımından büyük önemi haiz bu dönem üzerine büyük kadar özgün bir akademik çalışma yapılmış değildir. Sabancı Üniversitesi'nde M. Talha Çiçek tarafından yazılan "Cemal Paşa's Governorate in Syria, 1914-1917" başlıklı doktora tezi bu bakımdan önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Tez sunumunda, Cemal Paşa'nın Suriye'ye hangi amaçlarla gittiği sorusundan hareketle çalışmanın temel çerçevesini oluşturduğunu belirten Çiçek, bu soruya iki tür cevap veriyor. Birincisi Mısır seferini organize etmek; ikincisi Suriye'de asayişi sağlamak.

Çiçek, ilk olarak, Cemal Paşa ve emrindeki diğer Osmanlı subaylarının hatıralarında Mısır seferinin asıl amacının Mısır'ı fethetmek değil, Süveyş Kanalı'nı ve Mısır'ı askeri olarak tehdit ederek bulundurmasını burada daha fazla asker bulundurmasını sağlamak olduğunu iddia etseler de, kendi yaptığı araştırmaların bu tezi doğrulamadığını altını çiziyor. Sina Çölünde inşa edilen demir ve karayolları gibi delillere istinad eden Çiçek'e göre Cemal Paşa Mısır'ın "ikinci fatihi" olmak istemektedir.

Cemal Paşa, bu askeri amacın yanında, siyaseten de Suriye'de Osmanlı devlet otoritesinin en etkili bir şekilde sağlanması için oldukça radikal icraatlara başvurmuştur. Bu bağlamda Arap milliyetçilerinin Suriye'de topluca idamı değerlendirilmiş, bunun devlet ile vatandaşları arasındaki ara

kategorinin ortadan kaldırılması olarak yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Sunumda belirlendiğine göre, Suriye’de Cemal Paşa’nın radikal icraatlarından etkilenen yegane sınıf Arapçı muhalefet burayı Osmanlı idaresinden koparmayı amaçlayan Siyonistler de Cemal Paşa’nın icraatlarından nasibini almıştı. Savaş başına kadar otonom bir yapıya sahip Siyonist tarım kolonileri Cemal Paşa’nın emriyle Osmanlı idaresine entegre edilmiş ve koloni liderleri Osmanlı muhtarlarına dönüştürülmüştü.

Benzer şekilde Osmanlı vatandaşı bütün Yahudiler ya Osmanlı vatandaşı olmaya zorlanmış ya da –bunu kabul etmeyenler– sınır dışı edilmişlerdir. Benzer şekilde, önde gelen Siyonist liderlerin yanı sıra, Cemal Paşa, Fransız nüfuzunun önde gelen temsilcileri, yani Hristiyan yan sınıfları üzerinde de devlet otoritesini kurmak amacıyla önemli icraatlara imza atmıştır. Yine bu bağlamda Cebel-i Lübnan’ın otonom idaresine bu dönemde son verilmiş ve ilk defa bir Müslüman mutasarrıf olarak Ali Münif Bey buraya tayin edilmiştir.

Cemal Paşa, Suriye’deki görevi esnasında Anadolu’da sürgün edilen çok sayıda Ermeni’yi Suriye’nin değişik şehirlerinde iskan etmiştir. Ermenilere karşı takip ettiği politika da Arapçı ve Siyonistlere karşı sürdürdüğü politikadan farklı değildi: Onları “zararlı külliyetlerden zararsız cüziyetlere dönüştürüp” Suriye’ye “serpmek”. Suriye’deki gruplara yönelik bu politikamın bir diğer ayağı da Suriye’de yabancı

nüfuzunun yerine Osmanlı nüfuzunu ikame etmekti. Bu bağlamda, özellikle Fransız nüfuzuyla mücadele etmiştir. Ayrıca, Fransız nüfuzunun yerini Alman ya da Avusturya nüfuzunun almaması için de özel bir çaba harcamıştır. Çiçek’e göre, Cemal Paşa, Alman ve Avusturyalıları karşı da en az Fransızlar kadar hoşgörüsüzdü.

Bu dönemde Cemal Paşa, bahsedilen grup ve devletlerin nüfuzlarıyla mücadelesinin yanında eğitim ve askerlik yoluyla “ideal” Osmanlı vatandaşa ulaşmayı amaçlamıştır. Cemal Paşa döneminde Suriye’de dikkate değer bir okullaşma yaşanmıştır. Dahası Suriyeliler, Osmanlı tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar Osmanlı ordusuna alınmışlardır.¹ Cemal Paşa Suriye’nin maddi açıdan da ilerlemesi için Şam, Kudüs, Beyrut gibi birçok Arap vilayetinde şehirlerde önemli imar faaliyetleri gerçekleştirmiştir.

Sunumda son olarak savaş yıllarında kılığın Suriye’de büyük bir yıkıma yol açtığı vurgulanmış ve bu kılığın Cemal Paşa’nın birtakım yanlış uygulamalarının yanı sıra İngiliz ve Fransız boykotunun katkısına da dikkat çekilmiştir. Öte taraftan bu felaket Cemal Paşa’nın ordusunun İngilizlere yenilmesinin en büyük sebebidir.

¹ Bu dönemde askere alınmış bir Arabin günlüğü yakın zamanda Klasik yayımları tarafından *Arap Gözüyle Osmanlı Çekirge Yılı: Kudüs 1915-1916*, yayına hazırlayan Selim Temari, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.

Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Mu'âşeret Literatüründe Doğru Davranış Biçimleri Fatma Tunç Yaşar

12 Kasım 2012

Değerlendirme: Zeynep Gökgöz

Boğaziçi Üniversitesinde 2012 yılında tamamladığı "The Predicaments of Alla Franca: Visions of Proper Behavior in Late Ottoman Etiquette Literature (Alafranga Halleri: Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Mu'âşeret Literatüründe Doğru Davranış Biçimleri)" başlıklı doktora tezini bizlerle paylaşan Fatma Tunç Yaşar, Osmanlı âdâb-ı mu'âşeret kitaplarının literatürünü çıkarırken 1889-1918 aralığını kendisine konu edinir. Zira özellikle bu dönemde konuya ilişkin çok fazla kitaba rastlanmaktadır ve bu merak da sadece geç Osmanlı için değil dünya genelinde varolan bir eğilimdir; zira on dokuzuncu yüzyıl "medeniyet ve nezaket yüzyılı (age of civility)" olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, bir nevi yaşam kurallarını standartlaştırma olarak görülebileceği gibi aslında merkezî ve öznenin muğlak olduğu bir değişim ve dönüşüme ayak uydurma isteğidir de. Kendisi için kilit kelimelerin *değişim* ve *dönüşüm* olduğunu, batılılaşma ve modernleşme yerine bu kelimeler üzerinden gitmeyi uygun gördüğünü söyleyen Yaşar'a göre her bir yazarın bu durumla yüzleşme, uzlaşma ve de baş etme şekilleri farklı

farklıdır. Hem farklılıkları hem de aynılıkları itibarıyla kitapları toplumsal, siyasi, kültürel gündeminde ve dünya ölçeğinde tartışmaya açarak Osmanlı entelektüellerinin peşine ve dönüşümden algıladıklarının peşine düşer. Bu kitapların çıkışı, varlığı ve sürekliliğinin ne anlama geldiği ile ilgilenir.

Bu yüzyıla özel *âdâb-ı mu'âşeret* kelimesinin *etiket* kelimesi ile karakterize edildiği görülür. Zamanında ahlâkla birlikte düşünülen etiket, on dokuzuncu yüzyılda sekülerleşip artık sadece kamusal zarafeti tanımlar hale gelmiştir. Bizde ise âdâb, usul anlamında olup edeple ilişki kurulurken, tanınmanın diğer ayağı *mu'âşeret* hoşça geçinmenin yolları anlamında kullanılır. Tezinin girişinde bu kavramları mukayese ederek, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı'sında nasıl algılandığının (sadece görgü kuralı mı sorusunun) cevabını aramak üzere yazarların karşılaştıran konularımıza göre, yazarların bu yabancı literatüre karşı hissiyatlarını dile getirdikleri giriş bölümleri araştırmanın en kıymetli bölümleridir.

Bu kitapların çıkışını değişimin bir sonucu şeklinde okuyanların yanı sıra değişimin aktörü olarak ele alanlar ve yüzleşmesinin farklı yaşayarak ikisinin yerine farklı reçeteler sunanlar da vardır. Girişlerini de bu yönde ya literatüre karşı çıkararak, ya takip edelim, öğrenelim ve uygulayalım diyerek ya da tamam öğrenelim ama asla ve de kat'a benimsemeyelim şeklinde bir tavır alarak yazmışlardır. İncelenen 13 kitaptan dördü benimsememe taraftarıdır.

ve girişlerinde “alafrangayı niye öğrenmemeliyiz” üzerine odaklanır. Meseleyi tartışmaya bu şekilde açmakla içerikle çelişiklerini dile getiren Yaşar’a göre, bu durumun izahı şuydu: Evet bir değişim ve dönüşüm vardı ve yeni ilişki biçimleri, yeni eşyalar ve yeni sosyal mekânlar yeni ve doğru davranış biçimleri gerektiriyordu. Bu dönemin icabı Fransızca eserleri tercüme ederek (birinin Arapça olması dışında) ya sentez yoluyla ya seçici davranarak ya da uyarlayarak kendi âdâb- ı mu’âşeret kitaplarını meydana getirirler.

Her yazar kitaplarının giriş bölümlerinde kavrama ilişkin tanımlarını ve hesaplaşmalarını ortaya koyduktan sonra kıyafet ve buna bağlı olarak kimlik, ev içi, mesken ve salon kültürü, salon ve sofa tanzimi, sokak ve sosyal yaşam gibi başlıkları ile devam ederler. Bu kitaplarda genel kabul; yabancılarla temasta evrensel kuralları bilmenin icap ettiği, toplumsal değil ihtiyaca yönelik oldukları, Batı’da ahlâkın olmadığı, kendi kültürünün öncelenmesi ve asıl bu kuralların askeriye ve bürokrasi için geçerli olduğudur. Yaşanılması ve olması gereken değil bilinmesi gereken vurgusu hâkimdir ve “olması gereklidir” şartı için biraz daha vakit vardır.

Yazarların gayet kendilerine güvenli bir tavır sergilediklerinin ve yeni durumlara uyma noktasında gösterdikleri çabanın önemine dikkat çeken konuşumuzu göre “uyma”, “kendine uyarılma” kelimeleri de “alma” yerine bu dönem için tercih edilmesi gereken kelimelerden. Sonuçta batılılaşma paradigmasına karşı çıkmaya yoktur ama istenen terakki merkezli bir değişimdir.

Seçici, sentezci, eklektik, pragmatik ve kendi gelenek ve maneviyatına güvenen bir duruş sergiledikleri gibi mahrem olanı korumaya da ayrıca itina gösterirler. İlginçtir ve kolaylıkla “kadının yeri ne zaman olmuştu ki zaten” klîşesine varabilecek yorumlara sebebiyet verecek şekilde bu on üç kitabın hiçbirinde Osmanlı kadınına yer verilmez. Bu hakikaten görmezden gelme olarak okunabilir mi? Kadın zaten hayatın içindedir, bu olsa olsa kadını ve aileyi koruma, bir anlamda onun dönüşmesini istememeleri veya bunu nasıl yapacaklarını bilememeleri ile açıklanabilir. Bir de o döneme ait Şehzade Abdülmecit Efendi’nin, Halil Paşa’nın ve de Namık İsmail’in resimleri hatırlanacak olursa kadınlarımızın bu alana bigâne kalmadıkları görülür. Burada acı olan hayata içkin, yaşama dair doğru davranış kurallarının zamanla eski köye yeni adelerin girişiyle kitaplardan öğrenilen bir şeye dönüşmesi ve daha sonraki yıllarda hayranlığa dönüşen ilgi ve neticesinde yaşanan özgüven eksikliğinin getirdiği akıl karşıklığıdır. Yoksa siz de hâlâ peçetenizi ve dahi bıçağınızı sofrada nereye yerleştireceğini bilemeyenlerden misiniz?

Midilli Adasının İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, 1876-1914 Metin Ünver

10 Aralık 2012

Değerlendirme: Nurbanu Doğan

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Tez-Makale sunumlarının 126. toplantısında Metin Ünver'in, İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünde 2012 yılında tamamladığı "Midilli Adası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1914)" isimli doktora tezi üzerine tartışıldı. Öncelikle tezin amacına değinen Ünver'in ifadesiyle tez, bir şehir tarihi olmakla birlikte, on dokuzuncu yüzyıl gibi karışık bir süreçte Rumlar ve Müslümanların birlikte yaşamalarının mümkün olup olmadığının anlaşılması düşüncesine dayanır. Bunun için bu tez çalışmasında, öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından, ayrıca İSAM'da bulunan Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, İngiliz arşivleri ve bir kısım Yunan kaynaklarından yararlanılmıştır.

Başlangıçta Midilli Adası'na dair bilgi veren Ünver'in ifadesiyle, 1462 gibi erken sayılabilecek bir tarihte Osmanlı hakimiyetine giren Midilli, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlı bir sancaktır. Hatta bu eyalete 1864-67 yılları arasında ve 1912 yılında kısa bir süre olmak üzere iki kez merkezlik yapmıştır. Midilli Adası'nın istisnai bir başka özelliği de Rumlar ve Müslümanların adanın birçok noktasında

karma köylerde beraber yaşamalarıdır. Midilli Adası'nın da içinde bulunduğu coğrafyayı anlayabilmek için Akdeniz'deki dengeleri iyi kavranması gerektiğine dikkat çeken Ünver'e göre, özellikle Yunanistan'ın 1830'da kuruluşundan itibaren bölge siyaseti iyi değerlendirilmelidir. Bu süreçte Yunan bağımsızlığından 93 harbine kadar geçen sürede Akdeniz'deki siyasi denklemin varlığını korumuş, ancak İngiltere'nin Kıbrıs'ı geçici olarak ele geçirmesi ve 1882 yılındaki Mısır'ı işgali bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. Öte yandan Ünver, Yunanistan'ın bölgedeki tavrının tam karşılığı olarak nitelediği *irridentism* kavramını, *megali ideayı* anlamak açısından önemli görmektedir. Bu bağlamda, Yunanistan'ın, Rumların meskün olduğu tüm toprakları ele geçirmek amacını taşıdığını, ancak bu emellerini gerçekleştirebilmek için askeri ve ticari potansiyele sahip olmadığını belirtmektedir. Bu eksikliklere rağmen 1864'te yedi adanın İngiltere meselesinde diğer adaların da Yunanistan'a ilhakı düşüncesi doğmuştur. Dolayısıyla bu süreçte Yunanistan askeri gücünden yoksun olduğu için kültürel ve siyasi faaliyetlerle Yunanlılık algısını kullanarak bölgedeki etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu Yunan politikasının somut örneklerinin Midilli'de de görülebildiğine dikkat çeken Ünver, ada bazında jimnastik kulübü gibi örgütlenmelerden ve kendilerini Yunan vatandaşları olarak gören grupları himaye eden konsolosluk görevlilerinden bahseder.

Adanın mülki yapısı hususunda ise, adada mutasarrıflık yapmış Namık Kemal ve Fahri Bey'e

yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Özellikle Namık Kemal dönemindeki düzenli çalışan gümrük meselesinin bu dönemde, dahili birçok sorunun halledilmesinden bahseden Ünver, bu başarıları neticesinde Namık Kemal'in adaya gelen çoğu mutasarrıf gibi Rumlar arasında çeşitli bahanelerle adadan gönderilmeye çalışıldığını ifade etmektedir.

Ekonominin ise, tarım ticaretine dayalı olduğu Midilli' de özellikle zeytinyağı ve sabun üretimi bu ticaretin temelini oluşturmaktadır. Hatta zeytinyağının ticari olarak üretilmesinde Yunanlıların iddiasının aksine, 1850'lerden itibaren buharlı teknolojinin Midilli'ye getirilmesi hususunda Osmanlı yönetiminin teşviki söz konusudur. Midilli' de özellikle ekonomiye yapılan en önemli katkı kalemleri ise, karayolu ulaşımının artırılması ve ada halkının zeytinyağı ve sabun fabrikaları için yurt dışından ithal edilen makinelerin devlete vergilerinden muaf tutulmalarıdır. Ancak ekonomideki bu iyileşme Rumların devlete sadakatini aynı oranda arttırmamıştır. Başka bir deyişle ekonomik iyileşmenin, ayrılma temayüllerini ortadan kaldırması, Midilli örneğinde geçerli değildir. Zira burada sorun, ayrılmacı temayüle karşı yalnızca ekonominin kullanılmasıdır.

Sonuç olarak Ünver'e göre, Osmanlı Devleti, Tanzimat reformları ile çökmekte olan sistemi kurtarmaya çalışırken bu durum taşraya hazırlanan talimatname ve nizamnameler ile yansıtılır. Bu kapsamda bölge halkına etnik ve dini açıdan fark gözetmeksizin idare, nahiy ve belediye meclislerinde yer alma imkânı verilir, böylelikle ortak yaşam alanlarına dair

sorunlara ortak çözümler bulmaları sağlanır. Öte yandan adadaki nüfuz sahibi Rumlar Osmanlı yönetiminden elde ettikleri ayrıcalıklardan mümkün olduğunca yararlanmaya çalışırlar. Bununla birlikte aynı din ve ırkı paylaştıkları Yunanistan'a katılma fikrine ise bu ayrıcalıkları kaybetme düşüncesiyle temkinli yaklaşılır. Buna mukabil 1912 yılındaki Yunan işgalini memnuniyetle karşılarlar, ancak bu durum Batı Anadolu ile iletişimi kaybetmeleri neticesinde pazarlarını yitirmelerine neden olur ve adada ekonomik anlamda bir çöküş yaşanır. Adadaki Müslümanlara gelince, onlar da Yunan işgali sonrası hemen adayı terk etmezler, 1923 yılına dek adadaki varlıklarını sürdürürler.

TAM Bir Kitap-Bir Yazar

Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kuruluşu

Mete Tunçay

10 Kasım 2012

Değerlendirme: Mehmet Ali Doğan

Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde gerçekleştirilen özel toplantı serisinin ikinci konuğu Mete Tunçay'la Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931 isimli kitabı bağlamında Türkiye' de sol ve tek parti dönemi tartışıldı. Katılımcılardan gelen sorular üzerine Ankara Hukuk Mektebi'nin kurulması,

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

Seyh Said ayaklanması, Dersim hareketi, İstiklal Mahkemeleri zabıtları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, Serbest Dil Teorisi, Milli Mücadele' de Sovyet yardımı ve 1946 seçimleri gibi konular da gündeme geldi.

Tunçay'ın ilk vurgusu, çocukların dahi o dönemin etkisinden azade olamadığı 1936 yılında, tek parti döneminin ortasında, doğduğu idi. İçine doğduğu ortamın önemine bu şekilde dikkat çeken Tunçay daha sonra kitabın neden ve nasıl yazıldığını uzun hikayesini anlattı. Tunçay, Ankara Üniversitesi'nde siyasi düşünce tarihi konusunda hocalık yaparken Türkiye'deki sol akımların tarihini üzerinde çalışmaya başladı. Kitap olarak da yayınlanan *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* isimli doçentlik tezi bu çalışmanın ürünüdür. Başlangıçta amacı bu sol tarihini 1960'a kadar getirmekti, ama bu işin zorluğu belli bir noktada durmayı gerektirmişti. Bu nedenle Tunçay çalışmasını, önemli bir dönüm noktası olarak gördüğü 1925 yılında bitirir. Tunçay'a göre 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu gerçekten bir dönüm noktasıdır; bir hafta öncesi ve bir hafta sonrası arasında bile müthiş bir fark vardır; dahası, sadece sol akımlar için değil tüm ülke için önemli değişiklikler getiren bir kanundur. İlerleyen yıllarda Tunçay, Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra ülkede neler yaşandığı ve Türkiye Komünist Partisi'nin içinde çalıştığı ortamın nasıl olduğu konularına da eğilerek çalışmasını 1936 yılına kadar getirir.

Türkiye'de sol akımları çalışırken karşılaştığı en büyük zorluklardan birisi de yasak kitaplar bölümünde çalışırken rastladığı Kerim Sadı'nın *Ansiklopedik Vahşi* adındaki küçük kitapçığını örnek gösterir Tunçay. Anne ve küçük kızdan oluşan zengin bir aile, bir gemiden rıhtıma inerken küçük kızın eşya taşıyan hamallardan birini göstererek "anne ansiklopedideki vahşi bu mu" demesi, eserin, Türkiye'de yasaklanmaya değecek provokatif bir yayın sayılmasına yeter. Tunçay bunu doçentlik takdim tezi olarak sunar. Hepsi da birçok yayın yasaklandığından ve bu tür yayınları özel koleksiyonlarda bile bulmak mümkün olmadığından, Tunçay *Türkiye'de Sol Akımlar* kitabında birtakım dergi ve kitapların hangi kütüphanede hangi numarayla kayıtlı bulunduğunu yazar.

Türk solu hakkında yazarken gazetelerdeki tevkifat haberleri ve bunların arka planına dair bilgiler, 1 Mayıs ve Dünya Barış Günü bildirileri gibi kaynaklardan faydalanır Tunçay. Sovyetlerin çöküşü ile arşivlerin kısmen kullanılabilir hale gelmesi de yeni imkânlar açar. Türk soluna dair olduğu sonuçları şu şekilde özetler Tunçay: Aslında Türkiye seksiyonu vardır. Komintern'in (Komünist Enternasyonel) bürokratik bir örgütüdür, bir dünya partisidir ve Türk partisinin bağlı olduğu doğu şubesi vardır. Türkiye'de yapılan çalışmalar Komintern'e her ay rapor edilecek ve bütün yayınlar, çıkarılan bildiriler, dergiler ve kitaplar Komintern'e gönderilecektir. Bütün bu

materyaller Komintern'in kütüphanesine gönderilir. Zira kütüphanenin Türkiye bölümü olduğu da bilinmektedir. Bu bölümün şu an nerede olduğunun izini süren ve kendisine 1943'te Komintern resmen kapatılınca Komünist Partinin sosyal bilimler akademisine verildiği söylenen Tunçay, "kısmen bizde" cevabını alır. Burada, Fransızca, Almanca ve Rusça kitaplar mevcuttur ama Türkçe, Arapça ve diğer dillerdeki kitapların nerede olduğu hâlâ belli değildir. Günün birinde birisinin mutlaka bunları bulacağına dair inancını muhafaza etmektedir Tunçay.

Türkiye'den yazılan raporların genelde Fransızca olduğunu ifade eden Tunçay'a göre, 1936 yılı TKP tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Komintern TKP'den partiyi dağıtmasını ister. 7 sene sonra da Stalin, Fransız ve İngilizleri memnun etmek için Komintern'i kapatır. Netice-i kelimeler, 1925-1945 yılları arası Türkiye'de tek parti egemenliğinde geçen bir dönemdir ve bu dönemde tek muhalefet de yer altındaki soldur. TKP'nin Türkiye'deki tek parti yönetimine bakışında çok ciddi sınırlar vardır. Tek parti döneminde hükümetin Sovyet dostu bir dış politika izlemesi nedenidir. Bunun yanı sıra fazla ileri gidememiştir. Bunun yanı sıra tek parti döneminde yapılan millileştirme uygulamalarını TKP'nin eleştirmesi de söz konusu değildir. Zira bunlar, kendilerinin de yapmak isteyeceği şeylerdir.

TAM Tarih Okumaları

Menâkıbnâmeler 1

Menâkıbnâmelere Giriş ve Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l- Kudsiyye'si

Ahmet Yaşar Ocak

29 Eylül 2012

Değerlendirme: Esra Evsen

TAM Tarih Okumaları çerçevesinde düzenlenen Menâkıbnâmeler serisinin ilk konuğu Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünden Ahmet Yaşar Ocak'tı. Bu serinin ilk toplantısı olması sebebiyle konuşmasına vererek başlayan Ocak, daha sonra Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye* adlı eseri üzerine değerlendirmelerde bulundu.

Bilindiği üzere menâkıbnâmeler, şeyhin yaşadığı dönemde veya vefatının ardından müritleri arasında tedavülde olan menkıbelerinin bir araya getirilmesiyle oluşur. Tarikat mensupları arasında sıkça okunan bu eserler, aynı zamanda tarikatın tarikat dışındaki çevrelerde prestijini artırma fonksiyonuna da sahiptir.

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

Menâkıbnâmeleri tarihi birer kaynak olması bakımından da değerlendiren Ocak'a göre, "menâkıbnâmeler, genellikle tarihi bir zemin ihtiva etmeyen bilgiler içerdği için, ifade edilebilecek mevcut yaklaşımın aksine, bu eserler tarih kaynakları dışında bırakılmamalıdır. Zira bu kaynaklar; örneğin, durumunun analizi gibi, ilgili sahalarda kullanıldığında önemli kaynaklardır.

Ocak'ın konuşmasında dikkat çektiği bir başka husus, bazı menâkıbnâme türlerinin ciddi bir tarihi zemine de sahip olduğudur. Mesela Elvan Çelebi'den daha eski tarihli olan Bedüzzaman Firûzanfer'in Evhadüddin Kirmani (ö. 1238) menâkıbnâmesi, İran ve Anadolu'da o devirde cereyan eden olaylara dair çok önemli bir eserdir. Ayrıca *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*; Rumeli'deki Kalenderî dervişlerin yapılanmalarının, bu dervişler arasındaki grupların rekabetlerinin ilginç örneklerle anlatıldığı *Osman Baba Velayetnamesi* de tarihi zemini çok güçlü ve metinlerdir. Bayrâmî Melâmîlerle ilgili olan *Mir'âtü'l-ışk* da bize İsmail Maşuki ve babasıyla ilgili olarak *Şakâyık* ve Melami kaynaklarda verilen bilgilerin yanlış olduğunu gösteren, tarihi zemine sahip bir eserdir.

Bu genel bilgilerin ardından İsmail Erünsal ile beraber yayına hazırladıkları Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-kudsîyye*'si üzerine konuşan Ocak'tan öğrendiğimize göre, metinde bulunan Farsça kısımlar her sayfada bulunan metinlerin bir anlamda özeti halindedir. Elvan Çelebi'nin kaleminden çıktığı kesin olan bu Farsça kısımlar Türkçe bilmeyenlerin

metin hakkında malumat sahibi olması için yazılmıştır. Bu eserde Babâî isyanıyla ilgili bilinenleri tersine çevirecek önemli bilgiler mevcuttur. Mesela isyanın lideri olarak kaynakların birçoğunda Baba İshak'ın ismi zikredilir. Bu menâkıbnâmenin söylediği önemli şeylerden biri isyanın liderinin Baba İshak olmadığıdır. Eserde Dede Garkın'dan daha önemli, Türkiye'de ilk Sünnilik dışı yapılanmanın temel ocağın kuran kişidir ve Elvan Çelebi'nin metinde ifade ettiğine göre Baba İlyas'ın dedesidir. Eserde Baba İlyas'ın oğulları ve isyanın tarihi ile alakalı bilgiler yer almaktadır. Aşık Paşa'nın bazı halifeleri, Emirce Şeyh, Balı Şeyh ve Ali Şir adında iki isimler daha önce bilinmemektedir. Ayrıca Baba İlyas'la Selçuklu sultanı Gıyasettin Keyhüsrev'in arasını açan Çat köyü kadısı Köre Kadı'dan bahsedilir. Bunun bir isim olmadığı, "küre" isminin beş altı köyden oluşan yerleşim birimine verilen isim olduğu düşünülmektedir.

Menâkıbnâmeler 2 Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî Reşat Öngören

20 Ekim 2012
Değerlendirme: Emine Kaval

Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî... Tarih Okumaları çerçevesinde Reşat Öngören'in başkanlığında tartışılan ikinci menâkıbnâme. Eserle ilgili temel bilgilerle konuşmasına başlayan Öngören şunları dile

getirdi: *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî* isimli eserin müellifi Muhammed Muhyiddin-i Gülşenî'dir (ö.1608'den sonra). Halvetiye tarikatının Mısır merkezli bir kolu olan Gülşeniyye koluna mensubdur. Kadı naibi Gülşenî'nin oğlu Şeyh Ahmet Hayalî'ye intisab eder, aynı zamanda damadı olur. Şeyh Ahmed Hayalî, yazmaya başladığı babası İbrâhîm-i Gülşenî'nin hayatını anlatan bir kitabı Muhyiddin-i Gülşenî'ye tevdi eder, o da 1604 yılında bu eserin yazımını tamamlar. 200'e yakın eseri bulunan Muhyi-i Gülşenî'nin 40 kadar eseri günümüze kadar gelmiştir. Bunlar içerisinde en ilginç *Baleybelen*'dir. Bu eser üzerine yapılan çalışmalar, *Baleybelen*'in dünyanın ilk yapay mezkur eserinde Türk, Arap ve Farsların ortak anlayabilecekleri bir dil oluşturmaya çalışmıştır.

1570 yılında yazılmaya başlanıp 1604'de tamamlanan *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*'nin esasen bir tarih kaynağıdır. Eser, sadece İbrâhîm-i Gülşenî'nin menkubelerini içermez. Menâkıbnâme olarak isimlendirilishi nedeniyle gözden kaçan bu eser, diğer kaynakların bilgi vermediği tarih, kişi, dönem, kavim ve olaylarla ilgili net bilgiler vermektedir. Dolayısıyla mütereddit kalınan bazı tarihi olaylarda başvurulması gereken bir kaynaktır.

Eser öncelikle İbrâhîm-i Gülşenî'nin hayatını anlatmayı hedeflemektedir. Ancak Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî gittiği yerlerde pek çok millet gördüğünden ve yöneticiler ile yakın ilişki içerisinde olduğundan, eserde Akkoyunlu, Safevî, Memluk ve Osmanlı devletleri hakkında verilen bilgiler tarih

çalışmaları için ihmal edilmemesi gereken bilgilerdir Öngören'e göre. Müellif eserine "beraat-i istihlal" adı verilen ve giriş özetleyen 6 satırlık bir giriş ile başlamaktadır ve ilk nur olarak Hz. Muhammed'in yaratıldığını ifade etmesi sebebiyle tasavvufî bir eser sayılmaktadır.

Eserin mahiyeti ve anlatım özellikleri ise şöyledir: Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî'nin yaşadığı ve gittiği yerlerin sırasını takip ederek olayları anlatan Muhyi, ana metin arasında -şairlik yönü hasebiyle- Türkçe ve Farsça manzum parçalara yer vermektedir. Bir olayı anlatırken, yeri geldiğinde delil olarak ayet ve hadis kullanan müellif, bilgi kaynaklarını "falancadan dinledim" şeklinde ifade etmektedir. Yazının İbrâhîm-i Gülşenî ile alakalı verdiği bilgiler ise oğlu Ahmet Hayalî'den dinlediği bilgilerdir. Müellif sadece olayın içerisinde bizzat yer alıyorsa tarih vermekte, bu da eserin güvenilir ve sağlam bir kaynak olmasına zemin hazırlamaktadır. Dikkat çeken diğer bir husus, kerametlerden bahsederken, kerametleri kabul edilebilir şekilde açıklamaya çalışmasıdır. Ayrıca, bir olay anlatırken olayın içerisinde yer alan başka şahıslardan nakiller vererek olayı tasdik eder. Tarikat meselelerinin anlatımında ise şeriat vurgusu yapılmaktadır. Müellif bazen ayrıntılı bilgi için farklı kaynaklara yönlendirmektedir. İbrâhîm-i Gülşenî'nin ulemaya

değer verdiğini gösteren olayları da zikreden Muhyi, Halvetiye tarikatında rüyalar önemli olduğundan, İbrâhîm-i Gülşenî'nin rüyalarına ve yaptığı yorumlara da geniş yer ayrılmaktadır.

Sunumunun devamında mezkur menâkıbnâmenin bir tarih kaynağı olarak önemine işaret eden örneklerden bahseden Öngören, Safeviye tarikatının tarikattan devlete ve Sünnilikten Şiîliğe nasıl dönüştüğüne ve bu esnada yaşananlara dair malumat elde etmek için bu eserden faydalanılabileceğini görüşmektedir.

Buna göre mezkur eserden, bu mezhep dönüşümünün zorla gerçekleştiği ve Sünnilerin zulüm gördüğü anlaşılmaktadır. Eserde padişahlarla ilgili değerlendirmeler ve hatta eleştiriler bulmak mümkün. Sultan Murad'ın *na-Murad* olarak isimlendirilişi bu eleştirilere örnek olarak gösterilebilir.

Nakledilen başka bir olayda, Memluk sultanı Kansu Gavri, İbrâhîm-i Gülşenî'nin sözünü dinlemez, Yavuz Selim ve Şah İsmail'in cenk etmelerini önlemek için yola çıkar.

Kansu Gavri Şah İsmail'i desteklediği için yakın korumalardan birinin doğrudan anlatımına dayanarak, Kansu Gavri'nin savaşı kaybedeceğini anlayınca kaçmaya başladığını, 17 kişilik bir grupla uzlaştığını, bir çöle geldiklerinde istirahat için bir müddet durduktan sonra ölü bulduklarını ve naaşını çöle gömdüklerini nakletmektedir. Yeniçerilerin Bektaşî tarikatından ziyade Halvetiye tarikatına intisablarına, Fatih Sultan

Mehmed'in son seferinde Acem diyarına gitme niyetine ve daha bunun gibi pek çok olaya dair, diğer eserlerde olmayan veya farklı aktarılan –gerek tarihe ve gerekse tasavvuf alanına ait– bilgiler bakımından *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî* son derece değerli bir başvuru kaynağıdır Öngören'e göre.

Menâkıbnâmeler 3 Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli Cemal Kafadar

26 Kasım 2012

Değerlendirme: Gülrü Yıldız

Menâkıbnâme okumaları serisinin üçüncüsünde Cemal Kafadar'dan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli*'yi dinledik. Tarih teorisinden 'Aziz İstanbul-Bektaşî bitenlere, Trakya'daki Alevî-Bektaşî zümrelerin durumundan Türk milliyetçiliğimin entelektüel tarihine zihninde dönen meselelerden kısaca bahsederken bunlardan menâkıbnâme okumalarının bu bağimsız olmadığını söyleyen Kafadar, *Velâyetnâme* üzerine değerlendirmelerini bu sorular çerçevesinde ortaya koydu. Kafadar'a göre *Velâyetnâme* gibi her dönemin kendi soruları, sorunları açısından tekrar tekrar sorgulanmalıdır. Bir süredir Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli Sultan) Dergâhı'nın göbeğindeki dut ağacının anlamının ve

hikayesinin peşinde olduğuna; menâkıbnâme deryasında bir katre olan *Kızıl Deli Sultan Menâkıbnâmesi*'yle başlayan okumalarının bu arayışın peşinden gittiğine değinen Kafadar, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Otman Baba, Veli Vaba, Şücaeddin Veli menâkıbları korpusu içinde *Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi*'nin en önemlisi olduğunu belirtti. Bunun dışında *Dede Korkut*, *Oğuznâme* gibi başka metinlerle de paralellikler bulunmaktadır; ses, üslup, kelime haznesi, anlatılardaki bazı motifler çok benzerdir.

On beşinci asrın sonlarında yazıya geçirildiği düşünülen *Velâyetnâme* yazıldığında Hacı Bektaş-ı Veli kültü iki yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla metinde, Osmanlı hanedanının manevi aidiyeti itibarıyla nereye yöneldiği gibi birtakım asrı tartışmalara müdahale etme çabası vardır. Ayrıca yine bu asrda şifahi olmanın yazıya geçirilmesi şeklinde bir tavır söz konusudur. *Dede Korkut*, *Seyyid Battal Gazi*, *Oğuznâme* (Oğuzlara ait atasözleri koleksiyonları), *Aşıkpaşazade*'nin kullanması (bazı yerlerde *Menâkıb Osman* kitabı, anonim kayda değerdir) *Âl-i Osman* kitabı, anonim Osmanlı tarihlerinin de bu dönemde yazıya kültür ürünlerinden bağımsız düşünmek geçirilmesini birbirinden bağımsız olarak mümkün değildir. *Velâyetnâme*'yi okumak bütünü bu unsurları göz önünde bulundurarak okumak demektir ki henüz hakkı verilebilmiş değildir. Maalesuf Abdülbâki Gölpınarlı'nın bu alandaki çalışmalarının arkası getirilememiştir. *Menâkıbın* yazıya geçirilirken işin doğası gereği aynı zamanda bir "ayar verme" sürecinden de geçtiğini, her şifahi anlatımın bir yorum olduğunu; yazıya geçtiğinde metin halinin her okunuşunun da bir "performans

yani icra ve tevîl" olduğunu hatırla tutmak gerektiğini belirten Kafadar, "kayıtlar bir şeyin neyini kaydeder? Söz uçar yazı kalır deniyor; iyi de uçmanın nesi kötü?" sorularıyla içinde yaşadığımız kayıt çağında yazıya bu derece öncelik verilmesine karşıdır.

Daha sonra *Velâyetnâme*'nin yazmalarına değinen Kafadar, tarihleri açısından nüshaların ilginç dağılımına dikkatleri çekti. Manzum ve manzum-mensur karışımı yazmalardan Bedri Noyan'ın yayınladığı nüsha, TDV'nin yeni yayınında listelediği on nüsha ve TDV'nin yeni yayınında kullanılan dört nüshadan beş tanesi 1034-1044 arasındaki tarihleri bilenler için bu on yıl yedinci asrın tarihini bilenler için bu on yıl çok şey ifade eder. Bağdat'ın yıllardadır. Osmanlı Murat'ın Bağdat seferi bu yıllardadır. Osmanlı Devleti'nin Bektaşî geleneği ile ilişkilerinin yeniden gözden geçirildiği ve harmanlandığı bir dönemdir. Bu dönemde birçok *Velâyetnâme* nüshası yazılması, o nüshaların bu tarihi bağlamdan bağımsız düşünülmemeyeceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Velâyetnâme'nin yazıldığı tarih ve yazarna ait kesin bilgilere sahip değiliz. Manzum şeklinin 1481 ile 1501 arasında Uzun Firdevsi tarafından yazıldığı en çok kabul gören görüştür. Mensur- manzum metin ise daha şüpheli olmakla birlikte yine Uzun Firdevs'iye atfedilir. Ali oğlu Musa'nın mensur metin yazar olması ihtimalini de bir kenara koymamak gerektiğini savunan Kafadar, neden ve ne zaman manzuma geçildiğinin bilinmediğini belirtti.

Metin Hacı Bektaş-ı Veli'nin nesebi, soyu ile başlar; Türkistan, Horasan, Bedeşan'da yaşadıkları, Ahmed

Yesevî'yle münasebeti ile devam eder. Kafadar'a göre yapılan son çalışmalar birebir bir ilişkinin çok şüpheli olduğunu ortaya koymaktadır. Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş-ı Veli'yi Diyar-ı Rum'a göndermesi ile anlatı Anadolu'ya intikal eder. Diyar-ı Rum'a gelirken kat ettiği İran, Mekke, Suriye yolu çok önemlidir. Rum erenleri onu kolay kabul etmez ve ciddi bir rekabet söz konusu olur. *Velâyetnâme*, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Mevlana ve Ahi Evren gibi Diyar-ı Rum'daki pek çok kişiyle olan musahabeleri ile devam eder.

Kafadar sunumunu, girişte değindiği dut ağacının hikayesine bağlayarak hitama erdirdi. Kafadar'a göre menâkıbnâmelerde çeşitli taşlar, ağaçlar (dut, kavak) ve hayvanların (güvercin, geyik, şahin) yer almasında, doğa denilen şeye ve bu kavramın içinde canlı ve cansız diye tasnif ettiğimiz varlıklara yönelik farklı bir yaklaşımın izlerini bulmak mümkündür. Kuşatıcı ve kendi içinde tutarlı bir yaklaşımın somut birer yansıması oldukları içindir ki menkıbelerdeki özgül motifler, dut, güvercin vs. yerine oturur ve aynı baktığını varsaymak çok yanlış olur. Toplumun farklı kesimleri arasındaki zihniyet farklarına ve gerilimlere de bakmak gerekir. Bu motiflerin zaten varolan ve Horasan'dan Anadolu'ya taşıdıkları kültüre atfen çizgisellik ve kalıtsalcılık çerçevesinde açıklamak da acelecilik olur. Bilakis büyük coğrafi ve sosyolojik dönüşümler yaşayan toplulukların karşısına çıkan yeni imkânlara ve içine düştükleri yeni travmalara cevap verebildikleri için başarılı olmuştur erenler. Sunum süresince Hacı Bektaş-ı Veli'nin ve menâkıbnâme türündeki diğer metinlerin

nasıl okunabileceği ile ilgili metodolojik bir çerçeve ortaya koyan Kafadar, "Vahyin bile esbab-ı nüzülü vardır. Erenlerin nefeslerini şu yalan dünyanın değişen şartları ve mahpuslarının farklı sergüzeşleri bağlamında okumak gerekmez mi?" sorusu ile sunumunu bitirdi.

Menâkıbnâmeler 4 Tezkiretü'l-Halvetiyye, Yusuf Sinan Efendi Aslı Niyazioğlu

20 Aralık 2012

Değerlendirme: Gülülü Yıldız

Tarih Okumaları serisi içerisinde devam eden menâkıbnâme okumalarında Koç Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Aslı Niyazioğlu ile *Tezkiretü'l-Halvetiyye* üzerine konuşuldu. "Osmanlı tarihini Osmanlı kültür tarihi ile birlikte nasıl yazabiliriz? Alimler, şeyhler, şairler dünyalarını nasıl gördüler?" gibi temel sorular ekseninde çalışın Niyazioğlu, bir süredir çalışmalarında hayat hikayelerine odaklanmıştır. menâkıbnâme okumaları serisi için bir halveti menâkıbnâmesi seçen Niyazioğlu, Yusuf Sinan Efendi'nin menâkıbnâmı bu bağlamda çalışır. Bu ve benzeri eserlerin dillerinin zorlayıcılığı ve yazarların anlatmaya çalıştığı dünyanın sadece kendi aradığımız unsurlar üzerinden okunması ve bu esnada aslı anlatmak istedikleri dünyaların gözden kaçırılması gibi bazı

metodolojik sorunlarla karşılaştığını tespit eder. Ona göre, bu sorunlar ancak edebiyat, sanat, kültür ve tasavvuf tarihçilerinin ortak çabalarıyla aşılabılır ve onların bize sunduğu dünya bu şekilde anlaşılabilir.

Tezkiretü'l-Halvetiyye'nin müellifi, yazılışı, isimlendirilmesi ve nüshaları gibi bazı temel özelliklerine bakıldığında; eser Yusuf Sinan Efendi'ye aittir. Yusuf Sinan Efendi, 1574'te Sultan III. Murad'ın Merkez Efendi'nin kabrini ziyareti münasebetiyle bu menâkıbnâmeyi sultana sunmuştur. Kendisi o sırada Koca Mustafa Paşa şeyhidir. Babasından sonra yeni şeyh olmuştur ve dergâhın kuruluşundan itibaren ilk dört şeyhinin biyografilerini içeren bu menâkıbnâmeyi kaleme almıştır. Bu nedenle 39 varaklık çok kısa bir eserdir. Yazar, Menâkıbnâmeyi *Risâle* olarak adlandırır. Eserin ismiyle ilgili karşılığın sebebi ise Yusuf Sinan Efendi'nin eseri *Tezkiretü'l-Halvetiyye, Meşâyihü'l-Halvetiyye* olarak bilinir. Henüz edisyon çalışmaları yapılmayan eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu'nda yer alan tarihsiz bir nüshası ile 17. asrın başlarındaki, 1610 tarihli nüshası üzerinde çalışır Niyazioğlu ve bu iki nüshanın çok ilginç bir şekilde kelime-harf farkı olmaksızın birbirinin aynı olduğunu tespit eder. Atatürk Kitaplığı'nda bir yazması daha bulunduğu söylense de Niyazioğlu'na göre eser, risale olması hasebiyle muhtemelen mecmuaların içinde yer alır ve dolayısıyla kataloglayanların dikkatlerinden kaçan başka nüshaları da mevcuttur. Padişah'a sunulması dolayısıyla

aslında Topkapı Sarayı'nda ve tekkenin kitapları arasında da bulunması gerekir. Fakat, eldeki kayıtlar başka nüshaların varlığı hususunda bilgi vermemektedir.

Şinasi Tekin'in "tarihçiler olarak metinleri konuşuruz" sözünü hatırlatarak söz konusu menâkıbnâmenin "neler söylediğine" geçen Niyazioğlu, bu kitabın ve başka menâkıbnâmelerin bir hafıza ağı olduğunu; geçmiş ile gelecek, ölümlerle yaşayanlar, hayatı yazılan şeyhlerle okurlar çok önemli olan dünyevî hayatla uhrevî hayatın birbirine bağlandığı bir hafıza ağı olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürer. Bu bağlardan biri, giriş bölümünde Yusuf Sinan Efendi'nin uzun uzun anlattığı yazar ile hayatı anlatılan şeyhler ve okur ile hayatı anlatılan şeyhler arasındaki ilişkidir ve bu ilişki bizlerin şu an anlayamayacağı kadar canlı bir ilişkidir. Kendisini Koca Mustafa Paşa Dergahı'nın ve Sümbül Sinan Efendi'nin türbesinin hizmetlisi olarak anlatır. Bu kitabı okuyacak kişiler ise burayı ziyaret edenlerdir ve onlar bu türbelerde yatan şeyhleri daha iyi tanıdıkça, onların ne kadar hümet edilecek şahıslar olduklarını anlayacaklar ve ruhanîyetlerinden aldıkları feyiz artacaktır. Tekke-türbe ve menâkıbnâmenin yazmaları arasındaki ilişki de bu bağların bir görüntüsüdür. Taş ve kağıt, unutulmaya karşı iki önemli araç; biri şeyhin bedenini korur, mezarını 'yer'den 'mekân'a çevirir. Diğeri de şeyhin şeretini ve menkıbesini korur. İşlevleri ve koruma şekilleri farklı olmakla birlikte genelde bir arada görüldüler. Türbe

yapımıyla menâkıbnâme yazımının nasıl bir arada gittiğini Zeynep Yürekli Görkay'ın çalışmalarını açıkça ortaya koymuştur. Birçok Halvetî şeyhi –mesela Kastamonu' da Şabaniye tarikatından Fuadî– hem türbe yapımı hem de menâkıbnâme yazımıyla ilgilenmişlerdir. Menâkıbnâme yazımında zaman o türbe bir taş yığınına dönüşür. Bir hafızaya ve bu hafızayı nesilden nesile aktarmaya ihtiyaç vardır ve kağıt bu hafızayı kaydedip koruyacak ve aktaracak bir araçtır.

Yusuf Sinan Efendi'nin bu eseri Sultan III. Murad'a takdim etmesi de üzerinde durulması gereken bir başka husustur. On altıncı asır Halvetîlerle yakın ilişkilerini ve sarayın Halvetîlerle yakın ilişkilerini hatırlayacaklardır. 1570'lerde, Sultan, Valide Halvetî şeyhleri vardır. Dolayısıyla Yusuf Sinan Efendi'nin de bir hami arayışı içinde olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Tekkenin yapısını düşündüğümüzde ise bir külliye ile karşılaşırız: Hocaları ve talebeleriyle bir medrese ve her gün gelen yüzlerce ziyaretçi. Bunların da menâkıbnâmenin okuyucuları, dinleyicileri olarak düşünülmesi muhtemeldir.

Rüyalar, hafıza ağında önemli bir ilmdir. Bu göz önünde bulundurularak menâkıbnâmede yer verilen rüyalara bakıldığında çok seçici davrandıkları görülür. Belli motifler söz konusudur. Bu seçicilik kelime seçiminde bile kendini gösterir. Mesela Yusuf Sinan Efendi 'hâlâ' ve 'el-ân' kelimelerini çok sistematik bir şekilde kullanır. Geçmiş ile şimdi arasında kurulan bağı anlamak için bu kelimelerin kullanımına da bakılmalıdır. Genel olarak menâkıbnâmelere rüyalar bağlamında bakıldığında bir şeyhin seyr ü sülukla ilgili rüyalarını görmeyi beklersiniz

ya da siyasi rüyalar olmalıdır bunlar. Bu nedenle *Tezkiretü'l-Halvetiyye*'de menâkıbnâ anlatılan şeyhlerden, gördüğü rüya üzerine Kanunî'nin son seferi olan Zigetvar seferine çıkan Halvetî şeyhi Nureddin-zâde ile aynı dönemde yaşayan Yakub Efendi'nin rüyalarına ne de siyasetle ilgili bir tek rüya tespit edebilir. Odaklanır Niyazioğlu ve ne nefis mücadelesi inabet rüyasıdır. Diğerleri ise Yanya ataması ve türbe ve dergâhın yeri ile ilgilidir. Bu rüyalar şeyhlik kariyeri için önemli aşamaları gösterir. İnabet, önemli bir atama: Yanya, türbenin ve Koca Mustafa Paşa Dergâhı'nın yeri. Zaviye, halife ve kıssanın kendisi. Bir yönüyle silsilenâmeye de benzemektedir. Bir Halvetî şeyhinin menâkıbnâmede çok daha uhrevî olmalıdır beklentisine karşın menâkıbnâmede varolan şey; silsilede aldıkları yer, bu yere nasıl geldikleri ve uhrevî alandan bunun nasıl onaylandığıdır. Ayrıca tabire açık olmayıp kesin olmaları ilginçtir. Literal rüyalar denilen bu rüyalar genellikle tartışılabilir konular üzerinedir.

TAM Sohbet

Otobiyoğrafik Bir Anlatı 7

Türkiye'de Kültür Tarihçiliği

Ahmet Yaşar Ocak

28 Eylül 2012

Değerlendirme: Tuba Nur Saraçoğlu

Otobiyoğrafik anlatılar dizisinde Ahmet Yaşar Ocak ile kendi seriveni çerçevesinde Türkiye'de kültür tarihçiliği konuşuldu.

1963'te Yozgat İmam Hatip Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde okumaya başlayan Ocak, burada aldığı eğitim, arayışlarını tam olarak karşılamayınca tam olarak Düz lise bitirme imtihanlarına girip, fark derslerini vererek İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olur. Ardından Mehmet İpşirli'nin de tavsiyesi ile İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Tayyip Gökbilgin'in kürsüsüne yazılır. Osmanîye İmam Hatip Lisesi'nde bir süre öğretmenlik yapan Ocak, 1971 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Ocak, her ne kadar tarih eğitiminde karar kılsa, Yüksek İslâm Enstitüsü'nde aldığı eğitim sonraki yıllarda yaptığı çalışmaların zenginliğinin temelini teşkil edecektir. Zira bu yıllardaki sorgulayışları Yüksek İslâm Enstitüsü'nde iken Ömer Nasuhi Bilmen (kelam), Ali Nihat Tarlan (Fars dili ve edebiyatı), Nihat Sami Banarlı, Ahmet Davutoğlu (fıkıh), Ali Üsküdarlı (Kur'an), Muhammed et-Tancı (mezhepler tarihi) gibi hocalardan istifade etmesi Ocak'ın araştırmalarının etkili olmuştur. Bununla yoğunlaşmasında etkili hocalardan birlikte Yozgat ve İstanbul'daki hocalardan ilahiyat eğitimi destekleyen klasik eserleri de okuyan Ocak, bu klasik tarzdaki İslâmî ilimler eğitiminin dini ilimler noktasında kendisine daha güçlü bir eğitim sağladığının altını çizmektedir. Ocak'ın çalışmalarının istikametine belirleyen bir başka kişi, kendi deyimiyle, Fuat Köprülü'dür. Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, *Yunus Emre ve Tasavvuf* isimli eserleri kendi alanını belirleme noktasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle *İlk Mutasavvıflar* onda

büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Bu eserde takip edilen metot, kullanılan kaynaklar, Köprülü'nün kaynaklara bakış tarzı ve bunları eleştirisi ve kullanış biçimi ve sentezi kendisini etkilemiştir.

Mezhepler tarihi merakı güçlü olmakla birlikte sosyal tarih eğilimi de olan Ocak hocasının tavsiyesi üzerine tarihi çalışmalarına yönelir. Zira bu sahada ciddi bir boşluk vardır. Genel olarak Türkiye'de tarih çalışmaları siyasi tarih, sosyo-ekonomik tarih ve tahrir defterleri nedeniyle sancak çalışmaları alanlarında ilerlerken kültür tarihi çalışmaları ve Cumhuriyet'le devam eden birbirine reaksiyonel tavır gösteren iki kültürel yapının birbirini ötekileştirmesi tarih çalışmalarını da etkilemiştir. Muhafazakar kesim İslâm tarihi ve Osmanlı tarihine kutsallaştırıcı bir perspektifle yaklaşır ve bu durum bazı konuların çalışılmasını engeller. Örneğin, Cemal Vakası ile ilgili kültürel arka planı ortaya çıkaran bir çalışma henüz yapılmamıştır. İslâm tarihinin problemlerinin ortaya konulmaması durumunda sanal bir İslâm tarihi, sanal bir Osmanlı tarihi ile yetinmek durumunda kalmacaktır. Öte yandan bu çıkmazlar sadece muhafazakar kesime ait değildir. İdeolojik karşıtlıklar Türkiye'de tarihin gelişmesi karşısındaki en önemli engel olarak birçok karşıt ideoloji, resmi ideoloji ve bunun karşıt olarak ortaya çıkan her türlü yapı, neticeyi verecektir. Kültür tarihçiliğinin Türkiye'de canlı bir saha olmamasının sebeplerinden

biri de daha külfetli bir çalışma disiplinine ihtiyaç duyulmasıdır. Kültür tarihçiliğinde özellikle birkaç kaynak dile çok iyi derecede vakıf olunması gerekir. Özellikle Osmanlı kültür tarihçiliği demek çok iyi bir İslâm tarih ve uygarlığı ilahiyatı birikimiyle birlikte çok iyi bir Arapça ve Farsça bilgisi gerektirmektedir. İkinci husus, Selçuklu ve Osmanlı kültür tarihçiliği alanında yapılan çalışmaların genellikle yalnızca yönetim, ordu gibi meselelere odaklanmasıdır. Şüphesiz bu konular önemlidir, fakat donmuş konulardır. Çünkü sadece bunları incelemek yapıyı ortaya koymaktır. Oysa Anadolu Selçuklusunun entelektüel profili gibi bir konu Osmanlı İmparatorluğunun entelektüel temelinin verecek çok daha canlı bir meseledir. Çalışılmayı bekleyen başka bir önemli konu da Osmanlı Müslümanlığı meselesidir. Ocak bu konuda kaleme aldığı makalesinde devlet, medrese, sufiye ve halk açısından dört sektörde bu hususu inceler. Osmanlı imparatorluğunda halkın Müslümanlığı nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Bu konuda kaynak olmadığı söylense de menâkıbnâmeler, seyahatnâmeler başta olmak üzere istifade edilecek kaynaklar vardır. Bu mânâda cami ve ibadet kültürü başlı başına muazzam bir konudur. Kur'an tilaveti kültürü, kutsal gecelerin nasıl kutlandığı, bayramlar, halkın edildiği, cenaze kültürü, mevlidin nasıl icra edildiği, şeyh sirkülasyonu, tâlib-i ilim entelektüel sirkülasyonu, kitap dolaşımı, sufi dolaşımı, hoca dolaşımı ve daha pek çok konu meraklı araştırmacıları beklemektedir. Konuşmasında Osmanlı şehir tarihi çalışmalarına da değinen Ocak, bunların

tahrir defterlerinin latinize edilmiş hali olarak kalmaması gerektiğini dile getirdi. Bir şehirdeki medrese ve tekke hayatı, ulema, orada yaşanan Müslümanlık bugünkü araştırmalarda göz ardı edilmekteyse de kurumsal yapı yanında o şehrin insanı ve kültürünün de mutlaka çalışılması gerekir.

Otobiyografik Bir Anlatı 8 Türkiye’de Siyasi Düşünce Çalışmaları Cemil Oktay

24 Kasım 2012

Değerlendirme: Serdar Sertdaroğlu

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği "Otobiyografik Bir Anlatı" programının Kasım ayı konuğu Uluslararası Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Cemil Oktay idi. Oktay ile kendisinin kişisel akademik serüveni merkezli olarak Türkiye’de siyasi düşünce çalışmaları üzerine keyifli bir toplantı gerçekleştirildi. İlköğretim ve Lise eğitimini Çanakkale’de tamamlayıp, 1962’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde lisans eğitimine başlayan Cemil Oktay, ülkemizdeki kalifiye iş gücü eksikliğinin etkisiyle üniversite yıllarında "Doktora" eğitimi yapma noktasında bilinçlenmeye başlamıştır. Özellikle Turan Güneş’in telkin ve yönlendirmeleriyle doktora yapma konusuna ısınan Oktay, yurtdışında yüksek lisans ve doktora yapma hakkı kazanarak 1968 yılında Fransa serüvenine ilk adımını

atmıştır. Dönemin şartları içerisinde yurtdışında eğitim alma hakkını elde eden 15-20 öğrenciden birisi olan Oktay'ın doktora konusunu hakkında zihninde belli konular canlanmaya başlamıştı. Kendi ifadesiyle “Siyasal Güçler ile Bürokrasi Arasındaki İlişki” çerçevesinde bir doktora konusu üzerinde araştırmalar yapan Cemil Oktay, yine “Bürokrasi” temelinde bir doçentlik teziyle akademik serüvenine devam eder.

Toplumsal güç ilişkileri hakkında kafa yoran Cemil Oktay henüz lisans eğitimi sırasında belli konular üzerinde rahatsızlık hissetmeye başlar. Siyasi meşrebe göre farklı analizlerin yapılması, üniversitelerde okutulan teorik bilginin hayatın gerçekliği ile ne kadar uyumlu olduğu, değişim-modernleşme hadisesinin tutarlılığı, değişim-modernleşme hadisesinin açmazları gibi başlıklar Oktay'ın doktora eğitimi almadan önce merakını cezbeden konular arasında yer almaktadır. Özellikle bu başlıkları zikretmesinden sonra sözlerine devam eden Oktay, kendisinin en temel sorusunun “resmi anlayış” ile “toplumsal görüş ve anlayış” arasındaki büyük makasın neden kaynaklandığı sorusu olduğunu belirtmektedir.

Bu temel sorunun etrafında kişisel araştırma ve çalışmalarına devam eden Oktay, modernleşmenin nasıl cereyan etmesi gerektiği ya da Türkiye toplumunda nasıl telakki edildiği ve ideolojik farklılıkların yenileşme çabalarına olan farklı bakışları hakkında birçok soru ile Fransa'daki eğitimine başlar. Cemil Oktay'ın Paris Üniversitesi'ndeki danışman hocasının Ankara Üniversitesi'nde lisans döneminde

aldığı derslerin kimler tarafından verildiğini öğrenmesi üzerine yaşadıklarını paylaştığı anekdot dikkate değerdir. Yavuz Abadan, Turan Güneş ve diğer hocaların isimlerini öğrenen tez danışmanı Oktay'ın daha az ders alarak tez dönemine geçmesine izin vermiştir. Bu hadisenin Türk üniversitelerinin saygınlığı noktasında şu anda sahip olmadığımız bir gururu kendisine yaşattığından dem vuran Oktay, bununla beraber kendisinin tez dönemi için ders dışı kitap ve kişilerden beslenmesi için uygun ortamın sağladığını görüşündedir.

Dönemin şartları içerisinde Fransa'da sol ideoloji çok revaçtadır. Balibar'ın *Kapitali Okumak* isimli edisyon eserini okunamayacağını kişisel hatıraları eşliğinde paylaştığı Oktay, Vietnam Savaşının tüm hızıyla devam ettiği 1960 ve 70'li yıllarda Fransa'da beslendiği kaynakları da aktaran Oktay, bu noktada Max Weber, Raymond Aron, Georges Dumézil, Claude Lévi-Strauss gibi yazarların isimlerini zikretti. Özellikle Strauss'un “antropolojik yaklaşımı” o günlerden kendisine miras kalmıştır ve günümüzde bu yaklaşımı hâlâ derslerinde bir tarz olarak okuduğu bilinmektedir. Cemil Oktay, modernleşme sorunsalını Türkiye özelinde araştırırken bürokrasi ile halkın ve toplum arasındaki kopukluğun 1980'li yıllardan itibaren özellikle sosyolojik açıdan incelenmesi gerektiğini düşünür. Burada kendi akademik alanıyla ilgili bir de serzenişte bulunan Oktay,

Türkiye’de siyasi düşünce çalışmalarında sosyolojik araştırmalara olan ihtiyaca dikkat çeker. Türkiye’nin yaşadığı darbe tecrübesinin kendisine olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkilerine de ironik bir yaklaşımla değinen Oktay, özellikle 80 darbesi sürecinde bir doçent olarak yaşadığı güvenlik soruşturmaları sonrasında hayatının en güzel makalesini yazabildiğinden bahseder. Daha sonra Bağlam Yayınları tarafından kitaplaştırılarak basılan “Hum Zamirinin alan Oktay, bu çalışma içerisinde Osmanlı döneminde 1876 yılında anayasa tartışmaları sırasında ötekileştirme hadiselerinden hareketle bağnazlık derecesine varan otorite tutkumuzun ve her şeyi devlet etrafında görmemiz nedeniyle sivil düzeyde sorun çözme alışkanlığımızın kısıtlı oluşuna değinir.

Modernleşme-yenileşme, kamusal-sivil otorite görüş ayrılığı ve sosyolojik tartışmaların yanında kendisinin kafa yorduğu bir diğer önemli araştırma başlığı da “Kuvvetler Ayrılığı” konusudur. Anayasa Mahkemesinin 25. yılı münasebetiyle hazırladığı bu çalışmanın başlığı “Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği” şeklindedir. Bu makale ile Oktay kuvvetler ayrılığı üzerinde Türkiye’de yaşanan sorunların, askeri baskının, yargı bağımsızlığının ve sosyolojik arka planıyla Tanzimat döneminin önemi ile darbe döneminde yaşananların üzerinden bir anayasal tartışma yapmaya çalışmıştır. Oktay, akademik çalışmalarının yanında Türk siyasi tarihinde orijinal bir hareket olarak incelenmeyi bekleyen “Yeni Demokrasi Hareketi” oluşumu içerisinde yer aldı. Hakkında birkaç anekdot aktardığı bu

hareketin siyasi süreçleri içerisindeki kişisel tutum ve ikbal anlayışını da değerlendiren Oktay, akademik ahlâk, ilkesel siyasi duruş ve Türkiye’nin gelişimi ile siyasi kültürü hakkında ümitlidir.

Otobiyografik Bir Anlatı 9 Türkiye’de İktisat Tarihçiliği Ahmet Tabakoğlu

24 Aralık 2012

Değerlendirme: İlker Aykut

Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü İktisat Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Ahmet Tabakoğlu hem üniversite öncesi hem de üniversite sonrası hayat hikâyesi üzerinden bir iktisat tarihçisi olarak yetişme serüvenini aktardı.

Akademisyen olma hikâyesini orta okul, lise yıllarına dek geri götürür Tabakoğlu. Memur bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir, orta öğretimine Çarşamba İmam Hatip Lisesinde başlar. İlk yıllarda derslerinde yeterli başarıyı gösteremediğini söyleyen Tabakoğlu okumaya devam eder. Bu yıllarda hayatının dönüm noktalarından biri olarak tanımladığı bir olay yaşar. 1965 yılında 27 Mayıs İhtilalinin sıkıntular bitmeye başlamıştır ve genel seçimin yapılacağı bir dönemde Necip Fazıl’ın Eyüp’te verdiği bir konferansa katılır. Bu konferans bilinçlenmesindeki temel köşe taşlarından biridir, onun ifadesiyle. Tabakoğlu’nun, tercihini etkileyerek ona ilimle

uğraşıp akademisyen olma kararı aldırın bir diğer etken Emin Işık'ın nasihatleridir. Dönemin *Hareket* dergisinde yazları yayınlanan Emin Işık aynı zamanda lise derslerine de girmektedir. Işık, öğrencilerine dönemin siyasi olaylarından uzak durmalarını nasihat eder. Tabakoğlu bu nasihati dinler ve ilmi faaliyetlere yönelir. 1971 yılında, lise son sınıftayken üniversite imtihanına giren Tabakoğlu, o yıllarda İmam Hatip Lisesi diplomasıyla üniversiteye giremeyeceği için fark derslerini tamamlayıp Vefa Lisesi'nden, İmam Hatip Lisesi'nden geldiği şerhiyle beraber bir diploma daha alır. Üniversite sınavına girerken aklında sosyoloji L.Ü. İktisat Fakültesi'ni yazar ve kazanır. Böylece İktisat Fakültesi'ne kaydını yaptırır. Üniversite yıllarında Ömer Celal Sarç, Lütfi Güçer gibi çok değerli hocalardan dersler alır. Fakat özellikle Halil Sahillioğlu'nun etkilenir. İktisat tarihi derslerinde bu dersler büyük önem taşır. Nitekim 1970'li yılların karışık ortamında derslere giren ve lisans öğrencisi sınavlara girerek Tabakoğlu üçüncü sınıfa sınavlara girerek doktoraya başlar. Halil Sahillioğlu, Tabakoğlu'nun ifadesiyle bildiklerini hiçbir şekilde saklamayan bir insandır. Kendisiyle uzun mesailer harcarlar. Öte taraftan hocası Sahillioğlu'nun takdirini kazanmasını rağmen, onun asistanı olamamasını kendisinin de hayatı boyunca düşündüklerini saklamaması ve ayrıca "sağa angaje" olmasına bağlar Tabakoğlu. Burada önemli

bir diğer anekdot Sahillioğlu'nun Osmanlıca harfleriyle tezinin kenarına aldığı notları transkript ederek tezine eklemesidir. Vefa Lisesi diplomasıyla üniversite hayatına başlayan Tabakoğlu İmam Hatip Lisesi diplomasıyla da Yüksek İslâm Enstitüsü'ne kaydolmuştur. Burada İslâmî ilimler alanında kendini yetiştirmeye devam eder. Bu, şüphesiz İslâm İktisadı alanında yapacağı çalışmalara önemli katkılar sağlayacaktır. Tabakoğlu, daha sonrasında *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* isimli kitaplaştıracak olan doktora çalışmasını tamamlar. Sahillioğlu'nun yanında Erdoğan Alkın ve Lütfi Güçer'in de içinde bulunduğu bir jüri karşısında tezini başarıyla savunur. Aynı dönemde İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden Orhan Oğuz ile tanışır. Bu, İstanbul Üniversitesi'nde kadroya girmesinde bir engel sayılan Yüksek İslâm Enstitüsü eğitiminin kendisi için avantaj haline gelmesini sağlar ve 1979 yılında İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde kadroya göreve başlar. Önceleri çalışma ekonomisi derslerine giren Tabakoğlu, daha sonra Eylül sonrasında Akademi'nin Marmara Üniversitesi'ne dönüşmesinin ardından bir Tabakoğlu'nun hayatında yer tutan en önemli kişilerden biri de Nurettin Topçu'dur. 1970-79 yılları arasında Topçu ile her hafta görüşürler. Her cumartesi Topçu'nun seminerlerine katılır. Nurettin Topçu'nun yayınladığı *Hareket* dergisinde, üniversite yıllarından itibaren yazları çıkmaya

Toplumsal Mekân Etiği ve İstanbul'da Güvenlikli Siteler

12 Mayıs 2012

Değerlendirme: Ahmet Baş

başlar. Önceleri soyadı yerine “Debbaoğlu” müstearıyla yazmaya başlayan Tabakoğlu sonraları kendi ismini kullanır. Bu dergide yayımlanan birçok yazısı daha sonra *İslam İktisadi* ismiyle kitaplaştırılır. Öğrenim hayatında birçok kişinin desteğini görmüştür. Fethi Gemuhluoğlu’nu da burada saygıyla anar Tabakoğlu. Gemuhluoğlu, Tabakoğlu’nun deyişleriyle kendisini öğrenim hayatı boyunca finanse etmiştir.

Çalışma alanlarını üç alanda özetleyen Tabakoğlu bunları birbiriyle ilişkili olarak İstanbul İktisadi, İslâm İktisadi ve Osmanlı İktisat Tarihi olarak sınıflandırmaktadır. İktisat tarihini multidisipliner bir alan olarak tanımlar. Osmanlı İktisat Tarihi çalışacak bir kişinin bu alanları bilmesi gerekmektedir. Tarih ve coğrafya bilgisinin düşünmekte. Tarih ve coğrafya bilgisinin dışında ayrıca mutlaka fıkıh, fıkıh usulü, hadis, hadis usulü öğrenilmelidir bunun için bir iktisat tarihçisi. Bu bağlamda hocası Halil Sahillioğlu’nun bir iktisat tarihçisi olarak fıkıhla ilgili doktora tezleri jürilerine girebilecek düzeyde fıkıh bildiğinin de altını çizer. İstanbul ile ilgili elinde pek çok malzeme bulunan ve bunlar üzerine hâlâ çalıştığını ve çalışmaya devam edeceğini belirten Tabakoğlu’nun vurguladığı bir diğer husus “Braudel’in tarihçi olmak isteyenlerin on sekizinci yüzyıl ve öncesini çalışması gerektiği” tezidir. Kendisi de bu yaklaşımı benimsemektedir.

BSV-TAM bünyesindeki Şehir Çalışmaları Atölyesi tarafından organize edilen iki oturumluk “Toplumsal Mekân Etiği ve İstanbul’da Güvenlikli Siteler” isimli panelin “Kentsel Yenileşmenin Boyutları” adlı birinci oturumu Ferhat Kentel başkanlığında, ikinci oturumu Aslı Telli Aydemir başkanlığında yapıldı.

Birinci oturumun konuşmacılarından Uğur Tanyeli “İstanbul Konutunda Mahremiyetin Kısa Tarihi: Osmanlı’dan Bugüne”, Alim Arlı “Kentsel Ayrışmadan Dışlamaya: Toplumsal Etik Arayışları” ve Tuna Kuyucu “Yeni Bir Piyasa Yaratma Aracı Olarak TOKİ ve Kentsel Dönüşüm Projeleri” konularına odaklandı.

Programın ikinci oturumunda ise oturum konuşmacılarından Murat Güvenç “İstanbul’da Toplumsal-Mekânsal Değişim: 1990-2010 Dönemi Nasıl Okunabilir”, Emrah Altınok “Bir -Mekânsal Sabite Aygıtı- Olarak TOKİ ve İstanbul Projeleri” ve Köksal Alver “Siteleşme-Sterilleşme: Mekân ve Yaşam Tazları” üzerinde durdu.

Uğur Tanyeli, İstanbul özelinde mahremiyeti işlediği konusunda, özellikle mahremiyetin günümüzde oluşan kapalı sitelerle ilişkisine değindi. Mahremiyet nedir sorusunun cevabını arayan Tanyeli’ye göre mahremiyet

çok boyutlu bir alanı kapsamaktadır. Bu boyutlardan birisi de insanların özel hayatını; diğer insanlara bu özel hayatın ne kadının gösterilmesi ve ne kadının gösterilmemesi gerektiğini içermektedir. Bu noktadan hareketle mahremiyet kısaca bir sınır tanımı olarak neyin kamuya açık olduğu ile ilgili tartışmalar ise on dokuzuncu yüzyıla kadar gitmektedir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Roma'da ve Batı'da olan ama daha önce biz de olmayan bir kavram ve bu kavram etrafında gelişen kelimeler ve olaylarla artık düşünülmektedir. Bu yüzden on dokuzuncu yüzyıl öncesindeki insanlar için günümüz kavramlarının da onlar için geçerli olduğunu varsayarak konuşmak bir dikatomiye dönüşmektedir.

Mahremiyet algısına değinen Tanyeli'ye göre, bugün mahremiyetin sürekli olarak aşındırıldığı düşünülmektedir. Oysa günümüzde özel hayatın korunmasına ve mahremiyetin sağlanmasına yönelik çok sıkı kurallar uygulanmakta ve mekânsal düzenlemeler yapılmaktadır. Diğer taraftan geçmişte mahremiyet ve özel yaşamın daha sıkı korunduğu düşünülmektedir. Örneğin on altıncı yüzyıldaki İstanbul Vakıf Tahrir Defterleri incelendiğinde İstanbul'daki konutların yaklaşık %75'i tek odalı evlerden oluşmaktadır. Ayrıca vakıfların işlettiği tek hücreli sıra evleri de bu orana dâhil edersek on altıncı yüzyılda İstanbul'da yaşayan insanların büyük çoğunluğunun tek odalı evlerde yaşadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Hatta bu hücuratlar ortak kullanılan mekâna açılan sıra evlerden oluştuğu ve dışı kapalı olduğu için bir nevi

kapalı siteleri de andırmaktadır. Buna ek olarak bu durum sadece İstanbul'a özgü bir durum olmayıp, küçük ölçekli de olsa Bursa ve Edirne gibi şehirlerde de Kahir'e'de de bâb adı altında görülmektedir. Bu durum bir tür grup mahremiyetini oluştururken ayrıca bu grupların oluşturduğu mahallelerin de mahremiyet ortamında iç mekânda Böyle bir mahremiyet ortamı mevcutken, dışı daha az mahremiyet ortamında iç mekânda bulunmaktadır. On sekizinci yüzyılda bu mekânda daha sıkı bir mahremiyet duvarı durum değişmeye başladı. Bu dönemde artık evlerde bağımsız tuvalet ve banyo görülür ve apartmanlaşmaya doğru ilk adımlar atıldı. Fakat bu dönemde kat kullanımlarının nasıl olduğuna yönelik elde yeterli bilgi ve belge yoktur. Zaman içerisinde bu durum daha çok oda barındıran evlerin inşa edilmesi sürecine doğru evrilmiştir. Bu ise mekânın konut göstermektedir. Sayılan sebeplerden dolayı mahremiyet algısının idealle edilmesinde fayda görülmektedir. Kısaca günümüzde sağlanan çok odalı mahremiyet ortamının önceki dönemlerde olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden günümüzde kullanılan mahremiyet kavramının modernliğin parametreleriyle ortaya çıkan bir durum olduğunu anlamamız gerekmektedir. etikleri üzerinde durdu.

Kapalı siteler gerçekte bir mahremiyet talebi midir, sorusunu inceleyen Arlı, aslında durumun sadece bir özel hayat durumu olmadığını, olayın küresel ölçekte ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Küreselleşme ve sermaye birikimi ile birlikte servet çok sınırlı kişilerin elinde büyük oranlarda birikmeye başlayınca bu kişiler kendilerini toplumdaki ayrılmak istedikleri 1950'den sonra devletten ayrılmak istedikleri müdahil hale gelmesi birbiriyle doğrudan ilgili konular olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşanan modernlik krizlerinin farklı ayaklarını bugün bir arada yaşamaktadır. Ekonomik daralmaların olduğu dönemlerde inşaat sektörü piyasayı hareketlendirerek istihdam alanı açmakta ve ekonomik bir tür serap sağlamaktadır. Bu durumun bir tür serap etkisi oluşturduğu ise yeterince fark edilememektedir.

İstanbul örneğinde incelendiğinde ise durum daha farklıdır. Şehrin gelişme temayüllerini büyük inşaat firmaları belirlemektedir. Bu durum ise şehirde yaşayan insanların şehir ile ilgili alınan kararlara doğrudan müdahil olmadığı süreçleri doğurmakta ve katılımı engellemektedir. Mevcut inşaat sistemi ve konut yapım yöntemlerini belirten yeterince söz sahibi olmadıkları ve Arlı, insanların bu süreçte daha fazla katılmaları gerektiğini belirtti. Kapalı siteler insanlar arasındaki gelir farkındaki insanların bağlı olarak o sitelerde yaşayan insanların güvenlik algısı ile gerçekleşen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir farkı

açıldıkça insanlar kendilerini daha güvenli hissettikleri alana doğru çekmektedirler. **Tuna Kuyucu** yaptığı sunumda 1980'den bugüne kadar geçen sürede Türkiye'nin yaşadığı dönüşümü/değişimi, TOKİ'nin gerçekleştirdiği uygulamalar üzerinden piyasanın nasıl şekillendirildiğini ve kentsel dönüşüm projelerinin şehirde oluşturduğu etkiyi incelemektedir.

1980-2001 döneminde Türkiye hızlı bir liberalleşme süreci yaşar ve bu süreçte İstanbul başta olmak üzere çok büyük projeler hayata geçirilir. Kuyucu, tam olarak bir kapitalist sistemin engel olarak hâkim olmasının önünde engel olarak geçekonduların mevcudiyetini, kent-çi ve kamu mülkiyetindeki taşınmazların formel yoksulluk alanlarının olmasının ve kamu mülkiyetindeki taşınmazların kurulmuş TOKİ dönüşüm projelerini gerçekleştirmede ve konut arzı sağlamada istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

2001 krizi sonrasında gerçekleşen dönüşüm ise çok daha büyük ve farklıdır. Bin yılın başında gerçekleşen kriz Türkiye'de yeniden yapılanmanın önünü açan bir anahtardır. Öncelikli olarak TOKİ'nin yapısında gerçekleşen dönüşüm ile birlikte müdahale alanı genişletilmiş ve müdahale araçları artırılmıştır. Kapatılan Emlak Bankasının ve Toplu Konut Fonunun araçları TOKİ bünyesine katılır ve kurum doğrudan başbakanlığa bağlanarak idari asgari düzeye çekilmeye çalışılır. Bankacılık sektörü yeniden düzenlenir ve daha sağlam temellere oturtulur. Yerel yönetimlerin hareket alanı genişletilmiş ve büyükşehir yasasında yapılan değişiklik ile

birlikte idari sınırlar değiştirilmiştir. Yapılan bu dönüşümler her ne kadar neoliberal politikaların bir uzantısı gibi görünse de artık yeni bir kavramsallaştırmayı gerektirmektedir. Fakat güçlü hükümetlerin olduğu ve hızlı kalkınmanın amaçlandığı her ülke ve dönemde bu şekilde yapılmış dönüşümler görülmektedir. Bu sebeple şu an yaşanan gerçekliklerin ne İslami bir dönüşümle ne de Müslümanlıkla bir ilgisi vardır.

İstanbul'daki 1990-2010 yılları arasındaki mekânsal dönüşümü istatistikî programlar ve matematiksel modeller ile görselleştirerek anlatan **Murat Güvenc**, aslında İstanbul'da düşünce olarak ayrılmış mekânların varlığına dikkat çeker.

Ulus-devletler ile birlikte oluşan hukuk sisteminde mekânsal ayrışma yoktur ve hukuki bir durum ülkenin bütün birimlerinde ortak uygulanır. Farklı mekânsal oluşumlara sahip ülke bütününde aynı kararları uygulamak çelişik bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Hukuk mekânsal olarak düşünölmeye başladığında farklı alanlarda çok değişik gerilimler ortaya çıkmaktadır. Bu noktada özelleikle adalet, eşitlik, hakkaniyet gibi sübjektif kavramlar da süreç içine dahil edildiğinde hayli zor bir süreç oluşmaktadır. Adil bir kamu hizmeti, o bölgede yaşayan en gayr-i müsait insanın ulaşabileceği seviyede sunulan hizmettir. Yer seçiminde mekânsal dağılımın kuramsallaştırılması süreci ise böyle bir adalet arayışı yerine etkin olma durumu ele alınmış kuramların başlangıcı çerçevede kurulmuş kuramların başlangıcı ise on dokuzuncu yüzyıla kadar gitmektedir. Mekânın tanımı ise çok farklı olarak yapılabilmektedir. Mekân, her ne ise mekânsal oto-korolasyon denilen şeyin türünden yapılmıştır. Oto-korolasyon ise

bir mekânın ona komşu birimler üzerindeki etkisi şeklinde açıklanmaktadır. Bu sebeple mekân sadece üzerinde nesnelerin yer aldığı şeyler değildir. Aynı zamanda nesnelerin kendi aralarındaki ilişkilerin de şekillendirdiği bir şeydir. Mekânsal oluşumları inceleyen yapısalci tarihçiler mekânın onun üzerinden işlerken, yerel özgünlüklere ağırlık verenler ise durumu yapısalcılar gibi el almayıp şehrin oluşumlarını bir birinden bağımsız olaylar olarak ele almışlardır.

Mekânsal örüntüler aslında tarihi süreçte kendilerini yeniden oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye'nin eğitim, göç, iş gücü ve seçim sonuçları gibi alanları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Kısaca mekân kendisini yeniden üretmektedir.

Emrah Altınok doktora çalışması ile ilgili olarak David Harvey'in iki kuramı üzerinden gelişmiş ülkelerde geliştirilen kuramların diğer ülkelerde nasıl görüldüğünü test etmek amacıyla, İstanbul'daki TOKİ uygulamalarını ve bu uygulamaların oluşum aşamalarını işlediği sunumunda, TOKİ'nin sahip olduğu araçları nasıl kullandığını anlattı. Anglo-Sakson bir ontolojiye dayanan kentsel ekonomi-politikler mevcut durumu açıklarken büyük imkânlar sunmaktadır. Bu politikalar, öncelikle makro-ekonomik dönüşümleri ve politik dönüşümleri gerçekleştirmekte ve kentsel

mekânlar bu dönüşümlerin izlendiği mekânlar olmaktadır.

Türkiye 2000 sonrasında özgün bir süreç yaşamıştır ve bu yaşanan süreçte öncelikle devletin rolü ve yapısı yeniden tanımlanmış, sermaye değişmiş ve bu değişim bir mantık üzerine oturtulmuş ve sonuncu olarak toplumsal bir değişim süreci gerçekleşmiştir. Bu değişim sonucu kapitalizmde aşırı sermaye birikimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Oluşan krizlerde ise sermaye sahipleri kurtuluşu, kent mekânı yeniden organizasyonunda aramaktadırlar. Sermaye sahipleri sermayelerini toprağa sabitleyerek krizden çıkmaktadır, fakat bu da riski içerisinde barındırmaktadır. Çünkü yatırımlar banka kredileri ile yapılmakta ve oluşan bu kredi balonu bir gün patlayarak yeni krizleri doğurmaktadır.

2000 sonrası süreçte İstanbul'da yaşanan değişim süreci de benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle şehrin çeperlerinde gerçekleşen büyük yatırımlar ve emlak piyasasının gelişmesi aşırı sermaye birikiminin ve kriz sonrası oluşan pazarmekâna yansımalarının bir göstergesidir. Sermaye kendi sahip olduğu fonlar ile kriz yaşamaktadır ve kendi dışından fonlar ile desteklendiğinde örneğin fonlar kamu kaynakları gibi, ferahlamakta ve krizi aşmaktadır. TOKİ ve hazine arazilerinin büyük sermaye sahiplerine ve GYO'lara transferi de bunu açıklamaktadır.

Köksal Alver, "Siteleşme-Sterilleşme: Mekân ve Yaşam Tarzları" isimli konuşmasında kapalı siteler konusunu ev ve onun algısı üzerinden işledi. Ev, tarih boyunca işlenen bir konu olmuş ve her dönemde farklı

şekillerde inşa edilirken değişik anlamlar da yüklenmiştir. Bu süreçte insanın en yakın ve gizli tanklarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ev içinde yaşayanların değerlerini yansıtan, bir noktada onların kimliği olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehir, bünyesinde barındırdığı farklılıklar sebebiyle o şehrin yöneticisine ya da bürokratlarına bırakamayacak kadar önemli bir mekândır. Şehir, içinde yaşayanların bir bütün olarak oluşturdukları bir alandır ve bu alan bütünlüğüyle bir anlam ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle güvenliği sitelerin bir şehrin değeri olup olmadığı, kullandığı şehre borcunu ödeyip ödemediği sorularının cevaplanması gerekmektedir. Katılımcıların soruları ile devam eden programda farklı görüşler, yorumlar ve katkılar yapıldı.

Şehirötesi Ağlar 1

Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik: Kişiler, Kurumlar, İlişkiler

15 Aralık 2012

Değerlendirme: Elif Sorkun

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından Şehir Ötesi Ağlar temalı paneller dizisinin ilki "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik, Kişiler, Kurumlar, İlişkiler" adıyla 15 Aralık 2012 tarihinde gerçekleştirildi. Başkanlığım

Enrah Safa Gürkan'ın yaptığı panelde Şamil Mutlu, Mehmet Ali Doğan ve Aysel Aksu'nun sunduğu tebliğlerle Osmanlı İmparatorluğu'nda misyoner faaliyetleri mercek altına alındı.

Tebliğinde Katolik misyonerlerin imparatorlukta çalışmalarına değinen Şamil Mutlu, himaye politikasına faaliyetlerine etkisi üzerinde durdu. Mutlu'nun ifadesiyle, ilk önce Fransa tarafından uygulanan himaye politikası daha sonra Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Almanya tarafından faaliyet alanı Katolik misyonerler arasında etkili grup ve yoğunluk bakımından en etkili grup Fransız misyonerleridir. Mersin, Suriye, Lübnan, İstanbul, İzmir, Halep, Filistin başta olmak üzere imparatorluğun dört bir yanında faaliyet gösteren Cizvitler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız etkisinin yoğun biçimde hissedilmesi ön ayak olurlar. Mühendishaneler, Tıbbiye Mektebi ve Harbiye Mektebi'nde Fransızca okutulması, Fransa'ya öğrenciler gönderilmesi gibi hususlar on dokuzuncu yüzyılda imparatorlukta Fransızca hakimiyetine açıklık getirmektedir. Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın kızının rahibe olarak değerlendirilebilir. Devlet ricalinin çocuklarını misyoner okullarına gönderilmesine getirilen yasak, II. Abdülhamid'in durumdan duyduğu rahatsızlığın bir göstergesidir. Misyoner cemiyetlerin aralarındaki rekabete dikkat çeken Mutlu, 1866 yılında Amerikan misyonerler tarafından Suriye Protestan Koleji'nin kurulmasının hemen ardından

aynı bölgede Cizvitler tarafından Saint-Joseph Üniversitesini tesis edilmesini örnek gösterecek. Bununla beraber, on dokuzuncu yüzyıl misyoner faaliyetleri ile emperyalist çıkarlar arasında da bir ilişki söz konusudur. Devletler önceleri yoğun şekilde misyoner faaliyetinde buldukları Osmanlı topraklarında Birinci Dünya Savaşı sonunda manda yönetimleri kurmaya teşebbüs eder. 1901-1913 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'ndeki Fransız okullarının sayısı neredeyse iki katına çıkar.

Burada, Lorando-Tubini Alacakları'nın etkisi de dikkat çekicidir. 1875 tarihinde Lorando ve Tubini isimli Levanten bankerlerden alınan bir miktar paranın ödenmemesi üzerine Fransa ve Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan anlaşmazlık, bankerlerin Osmanlı mahkemelerinde haklıklarını ispat ettikten sonra Fransız hükümetine başvurmaları ile büyümüştür. Fransa Midilli Adası'nı işgal etmiş ve alacakları bahane ederek Osmanlı Devleti'ne farklı konulardaki isteklerini kabul ettirmeye çalışır. Eğitim faaliyetleri açısından; Fransa'nın himayesi altında bulunan okulların resmen tanınmasını talep etmesi bir dönüm noktasıdır. Mutlu'nun zikrettiği üzere Osmanlı hükümetinin Fransız isteklerini kabul etmesi emsal teşkil eder, bundan sonra büyük devletler kriz çıkartarak isteklerini kabul ettirme yoluna giderler, Amerika, İngiltere ve Almanya gibi diğer devletler de okulların resmen tanınmasını ister. İkinci panelist **Mehmet Ali Doğan**'ın tebliği ise Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan misyonerlerin faaliyetlerine odaklandı. Doğan, en etkili iki grup; İngilizler ve Amerikalılar

üzerinden konuyu inceledi. İlk önce İngiliz misyoner cemiyetlerinden en büyükleri olan Church Missionary Society (Kilise Misyoner Cemiyeti), London Missionary Society (Londra Misyoner Cemiyeti), British and Foreign Bible Society (İngiliz ve Yabancı İncil Cemiyeti), London Society for Promoting Christianity Among the Jews (Londra Yahudiler Arasında Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti)'ne dikkat çeken Doğan'a göre, Amerika ve İngiltere'de yaşanan dinin ikinci kez yeniden ihyası şeklinde tanımlanabilecek 'Second Great Awakening' akımından etkilenmişlerdir. Bu akım ile Amerika ve İngiltere'de kiliselerin üye sayısında ve toplanan bağışlarda ciddi bir artış meydana gelir, pek çok yardım ve misyoner cemiyetleri kurulur. Öte taraftan, İngiliz misyonerler daha sonra gelen Amerikan misyonerlerine lojistik ve diplomatik destek sağlamıştır. Amerikan cemiyetleri içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda en yoğun faaliyet gösteren iki cemiyet; American Board of Commissioners for Foreign Missions ve onun çalışmalarının genişlemesi sonucunda ayrı bir cemiyet olarak varlık göstermeye başlayan Board of Foreign Mission of the Presbyterian Church'dür.

Müslüman, Yahudi ve diğer Hristiyanlar arasında Protestanlığı yayma amacıyla gelen ilk misyonerler çok geçmeden Müslüman ve Yahudilerin Protestan inancını kabul etmesinin güçlüğüne kavramış ve bu nedenle faaliyetlerini diğer mezheplerdeki Hristiyanlar arasında yaygınlaştırmıştır; özellikle, Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler ve Maruniler arasında. Doğan, Pliny Fisk

ve Levi Parsons gibi öncü misyonerlerin imparatorluğu dolaşarak edindikleri bilgilere dayanarak Board'un misyon istasyonları ve dış istasyonların nerelerde açılacağına karar verdiğini vurguladı. Buna göre, Board'un Osmanlı topraklarında oluşturduğu misyonlar; Avrupa Türkiye'si Misyonu, Batı Türkiye Misyonu, Orta Türkiye Misyonu ve Doğu Türkiye Misyonu'dur. Harput, Kayseri, İzmir, İstanbul gibi merkezler misyon istasyonlarını oluştururken Tokat, Konya, Isparta gibi merkezler dış istasyonlar olarak varlık gösterir. Misyon istasyonlarında muhakkak bir Amerikan misyoner bulunur, dış istasyonlarda ise Ermeniler gibi yerel görevliler aracılığıyla faaliyet gösterilir. Misyoner faaliyetleri eğitim, sağlık ve matbaa olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir. İngiliz elçisi Stratford Canning'in diplomatik çalışmaları neticesinde Protestanlığın bir millet olarak 1850 tarihinde tanınması dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra, Protestan misyonerlerin faaliyetleri hız kazanır. 1914 yılında American Board'un Osmanlı topraklarında yaklaşık 450 okulu, 25.000 öğrencisi, 24 misyoner istasyonu, 308 dış istasyonu, 9 hastanesi, 10 sağlık ocağı vardır. İngiliz misyoner teşkilatlarında ise 1905 yılında yaklaşık 120 okul ve 10.000 öğrencisi bulunmaktadır. Bununla beraber, Amerikan misyoner matbaası da zikredilmesi gereken bir başka konudur. Board Matbaasının önemi Osmanlı tebaasına ulaşmak için etkili yöntemler denemesidir. Ermeni harfli Türkçe ve Ermeni harfli Kürtçe İnciller basarak Ermeni ve Kürtlere ulaşmaya çalışılır.

Ayşe Aksu ise Anadolu coğrafyasında Amerikan

okullarının muhtevaları, amaçları ve okullaşma sistematığı ile ilgili bilgiler verdiği konuşmasında Amerikan misyonierlerinin okuma öğretimi ile başlayıp koleje varan eğitim faaliyetleri üzerinde durdu. Osmanlı topraklarına ilk gelen Amerikan misyonierlerinin zor olduğunu gözlemlemeleri neticesinde Doğu kiliselerinde mensup diğer mezheplerdeki Hristiyanlar arasında değişmelerini yoğunlaştırdı. Ruhban sınıfı ile irtibata geçen misyonierler Doğu kiliselerinde İncil'de var olmayan bazı dogmalara inanıldığını fark ederler ve halkın anlayabilecekleri bir dille yazılmış İncil'in olmamasından rahatsızlık duyarlar. Bu nedenle, misyonier faaliyetlerin başladığı bölgelerde kısa bir süre içinde marbaa kurulmuş ve insanlara ücretsiz veya çok düşük bir ücret karşılığında dağıtılmıştır. Ancak, halkın büyük çoğunluğunun okuma-yazma bilmemesi bu çalışmaların önünde engel teşkil eder. Bu sebeple, ilk misyonierlerin eşleri evlerinde okuma-yazma öğretmeye başlar.

Yerli ruhban ise Amerikan misyonierlerin çalışmalarından rahatsızlık duyar, cemaatlerinin onlarla irtibata geçmesine engel olabilmek için aforoz ve anatema gibi büyük yaptırımlara başvururlar. Protestan misyonierler öncelikle din adamı yetiştirmek için ilahiyat okulları kurarlar. Amerikan okullarına dair diğer bir önemli özellik de erkekler için açılan okulların eş değerinin kızlar için de açılmasıdır. Amerikan misyonierleri, bununla, aynı ideallere sahip kadın ve erkek yetiştirmeyi amaçlar. Böylece,

Harpur Teoloji Okulu, Antep Kız İlahiyat Okulu, Merzifon İlahiyat Okulu, Maraş Teoloji Okulu, Fırat Erkek Koleji, Fırat Kız Koleji, Maraş Kız Koleji, Amavutköy Amerikan Kız Koleji gibi farklı Amerikan eğitim kurumları ve eğitim dilleri ortaya çıkar.

Dinleyicilerden gelen sorulardan ilki misyonier okullarında gayrimüslim çocuklarına Osmanlı karşıtı düşüncelerin aşılması ile ilgili idi. Mutlu, bu bağlamda, misyonierlerin sadece uhrevi değil, dünyevi amaçlarının da bulunduğuna değinerek, Bulgar bağımsızlığı, Ermeni hadisesi gibi olaylarda misyonier etkisine dikkat çekti. Daha çarpıcı bir husus, bu okullarda Halide Edib Adıvar gibi manda fikrini savunan Müslüman Osmanlıların da yetişmesiydi. Misyonier istasyonu seçimindeki kriterlerin sorulması üzerine Aksu, iklim, denize yakınlık, ulaşım, güvenlik ve Protestan inancına göre kutsal sayılan yerlerin etkisinden bahsetti. Misyonierler arasındaki haberleşme konusunda ise haberleşmenin hem İstanbul'dan hem de diğer misyonier istasyonlarından Boston'daki merkeze yapılan bilgi akışı ile sağlandığını belirten Doğan'ın ifadesiyle, senelik toplantılarda misyonier faaliyetlerinin nasıl genişletilebileceği ve hangi topluluklar arasında faaliyetlerin devam etmesi gerektiği hususları belirlenmiştir. Misyonierler ile Müslümanlar arasındaki ilişki 1870'lere kadar ciddi sorunlar olmadığını belirten Aksu'ya göre de, Protestanların çan çalmak, Pazar günlerinin tatil edilmesi gibi isteklerinin ortaya çıkmasından sonra Müslümanlar ile sorunlar baş gösterir. Ermeniler ile Müslümanların karşı karşıya

Cleveland, Gönlümün Yeni Hasreti

Alperen Manisalıgil

“Eğer burası sizin için ev demekse, evinize hoşgeldiniz” diyordu kaptan pilot, uçak Cleveland’a inerken. Bu sözlerine en az dört yıl hoşbulduk diye karşılık vereceğim. Bu şehre, Case Western Reserve Üniversitesi’nde, örgütsel davranış alanında doktora yapmak üzere göç ettiğimden beri. Yeni bir ülke, yeni bir kültür, yeni bir yaşantı biçimi, yeni insanlar ve doktora yolculuğunun ta kendisi ile üzerime yığılan değişimlerin altından daha iyi bir insan olarak kalabilmeye çalışıyorum. Söz konusu ABD olunca, yeni diye saydıklarım ne kadar öyle olabilir ki diye içimden geçirsem de, bugüne dek karşılaştıklarım o sıfatın hakkını verdi. Şimdi sadece bu şehirde edindiğim izlenimlerin bazılarını paylaşma zamanı.

Cleveland, ABD’de bir şehre büyüklük atfettiren pek çok şeye sahip: Basketbol, beyzbol, Amerikan futbolu gibi ilgiyle takip edilen spor dallarında mücadele eden takımlar, sanat ve gösteri merkezleri, festivaller, büyük alışveriş merkezleri, bütün önde gelen markalar, 72 milletin restoranları, müzeler ve dahası... Ancak, bunların hepsini zamanında pesinden getiren sanayinin başka ülkelere kaymasıyla, Cleveland geçmişteki parlaltısını yitirmiş. Hayat pahalılığı büyük şehirler arasında en düşük düzeye inmiş. Bütün bunlar bu şehri doktora yapmak için ideal kılıyor: Bir şehirde arayacağınız hemen her şeyi bulabiliyorsunuz, ama çok azı kendinize “Haydi çıkıp göreyim!” dedirtecek kadar çekici.

Cleveland Museum of Art

Bizim üniversitenin kampüsü şehrin içine kurulmuş. University Circle semtinde bulunuyor. Zaten şehirde görülecek ne varsa ya burada ya da şehir merkezinde toplanmış. Bir davette terasa çıktığımızda göl kenarındaki bu şehrin ne kadar da yeşil olduğuna daha iyi şahit oluyorum. Parkların ve yeşilliğin çokluğu şehri aileler için cazip kılıyor. Boston'dayken, MIT mezunu bir hocama Cleveland'a taşınmanın kendisini nasıl hissettirdiğini sormuştum. O zamanlar bebek beklediklerini ve Cleveland'ı sükuneti, trafiğin olmaması, hayat pahalılığın düşüklüğü ve parklarıyla, yeşilliği ile aslında ailecek yaşamak için Boston'a tercih edilir bulunduğunu ifade etmişti.

yapacak pek bir şey yok, o yüzden biz de müziğimizle uğraşıyoruz!" Orkestra, karşılığında ücret istemediği üyelik aracılığıyla öğrencilere çok uygun fiyatlara bilet satıyor. Okul da 15 günde bir çekilişle öğrencilere bilet dağıtıyor.

University Circle'ın içinde Little Italy (Küçük İtalya) mahallesi de yer alıyor. Adı üstünde, burası lokantaları, bakkalı, fırını, kilisesi, terzisi ile Cleveland'a göç eden İtalyanların yerleştiği tam bir İtalyan mahallesi. Ancak günümüzdeki neslin çoğu İtalyanca bilmiyor ya da Napoli lehçesi konuşuyor. Bazen oradaki Piestri's Bakery'e ekmek almak için gidiyorum. Başlarında duran şirin, yaşlı bir teyze ile birlikte bütün çalışanlar çok se-

Museum of Contemporary Art of Cleveland

Cleveland Museum of Art

University Circle'da geçen sene Rembrandt'ın sergisinin ABD'de uğradığı sayılı adreslerden olan Cleveland Museum of Art, sergilerine binasının bizzat kendisiyle başlayan Museum of Contemporary Art of Cleveland, dünyanın en iyi üç klasik müzik orkestrasından biri olan Cleveland orkestrasının (kendilerine sorarsanız dünyanın en iyi klasik müzik orkestrası) sahne aldığı Severance Hall ve Cleveland Botanical Garden yer alıyor. Cleveland Orkestrası'nun şefine bir röportajda dünyanın en iyi orkestralarından birisinin bu şehirde olmasının garip olup olmadığı sorulunca, benim doktora için düşündüklerime benzer bir yanıt vermiş: "Cleveland'da

vimli ve güleryüzlü görünüyor. Bu kadar cık gözlemlerle, aslında fırının sahibi olan amcanın yerel İtalyan mafyasının başı olduğunu bir hocam söylemese çıkarsayamazdım. Little Italy, İtalyan mafyasının ABD'de aktif olduğu o eski zamanlardaki üç önemli merkezi olan New York, Chicago ve Cleveland'da, sonuncusunun konuşlandığı yermiş. Bugün bile, hâlâ bazı problemlerde "Baba"ya danışılıyormuş. Cleveland Afrika kökenli Amerikalıların nüfusunun yoğun olduğu şehirlerden. Bana etrafı gezdiren, birbirinden farklı üç Türk arkadaşım da, gezerken geçtiğimiz mahalleleri işte buraya siyahiler gelmiş ve beyazlar tamamen başka yerlere taşınmış, buraya siyahiler gelmekte

Presti's Bakery, Little Italy

ve beyazlar kaçıyor, burası hâlâ tamamen beyaz diye anlatıyor. Okul şehrin içinde olmasına rağmen güvenliği zayıftı. Geçen sene mail kutumuza hava karardıktan sonra işlenmiş suçlara dair raporlar geliyordu. Bir hocam bana hava karardıktan sonra okuldan otoparka yürümesi gerekiyorsa, yüzüklerini ters çevirip öyle yürüdüğünü söylemişti. Neyse ki, bu sorun ortadan kalkmaya başladı. Ben okula üç-dört dakika yürüyüş mesafesinde oturuyorum ve geçen sene evimin dibine bir market, karşısına da pek çok lokanta açıldı. Elhamdulillah. Etrafta geç saatlere kadar ışık ve insanlar olunca, suç sayısı düştü. Belediye açılan market ve lokantalara sunduğu vergi, kira, vb. teşviklerin karşılığını bu şekilde de alıyor.

Şehir merkezi ise bir ölü şehri andırıyor. Sokaklarda gezen insan sayısı çok az. Aslında ABD'de her şey arabalara göre yapıldığından kaldırımlar da Türkiye'dekine göre daha dar veya yollar geniş olduğundan ben öyle algılıyorum. Alışveriş yapılacak yerler de araba ile ulaşılabilir mesafelere taşınmış. Toplu taşıma Amerikan şehirlerindeki stan-

dartlara göre iyi olsa da Boston, New York ve Chicago seviyesinde değil.

Şehir merkezindeki en bahse değer mekan ise, Rock&Roll Hall of Fame and Museum. Clevelandlılar "Rock 'n' Roll"un kendi şehirlerinde doğduğunu iddia ediyor. Şehir merkezine NASA müzesini görmek, bazı evrak işlerini halletmek, film seyretmek ve şehirlerarası otobüs seyahati dışında pek gitmedim. Buradaki bir duraktan yola çıkan Megabus adlı şirket, 1 dolardan başlayan fiyatlarla şehirlerarası otobüs seferlerine koltuk satıyor. Buna rağmen çok sayıda koltuğun boş olduğunu görünce şaşırılmışım. Sonradan öğrendim ki, belli sayıda koltuk 1 dolarmış. Seyahat tarihi henüz kesinleşmemiş bazı uyanıklar, muhtemel tarihler kaç taneyse o kadar koltuk alıyor; neticede tercih etmedikleri günlere ait koltuklar boş kalıyormuş. Şehirlerarası otobüsün kalitesi Türkiye'dekilerin oldukça aşağısında ama idare ediyor. Otobüs biletini en yüksek fiyattan da alsanız, koltuk numarası yok: Erken gelen, dilediği koltuğu kapar!

Zamanında sanayi atıklarından doğan çevre kirliliği öyle bir boyuta varmış ki,

Cleveland'ı Toronto'ya bağlayan Erie Gölü'nde yangın çıkmış. Şimdiyse, işletme okulumun danışmanlığını yaptığı bir proje kapsamında şehri yeşil hale getirmeye çalışıyorlar. Bunun temsili bir ürünü eski bir fabrikayı akvaryuma çevirmeleri. Fabrikaların yerini doğal hayatı hatırlatan bir mekânın alması, çabalarını halka duyurmak için iyi bir kanal.

Eğitimi sürdürdüğüm işletme okulu, Weatherhead School of Management, örgütsel davranış alanında ün yapmış bir eğitim kurumu. Dünyanın ilk örgütsel davranış doktora programını açan bu okul ilgili okul sıralamalarda hep ilk üçte yer alıyor. Bugüne dek 300'den fazla doktora mezunu vermiş. Program,

araştırma fonu toplamayı çok iyi beceriyorlar. Bazen bu durum, aklıma Türkiye'deki son seçimde bir partinin gelir toplamak için sokak adlarını satışa çıkartma vaadini getiriyor.

Okulda hocasından öğrencisine kadar bir çeşitlilik var. Her sene doktora programına dört öğrenci alıyorlar ve çok önemsedikleri bir kriter alacakları öğrencinin mevcut çeşitliliği arttırıp arttıramayacağı. Şu anda programdaki dört kıtadan, on beş ülkeden ve en az sekiz dinden fakülte üyesi ve doktora öğrencisi bulunuyor. MBA programlarına Afrika'dan da öğrenci almaya özen gösteriyorlar. Adeta ufak bir Birleşmiş Milletler haline geliyor okul. Zaten Da-

Weatherhead School of Management, Frank Gehry

işletme alanında teori ve pratiği özgün şekilde sunarak öğrencilerini bütüncül yetiştiriyor. ABD'de cesur fikirlerin çıktığı ve radikal bir okul olarak nam salmış. Frank Gehry'e yaptırdıkları ve 60 milyon dolara mal olan okul binası, Peter B. Lewis Building, etrafındaki binaların sıradanlığının içinde farklılığı ve yenilikçiliğiyle cesurca yükseliyor. Bu haliyle, işletme okulunun kimliğini de hakkıyla yansıtıyor.

Okulun fakülte isminden tutun da, sınıflarına varıncaya kadar akla gelebilecek pek çok yer bağışçıların adlarını taşıyor. ABD'deki özel okullar, hele işletme fakülteleri, özellikle mezunlarından bağış çekip böylelikle okulu yenilemeyi veya

vid Cooperrider gibi hocalar Birleşmiş Milletler'e danışmanlık da yapıyor. İşletme alanını bilenlerin daha çabuk hatırlayabileceği "Global Compact" ahlâki sözleşmesi, kendisinin danışmanlığında ortaya çıkan bir gelişmeydi.

Okuldaki akademik ortamın özgürlüğü, fakülte üyeleriyle doktora öğrencilerinin birbirlerine verdikleri destek ve fikir paylaşımının cıvıl cıvıl olması hayranlık uyandırıcı. Bunu en iyi anlatan örnek, ayda en az bir kez tüm doktora öğrencilerinin ve hocaların bir araya geldiği topluluk seansları. Bu seansların birisinin tipik bir konusu "Pişen Fikirler": Bir araştırma fikriniz hangi aşamada olursa olsun, herkesin huzurunda sunuyor, top-

ladığınız görüşlerle onu ilerletmeye gayret ediyorsunuz. Fikir hırsızlığı, intihal, akademik kıskançlık gibi tehlikelerin az olması böyle seansların yapılabilmesini kolaylaştıran etkenlerden. Beri yandan, birinci ve ikinci sınıf doktora öğrencileri derslerin çoğunu birlikte alıyor. Okul, sizi alana, araştırmaya, öğretmenliğe ve mesleğin diğer gerekliliklerine işbilir şekilde kademe kademe hazırlıyor. Burada benim için beklenmedik olan bir şey ise “ÖD (Örgütsel Davranış) Zamanı” diye isimlendirdikleri bir âdet oldu. Dersler, toplantılar, buluşmalar 10-15 dakika geç başlıyor. Zamana bu kadar ehemmiyet veren bir medeniyetin eğitim kurumunda bunu beklemezdim, ama hele departmanın 50. yılını 53. yılda kutladıklarında artık söyleyecek sözüm kalmadı. ÖD zamanı, her şeye sirayet etmiş. İşletme fakültesi haricinde, okulun tıp fakültesi de çok meşhur. Özellikle kalp cerrahisinde dünyanın en iyi hastanelerinden birisi Cleveland’da. Malum, Türkiye, Cleveland ismini eski bir bakanın tedavi için buradaki hastaneyi tercih etmesiyle duymuştu. Buraya Türkiye’deki hastanelerden bir veya üç aylığına gözlemci statüsüyle doktorlar sıklıkla geliyor. Tıp fakültesinde görev almış bir Türk doktorun aktardığına göre, buraya rağbet eden Türkler saydıklarım sınırlı değil. Türkiye’den pek çok işadamı, sanatçı, milletvekili ve diğer ünlü kişiler, haber olmamak ve daha iyi sağlık hizmeti almak için Cleveland’a ayak basıyor. Hastanenin yanı başındaki Intercontinental Hotel çalışanları, orada sinek avlamıyor.

Yaşı yeten her Clevelandlının başını öne eğdirecek iki söz var: LeBron James ve Enron. Birkaç yıldır Miami Heat takımında basketbol oynayan ve geçen sezon NBA şampiyonluğunu kazanan LeBron James’in Cleveland Cavaliers’ı bırakıp oraya gitmesi, gitmesinden ziyade gidış biçimi Clevelandlıları derinden yaralamış. Bu arada LeBron James’in

Cleveland’ın Akron bölgesinden olması da bana ilginç gelmişti. 2001 yılında patlak veren Enron şirketindeki finansal skandal ise Amerikalıların kapitalist sisteme dönük inançlarını sarsmış, böyle bir şey nasıl başımıza gelebildi diyorlar. İşletme okullarında, iş ahlâkı ve maneviyat konularının yoğun şekilde araştırılmaya başlamasının ardında yatan sebeplerden birisi de bu.

Artık maneviyat konusu ABD’deki bir işletme okulunda her an öğrencilerin karşısına çıkabilir, hele Budizm, hatta Şamanizm. Dalai Lama’nın resimleri, Budist din adamlarının sözleri, Şamanizm’den ne öğrenebiliriz gibi konular ve diğer dinlerden öğretiler ders sunumlarında ve işletme kitaplarında gündeme geliyor. Aşlında İslamiyet’in daha çok konuşulması için Batı medeniyeti uygun bir hal alıyor ama bu konuda çaba göstermek lazım. Mesela, iki sene önce pek sevmediğim Prag’da –orasının İstiklal caddesi sayılabilecek– Vaclavske caddesindeki kitapçıları dolaşırken farkettim ki, diğer dinlerin aksine, İslamiyet’i anlatan bir kitap raflarda yoktu.

ABD’de önceden tahmin etmediğim sayıda dindar insanla karşılaştım. Tanıştığım ve gözlemlediğim insanların tüm nüfusu temsil etme gücü beni genelleme yapmaktan aciz bıraksa dahi, burada etkileyici bir çalışma ahlâkı gözlemlediğimi de belirtebilirim. Bunlarla beraber, ağzımı açık bırakacak noktaya varan bir karşılıklı prensibine ve bencillığe sahipler. Dindarlık meselesine dönersem, okuldaki, özellikle “duygusal zeka” gibi daha kısa süreli eğitim programlarında mutlaka birkaç rahip veya hahama rastladığımı söyleyebilirim. Bunlar haricinde, asistanlığını yaptığım her derste öğrencilerin en az yüzde 20’si kendilerini ve gelecek hedeflerini anlatan final projelerinde, bağlı oldukları kilise veya cemaate nasıl katkı yaptıklarını ve yapmayı hedeflediklerini yazıyor. Hatta Hristiyanlığın belli bir mezhebinde ra-

hibe olan bir öğrenci, durmadan 14 ülkede 87 ruhtan sorumlu olduğunu araya sıkıştırıyordu. Bir derste kendisinden aldığım maillerden tipik bir tanesi şöyle: “Sevgili Alperen, Bildiğin üzere ben 14 ülkede 87 ruhtan sorumlu olan filanca mezhebin bir rahibesiyim. Acaba bu ödevde Times New Roman dışında bir yazı tipi kullanmamız mümkün mü?” Bu soruyu “Elbette, en rahat ettiğiniz yazı tipini kullanabilirsiniz” diye yanıtlıyorum. Dahası, burada kayda değer bir yerel misyonerlik faaliyeti var. Okuldaki Asyalı sayısı son yıllarda artmış. O kadar ki, geçen sene Finans yüksek lisansı programının tamamı Çinli öğrencilerden oluşuyordu. MBA programında ise ABD’liden çok uluslararası öğrenci var. İlk başta neden kendi vatandaşlarından çok diğer ülkelerden insanları eğitiyorlar diye kafama takılmıştı. Bunun bir açıklaması, böylelikle onlara kendi değerlerini aşılama fırsatı yakalıyor olmaları. Bu işin vardığı en uç boyut, kendisini Hristiyanlığı seçen öğrencilerde belli ediyor. Mesela, okulun uluslararası öğrenciler ofisi, çeşitli etkinliklerini kilise ile kol kola düzenliyor: Yeni gelen öğrencilere kullanılmış eşya bağışı gibi. Kilise, dersler kilisede gerçekleştirilmek üzere, yabancı öğrencilere ücretsiz İngilizce eğitimi veriyor. Kendileri hakkında bir şeyler paylaştıkları projelerini okuduğum Çinli öğrencilerden ikisi, buraya geldikten sonra Hristiyanlığı seçtiklerini anlatıyor. Bir başka Koreli arkadaşım, Facebook’ta Hristiyan olduğunu duyuracak şekilde durumunu güncelliyor. Bugüne dek bulunduğum çeşitli ülkelerde karşılaştığım çoğu Çinli, Çin’den kurtuldum da rahatladım havasındaydı. İnançlarının samimiyetini sorgulamak gibi olmasın ama, sanırım ABD’lileşmeye çalışırken din değiştirmek de bir ölçüde buraya intibaklarını kolaylaştırıyor.

Bu meselenin bize bakan bir yönü de var. Yaptığım uçak yolculuklarından bi-

risinde yanıma küçük kızıyla bir hanım oturuyor. Başka bir şehre aktarma yapacak. Yaşadığı şehirde gördüğü Türk ailelerin uçak masraflarını bahane ederek Türkiye’ye gitmediklerini söylüyor. Kendisi ise, gene Türk olan eşinin “Ne gerek var” türü itirazlarına rağmen, kızını her sene Türkiye’ye götürdüğünü; şahsen dini vecibelerini yerine getirmemesine rağmen kızını bilsin diye camileri gezdirdiğini söylüyor. Tanıdığı, bunu yapmayan bazı Türk ailelerinin ilkokula giden çocuklarının, Hristiyan arkadaşlarının anlattıklarından etkilenip “Anne, baba, biz ne zaman kiliseye gideceğiz?” diye sorduklarını öğrenmiş. Bir başka ortamda tanıştığım bir Türk, küçük kızlarının Türkçe bildiğini zannettiklerini ama işin öyle olmadığını memleketlerine gidince anladıklarını söylüyor. Dahası, bir gün evin içinde korkuyla koşuşturmaya başlamış, “Don’t make him say amin, don’t make him say amin! (ona amin dedirtmeyin, ona amin dedirtmeyin!)” diye bağırarak. Meğersem ezan okunuyormuş ve kız –herhalde ilk defa duyduğundan– böyle bir tepki vermiş. Bunları anlatarak dertleştiğim hem Türk hem de diğer memleketlerden Müslümanlar ise her zaman bana, haklı olarak, ABD’de bir Müslüman ülkedekinden bile daha iyi yetişmiş Müslüman gençleri örnek gösterebiliyor. Bazıları ise hicretin kıymetini anlatıyor. Onlar da haklılar, zaten hepimiz “İlim Çin’de dahi olsa gidip öğreniniz” hadis-i şerifine uyarak buralara geldik.

Hangi ülkeye gidersem gideyim, tanıştığım, yurtdışına çıkan Türklere, ister geri dönsün ister orada kalsın, bir şekilde Türkiye’ye hizmet etme ideali olanların yanı sıra, zaten hep Batı’da yaşamak istemiş, oraya varınca da gönlündeki vatana gelmiş havasındakiler de var. Bir keresinde birisinin “Keşke İngilizce konuşulan bir ülkede doğmuş olsaydım, bütün güzel filmler, diziler filan oradan çıkıyor” demişliği bile var. İşte kültür

ürünleri ile bir milletin gönlü böyle çelinir!

Burada tanıştığım, Hristiyanlıkla Budizm arasında gidip gelen bir yabancı arkadaşım, bir gün benimle Cuma'ya gelmek istediğini söylüyor. Bizimle birlikte Cuma namazını da kılıyor. Daha sonra, oradayken kendisini çok huzurlu hissettiğini ifade ediyor, ama imamın İngilizcesini anlayamadığını söylüyor. Malesef ben de anlayamadığımdan sessiz kalıyorum. Evine misafir olduğumda, zaman dilimi icabı namazı orada kılmak için izin istediğim bir başka Hristiyan arkadaşım, bir parkta verdiği davette namaz kılmak için müsaade istediğimde benim için su kenarında ve ağaçların arasında önceden keşfettiği ve namaz kılarken huzur bulacağını düşündüğü iki yeri gösteriyor. Bir zaman sonra, beni arabasıyla evime bırakırken, evimin sokağında arabasını park ediyor. Duruyor ve kendisine nasıl dua edileceğini öğretmemi istiyor. Şaşırıyorum; sadece bir Müslüman gibi dua etmesini bildiğimi ve bunu anlatabileceğimi söylüyorum. Dilim döndüğünce anlatıyorum. Kendi mezhebindeki din görevlilerinin onu kiliseden ve ibadetten soğuttuğundan bahsediyor. Bir başka Hristiyan arkadaşım, Ramazan ayına denk gelen bir davette benim gibi yemek yemiyor. Sohbet ediyoruz. Evlenmeyi düşündüğü bir Müslüman kız arkadaşı varmış ve gelecekteki durumuna alışmak için Ramazan'da oruç tutmaya başladığını söylüyor.

Zaman zaman görüştüğüm, pek çok Türk öğrenciyi tanıyan, gönlü İslam'a ısınmış bir yaşlı ABD'li çift, bir gün arabada giderken şöyle söylüyor:

- Biliyor musun Alperen? Biz, siz Türkleri çok seviyoruz...
- Öyle mi?
- Evet, çünkü siz Türkler yaşlılara karşı çok hürmet gösteriyorsunuz; sizin için yaşlılar kıymetli. Amerika'da ise sadece gençler önemlidir ve

onlar kraldır! Yaşlanınca artık kimse sana itibar etmez, ama siz Türklerde bu böyle değil.

Peygamber Efendimize (s.a.v.) hakaret eden o saçma sapan filmin ardından Libya'daki Amerikan Büyükelçisi'ne saldırılarak öldürülmesine varan vahim olaylar, bu yaşlı çifti de diğer görüştüğüm Amerikalıları olduğu gibi epey etkilemiş. Başka bir vakit, arabada adeta beni unutup kendi aralarında konuşurken, Hristiyanlıklarını Amerikan kimliklerine perçinleyip sıkı sıkıya sahip çıktıklarını, böylelikle İslamiyet'ten uzaklaştıklarını görüyorum. Seçim zamanına denk gelmesi hayli manidar olan bu kıvılcımın yol açtığı yangın beni üzüyor.

Yurtdışında yaşayan duyarlı Müslümanlar, helal et meselesine kafa yorar ve alkollü içeceklerin kanştırıldığı şeylerden kaçınmanın yollarını öğrenir. Tanıdığım çoğu ABD'linin başkalarının inanç ve yaşantı biçimlerine saygısının ürünü olan şekilde, Chicago'daki bir Amerikalı arkadaşım, bir lokantada bana çok güzel bir taktik öğretiyor. "Burada alerjik hassasiyetlere çok önem verirler ve müşteriye bir şey olur korkusuyla kesinlikle alerjinin olduğu maddeyi asla yemeye katmazlar" diyor. "Bu yemek alkol kullanılarak mı pişiriliyor? Dinime göre haram olduğundan tüketemem" gibi sözler söyleyeceğime, "Alkole alerjim var" dememin daha pratik ve garantili bir yol olduğunu kavırıyorum. Bir taraftan da "Yahu insanın alkole karşı alerjisi olabilir mi?" diye düşünmeden edemiyorum. Daha sonra Boston'da tanıştığım gayrimüslim bir Malezyalının gerçekten alkole karşı alerjisi olduğunu öğreniyorum. Helal et meselesi ise bir başka hikâye. Pittsburg'da helal et kesimi yapan bir mezbahadan et ürünleri çevre illerdeki marketlere dağıtılıyor. Gittiğimiz bir markette etin bazen bozuk çıktığı ya da evlerimiz uzakta olduğu için yolda bozulduğu oluyor. Bir keresinde ise gözlerimin önünde eti koyan market

görevlisinin üretim tarihini bir gün sonrasına yazdığını görüyorum. Aynı markette satılan Türk ürünlerinin son kullanma tarihlerinin bazen aylar önce geçmiş olması ve bunu görmezlikten gelmeleri bizlere “Müslüman Müslümana bunu yapar mı!” dedirtiyor.

Biriktirdiğim pek çok anıdan şimdilik bu kadarını dökebiliyorum. 1,5 sene geride kaldı en az dört sene sürecek olan bu yolculukta. Bu sürede üç defa Türkiye'ye gelmek nasip oldu. Ülkeme girdiğim zaman, cennete kabul edilsem nasıl hissedeceğimi zerre miktarınca da olsa tecrübe ediyorum sanki. Gelip, bir so-

luklanıp, geri dönüyorum. Öbür yandan ise, başka ülke ve şehirlere de gidip geldikçe, Cleveland'daki düzenimi özlediğimi hayretle farkediyorum. Bu da aynı yollardan geçmiş, çok kıymetli bir hocamın sözlerini kulaklarıma tekrar fısıldıyor: “Sen şimdi Türkiye'yi özölüyorsun ama, bir süre sonra oraya da alışacaksın ve Türkiye'ye dönünce bu sefer oraları özleyeceksin. Oralara dönünceyse gene Türkiye'yi özleyeceksin. Bundan böyle, nereye gidersen git, gurbet duygusu hep kalbinin bir parçası olacak...”

9 Aralık 2012, Cleveland, ABD

